

PÉCSI SZEMLE

várostörténeti folyóirat

1999.

tél

GÁBOR OLIVÉR

PÉCS RÉGÉSZETI KRONOLÓGIÁJA A NEOLITIKUMTÓL A HONFOGLALÁSIG

Dr. Kiss Attila régész emlékére

Évtizedes adósságot szeretnék törleszteni egy új időrendi táblázat közreadásával, és területünkre való értelmezésével. Minderre azért van szükség, mert Európa nyugati felén a kutatás már meghaladta az őskorra eddig alkalmazott dátumokat. Az átállás Magyarországra vonatkozóan is nagyjából megtörtént. Szükséges tehát, hogy a helytörténeti irodalomban is most már az új évszámok szerepeljenek.¹

Ha néhány emberöltőnél régebbre megyünk vissza, akkor ismereteink legfőbb kincses bányáivá az írásos emlékek válnak. Ezek a történettudomány kútfői. E tudomány legfontosabb kérdése pedig a *Cui prodest?* Kinek áll érdekében?

A múlt azonban változik. Az emberi emlékezet véges, a szájhagyomány idővel ferdít. Ha a közelmúlt eseményeinek megítélése változik, az politika, ha viszont a régmúlt eseményei bizonyulnak másnak, akkor azt a történettudomány fejlődésének, szemléletváltásának tekinthetjük. Persze már a múlt századi eseményekről alkotott képünk megváltozása nem tekinthető különös dolognak, hiszen mindig felbukkanhat egy-egy új, eddig ismeretlen momentum, mely megváltoztatja azt. De minél régebbre megyünk vissza az időben, eleve annál bizonytalanabbak ismereteink. Pláne, ha korabeli írásos anyaggal nem is bírunk az adott időszakról. Ilyenkor válnak egyre fontosabbakká a megmaradt, megtalált tárgyi emlékek, melyek kiegészítik az írott források hiányos adatait, vagy netán megpróbálják részben helyettesíteni azokat. Régmúlt korok tárgyi emlékeinek, lelőhelyeinek felkutatása, meghatározása és ezek alapján a korszakok leírása a régészet feladata. Legfontosabb kérdése pedig a *Quando?* Mikor?

A kiásott, előkerült tárgyak, lelőhelyek korszakmeghatározása ma már ritkán jelent gondot a hivatásos régész számára. De hogy mikor voltak e korszakok, arra a tárgyak a radiokarbon módszer (=C-14) feltalálása előtt kevéssé adták meg a választ. Ez ugyanis főleg az őskor tekintetében igen nehezen megválaszolható kérdés. Amellett, hogy a dán Christian Thomsen 1819-es javaslata óta tudjuk az őskori korszakok relatív sorrendjét (kőkor, bronzkor, vaskor), további kérdés, hogy az időszámításunk előtti Kárpát-medencében, évszázadokban mérve (=abszolút kronológia), mettől meddig tartott például a neolit, a rézkor, vagy a bronzkor?

Kormeghatározásra több módszer létezik. Legszerencsésebb eset, ha pénzt találunk (ez a vaskortól kezdve lehetséges), mivel a pénz viszonylag pontos

¹ Ecsedy István a hosszú kronológia tekintetében nem ment olyan messzire, mint ahogy a kutatás mai álláspontja ezt alátámasztja. Ecsedy István: A Délkelet-Dunántúl régészeti kutatásának újabb eredményeiből. In: Baranya II. 1989/1-2. 81-89.p.

datáló tárgy. Egyszerű következtetésként az is elmondható, hogy például a paleolit korban még nem volt csiszolt kőeszköz, a mezolitikumban cserépedény, a neolitikumban pedig fémhasználat, ugyanúgy, ahogy hiába keresnénk középkori keresztény temetőben mondjuk hamvasztásos sírokat. Vannak természettudományos alapú, tehát objektív kormeghatározási módszerek is. Ezek közül a C-14 izotópos módszer a legismertebb. Ugyanakkor az ásatási megfigyelésektől kezdve, a tárgyi analógiáig (korábban előkerült hasonló leletekkel való összehasonlítás) sok minden felhasználható még e célra. Mégis, minél régebbi korba jutunk vissza, a datálás annál bizonytalanabb. Jelenleg Közép-Európában, az őskor tekintetében a hosszú-kronológia térhódításának lehetünk tanúi. Ahhoz azonban, hogy e fogalmat megértjük, meg kell ismerkednünk elődjével, a rövid-kronológiával.

Az egyes őskori korszakok abszolút idejének meghatározása a század közepéig eredendően csak külföldi párhuzamok alapján volt lehetséges. Gordon Childe ismerte fel, hogy a civilizáció első lépései, a neolitikum vívmányok (állattenyésztés, növénytermelés, letelepedett életmód, fazekasság, kőeszközök csiszolása) egy része délkelet felől érkezett hazánkba: *Ex oriente lux*. Az indulás és megérkezés között azonban sok idő telt el, így a magyarországi neolitikum kezdete nem azonos idejű a mezopotámiaival. A rövid-kronológia mindezt figyelembe véve, keleti leletekből kiindulva számolta ki a Kárpát-medence őskorának időhatárait. Hogyan? Írásos emlékek (egyiptomi királylisták, Szótisz-naptárak, mezopotámiai- és égeikumi írásos emlékek), valamint ásatási rétegek megfigyelései (mezopotámiai városok, Trója, Kréta, Mükéné, balkáni tettek rétegei) képezték az alapját. Az ismert korú keleti tárgyak analógiáit lépésről lépésre végigvezetve, a Balkánon keresztül eljutottak a Kárpát-medencébe. Pont úgy, mint ahogy Childe szerint egykor a neolitikum vívmányok átvétele jutott el hozzánk. A végső időpontok meghatározásánál persze beleszámítva azt, hogy az út akkoriban évezrede(ke)t vett igénybe. A módszer neve keresztmdatálás: írott emlékek alapján meghatározható korú régészeti leletek területének datálási hatókörébe von olyan területeket, ahol írás híján csak a tárgyi analógiák adják meg az időpontokat. Ez persze egy nehézkes, tárgytípológia-központú láncolat volt, mely sok bizonytalanságot rejtett magában. Így például nem számoltak a helyi fejlődés lehetőségével. Illő megemlíteni Oscar Montelius nevét, ő volt a tipológiai módszer első következetes alkalmazója.

1960-ban Willard Libby, chicagói vegyész, kémiai Nobel-díjat kapott. Történt ez azért, mert felfedezte a C-14 izotóp alapú, természettudományos kormeghatározási módszert. A C-14-es mérések, több szempontból is cáfolták Childe teóriáját. Hogy érzékeltessük, mennyire fontos kérdés volt már akkor is a kronológia: Gordon Childe, a 20. század első fele legnagyobb hatású ősrégésze, ezek után öngyilkos lett. A két számítási mód eredményei között ugyanis több mint ezer év eltérés mutatkozott. Egy évtized sem tellett el azonban a Nobel-díj átadása után, H.E. Suess nyomán (1967) máris kiderültek a C-14 módszer hibái. Végül a leghitelesebb kormeghatározási módszer a kalibrált C-14 elemzés lett, ami nem más, mint a radiokarbon módszer és a dendokronológia (fák évgyűrűinek megszámlálása) együttes alkalmazása. A kalibrált C-14-es vizsgálatok időadatai adják az új, őskori

hosszú-kronológia alapját. Eszerint hazánkban jóval előbb kezdődött a neolitikáció, mint azt korábban hittük. Nagyobb méreteken pedig megdőlt az a nézet, hogy Európa kulturális centrumaként Mükéné kőpalotái adták volna a mintát Stonhenge megépítéséhez. Stonhenge ugyanis legalább 400 évvel korábbiak (Kr.e. 2000 előttinek) bizonyult, mint Mükéné (Kr.e. 1600-tól). (Renfrew: Stonhenge without Mycene) A rövid- és hosszú- kronológia adatai közti eltérés azonban időben előre felé haladva egyre csökken, míg nem a bronzkor közepétől kezdve adataik már nagyjából megegyeznek.

A kalibrált módszer alkalmazásához szükséges vizsgálni őskori, viszonylag épen megmaradt farönköket. A régészetnek ebben szerencséje volt. Földünk legöregebb élőlényei, a kaliforniai szálkásfenyők közt 4000 éves példány is akad. Továbbá egykori, svájci, vízre épült cölöpházak tartócölöpei a víz által konzerválva ránk maradtak. Így az évszámok kiszámítása innen indulhatott ki. Immáron tehát őskori kronológiánk, a hosszú-kronológia alapját nem keleti, hanem nyugati analógiák képezik. A rövid-kronológia azonban tőlünk délkeletre továbbra is tartja magát, jogosan. Ez törésvonalat hoz létre a két régészeti időszámítási terület között, mind időben, mind térben. Viszont a rövid-kronológia a Kelet-Mediterráneumban a Kr.e. 11-8. századdal például nem tud mit kezdeni. Ez az időszak az úgynevezett sötét kor, amikor hiányoznak a leletek. Mintha ez a három évszázad nem is lett volna. A probléma áthidalására több megoldás is született. Köztük olyan szélsőséges is, mely szerint a görögök tulajdonképpen Egyiptomból menekült néger hikszoszok leszármazottai lettek volna (Martin Bernal: Black Athen).

Összefoglalásképpen tehát az új, hosszú-kronológia eredményei a következők. Európa neolitikuma és rézkora független lett a Kelet-Mediterráneumtól. A fejlődés ezek szerint mindenhol inkább egyedi módon, helyi jelleggel ment végbe, és kevésbé diffúzióval (kulturális vívmányok átvétele). A nyugat-európai megalit sírok (Kr.e. 4000-től) így korábbiak lettek, mint a piramisok (Kr.e.2700-tól), Stonhenge (Kr.e.2000) pedig megelőzte a mykénei palotákat (Kr.e. 1600-tól). Az építészeti önállósága mellett a fémművességgel kapcsolatban is hasonló eredmények jöttek ki. Igaz ugyan, hogy a réz a Közel-Keleten már Kr.e. 6000 körül ismert volt, de a Balkán belsejében előbb jelent meg, mint az Égeikumban, azaz szó sincs keletről való terjedésről. Ugyanakkor egy dolgot továbbra sem lehet tagadni. A földművelés és állattenyésztés ismerete mindenképpen keletről jött, hiszen a mai gabonafajták és kiskérődzők vadon élő ősei csak ott voltak jelen. Máshol tehát nem lehetett házi-asítani őket.

Későbbi korok tekintetében a táblázat nem mindenhol egyezik a teljes Kárpát-medencére vonatkozó időrenddel. Voltak olyan népek, melyek Magyarországra eljutottak, de Baranyában nem telepedtek meg (pl. a vandálok), és voltak olyanok is, melyek a Kárpát-medencébe való megérkezésük időpontjához képest csak később jutottak el területünkre (pl. a langobardok, vagy a honfoglaló magyarok). Mindenesetre az őskorhoz képest sokkal szerencsésebb helyzetben vagyunk a római kortól kezdve, mivel kronológiánk már jórészt írott adatokon alapulhat. Így évszámaink is biztosabbak, szerencsés esetben hónap-nap pontossággal megadhatók.

Etnikai meghatározásokat leginkább a vaskortól kezdve, immáron írott forrásoknak köszönhetően adhatunk meg. Ehhez kapcsolódóan azonban mindig hozzá kell tenni, hogy sem a Dunántúl, sem Baranya etnikai képe nem volt soha homogén. Az egyes korok tekintetében legfeljebb uralkodó számarányú népeességről beszélhetünk. Így a vaskor második felében pannonokkal és keltákkal egyaránt számolunk, míg a római korra birodalmi méretű keveredés, sőt birodalmon kívüli népeességek bejövetele jellemző. A hunok idején leginkább romanizált őslakosok és beköltöző germánok lakhattak itt, a langobardok kiköltözésekor pedig írott forrás tanúsítja, hogy más pannóniai népek is velük tartottak. Az avarok idejéről nem csak írott, de régészeti bizonyíték is van a gepida maradványok jelenlétére, illetve a bolgárok beköltözésére. A 9. században az avar maradványnépeesség mellett már főleg szlávokkal számolhatunk Baranya megyében. Végül a honfoglalás korában szintén erős szláv jelenlét gyanítható.

Baranya megye régészeti kronológiája a neolitikumtól a honfoglalás koráig

Neolit	korai	Dunántúli vonaldíszes kultúra	Kb. Kr.e. 5500-tól
	késői	Lengyeli kultúra 1-2. szakasza	Kb. Kr.e. 5000-tól
Rézkor	korai	Lengyeli kultúra 3. szakasza	Kb. Kr.e. 4500-tól
		Balaton-csoport	Kb. Kr.e. 4000-től
Bronzkor	késői	Péceli (Badeni) kultúra	Kb. Kr.e. 3500-tól
	korai	Zóki (Vucedol) kultúra	Kb. Kr.e. 2700-tól
		Somogyvári (Vinkovci) csoport	Kb. Kr.e. 2000-től
		Kisapostag kultúra	Kb. Kr.e. 1800-tól
	középső	Mészbetétes edények népe	Kb. Kr.e. 1700-tól
		Átmeneti kor (Koszider fázis)	Kb. Kr.e. 14. sz.
	késői	Halomsíros kultúra	Kb. Kr.e. 1300-tól
Vaskor		Urnamezős kultúra	Kb. Kr.e. 1100-tól
	korai	Preszkíta vaseszközök megjelenése	Kr.e. 8. század
		Hallstatt kultúra	Kr.e. 8. századtól
		Pannonok	Kr.e. 6. századtól
	késői	Kelták és pannonok együttélése	Kr.e. 4. századtól
Római kor		Pannonia provincia	i.sz. kezdete körül
Népvándorlás	kor	Hunok és vazallusaik (germánok, alánok), és romanizált őslakosok	Kr.u. 430-tól
		A gepida szövetség elkergeti a hunokat	454
„Római kor”		Avitus császár bevonul Pannóniába	455
Népvándorlás	kor	Vidimer keleti gótgjai telepednek le	456-473
		Odoaker befolyása Pannóniára	476-488
		Nagy Teoderik befolyása	504-526
		Langobardok	540-től 568-ig
		Avarok	568-tól
		Avarok és bolgárok	670-től
		Karoling befolyás (avarok, szlávok)	9. század
		Magyarok, szlávok	Legkésőbb 900-tól

Pécsett a legkorábbi, magyarországi neolitikus kultúra leletei nem bukkantak még fel. Ez a kultúra nincs is jelezve a fenti kronológiai táblán, mivel dunántúli jelenléte ritka és ideje is bizonytalan. Baranyában eddig a Kőrös-Starčevo kultúra 4-5 lelőhelyéről tudok. Valószínűleg nem ők voltak a legelső letelepedett, állandó házat építő csoportok (ezt a korábbi, mezolitikus kori ember is megtette már), de biztosan ők készítettek először kerámiát itt. Valamint nagy valószínűséggel náluk jelenik meg a végleges átállás a gyűjtögető-halász-vadász életmódról az állattenyésztő-növénytermelő életmódra. Továbbá megtanultak csiszolt kőeszközöket is készíteni.

Az első, táblázaton is jelzett kultúra a dunántúli vonaldíszes kerámia kultúrája. Míg a régi, rövid-kronológia Kr.e. 4000 körülől indítja a megjelenését, addig az új, hosszú-kronológia ugyanerre Kr.e. 5500-tól számít. E kultúra több egykori telepének nyomai is ismertek Pécsett. Nevét a jellegzetes, vonalakkal díszített edényeiről kapta. Van olyan elmélet, mely szerint az indoeurópai nyelvcsalád őseurópai nyelvet beszélő nyugati tömbjének időbeli kiinduló pontja ez a közép-európai kultúra volt. Valójában a nyelvek genezise sokkal bonyolultabb és sokrétűbb, minthogy egyetlen adott területre és időpontra vissza lehetne vezetni eredetüket.

A lengyeli kultúra leginkább késő-neolitikus kori kultúra, de utolsó, harmadik fázisa, a réz hideg megmunkálásának felismerése és művelése miatt már a rézkor elejét jelenti Baranyában. A rövid kronológia szerint Kr.e. 2800-tól indult, míg a hosszú szerint kb. Kr.e. 5000-tól. Jellegzetessége, hogy gyönyörű, fényes felületű, festett edényeket is elő tudott állítani. Ez a korszak jelentette a neolitikus kerámiaművesség csúcspontját nálunk. Már elkülönült temetői vannak, ezért a régészek sok sírját megtalálták (ez a korábbi korszakokra nem jellemző). Pécsett több helyen is előkerültek telepnyomok ebből az időszakból.

A Balaton-csoport viszonylag újonnan meghatározott őskori művelődés (Kalicz Nándor nevezte el 1969-ben). A rövid kronológia szerint Kr.e. 2500 körül jelent meg, míg a hosszú szerint Kr.e. 4000 körül. Kerámiái kevésbé tetszetősek, mint a lengyeli kultúra kerámiái voltak. Telepeiket szerették földszáncsal és árokkal körülvenni. Rézből már eszközt és fegyvert is készítettek, nemcsak ékszereket. Pécsről több telepük nyoma is ismert.

A péceli kultúra megjelenése a rézkor legvégét jelenti nálunk. A rövid kronológia kb. Kr.e. 2300-tól indítja, míg a hosszú kb. Kr.e. 3500-tól. Népeisége egy része délről jött. Ezt a magukkal hozott déli kerámiaformák, valamint a hamvasztásos temetkezési rítus gyors elterjedése mutatja. Ők Magyarország első bizonyított kocsikasználói, vagyis ismerték már a kereket. A rezes azonban még nem ötvözték más fémekkel. Pécsről főleg telepeik ismertek, de előkerült már sírlelet is innen.

A zóki kultúra elterjedése pont a rézkor-bronzkor váltás időszakára esik Magyarországon. Ők az elsők, akiktől metallurgiai szerszámok, azaz fémöntésre és ötvöztetésre utaló leletek maradtak ránk, noha valószínű, hogy az ötvöztetés nélküli fémolvasztás már korábban is ismert volt. A rövid kronológia kb. Kr.e. 2000-tól, míg a hosszú kronológia kb. Kr.e. 2700-tól számítja a kultúra megjelenését. Létrejöttében valószínűleg déli eredetű népesség beáramlása is közrejátszott. Pécsett főleg egykori telepeik meglétére utaló cserépdarabok kerültek elő.

A bronzkor eleji somogyvári csoport népességének egy része még délebről jutott fel hozzánk, mint a zókiak. Vannak csontvázas, halmos sírjaik is. A rövid kronológia kb. Kr.e. 1900-tól, míg a hosszú kronológia kb. Kr.e. 2000-től számol velük Magyarországon területén. Látható tehát, hogy a két kronológia közti különbség a bronzkor elejére már látványosan lecsökkent. Jelentős telepük maradványai találhatóak Pécssett. (A követező, Kisapostag kultúra leletei Baranyában nem jelentősek.)

A középső bronzkori mészbetétes edények kultúrájának népe talán valamivel később terjedt el a Dél-Dunántúlon, mint az Észak-Dunántúlon. A két kronológia itt már megegyezik, azonos évszázadot jelöl ki megjelenésük dátumaként: kb. Kr.e. 1800. Ez a népesség készítette a bronzkor leggazdagabban díszített edényeit, és hamvasztásos sírjaikba mellékletként a legtöbb darabot is ők rakták be. Kincsleleteik sok és változatos típusú ékszert tartalmaznak. Több telepük és temetőjük maradványa ismert Pécs területéről.

A középső bronzkor végén egyfajta stagnáló, internacionális divatot követő évszázad következik el. A különböző tárgydíszítési stílusok, tárgyformák, főleg a fémek esetében az egységesülés felé tendálnak. Ez a koszideri kincshorizont. Ideje kb. a Kr.e. 14. század. A kincseket valószínűleg az északnyugat felől újonnan beözönlő, már karddal hadakozó halomsíros kultúra népe elől, vagy az ilyenkor meginduló általános népmozgások miatt rejtették el. A megérkező halomsírosok jellegzetes temetkezési formájukról nyerték nevüket. Jelenlétük az egész Kárpát-medence életét megváltoztatja, a korábbi kultúrák lassan eltűnnek, megváltoznak. A helyi mészbetétes csoportok is dél felé húzódnak, edényeik díszítése azonban még utoljára barokkosan gazdaggá válik. Kb. Kr.e. 1300-tól már a halomsírosok „egyeduralmával” számolhatunk. Pécssett mind telepet, mind pedig urnatemetőt találtak ebből az időszakból.

A halomsírosokat a szintén északnyugat felől bevándorló urnamezős kultúra népe váltja fel. Megjelenésüket kb. Kr.e. 1100-ra tehetjük. Mindig urnás és gyakran halomsíros temetőik voltak. Ekkor jött létre a tömegtermelésre képes bronzipar. Életüket a korszak végén némiképp befolyásolta a preszkíták alföldi megjelenése. Rajtuk keresztül ugyanis eljutottak ide a keleti eredetű lószerszámok, kések, valamint a vas ismerete. Így a következő kor, a korai vaskor alapnépességét is a vassal már megismertkedett urnamezősök adják majd, nem beszélve arról, hogy egyes csoportjaik dél felé elvándorolva valószínűleg a korai görög történet mentébe is beleszólnak. (Itt jegyzem meg, hogy bár a bronzkor története idegen törzsek folyamatos beköltözése is egyben, a népesség sohasem cserélődik ki teljesen. Az alapnépesség általában helyben marad, és kultúrája összeolvad a hódítókéval.) Temetőik és telepeiket egyaránt megtalálták Pécssett.

A Kr.e. 8. századtól tehát ugyanaz a népesség – most már ismerve a vasat – a vaskorban él. E korszakra tehető az a híres ausztriai barlangi temető, melyről az Alpok környékén élő kultúra mai, régészeti megnevezését kapta: Hallstatt. Nem sokkal később azonban már írott forrásokban is felbukkan az itt lakó törzsek és rokon törzseknek a neve. Ők a pannonok és az illírek. Amennyiben e két nép között valóban rokonságot feltételezünk, úgy némi óvatos következtetést le lehet vonni a területün-

kön élő népesség nyelvére vonatkozóan: illír. Legjelentősebb dunántúli lelőhelyük a Jakab-hegy és környéke (Szentlőrinc). A hegyen nagy erődfített telepük, és óriási halomsíros temetőjük volt, ahol még mindig kizárólag hamvasztásosan temetkeztek.

Hazánkban a Kr.e. 4. századtól számíthatunk a kelták tömeges megjelenésére. Valószínűleg ugyanazzal a hullámmal érkeztek, amely Itáliába észak felől Rómáig is benyomult. (Rómát csak a ludak mentették meg). Később még más csoportok is jöttek, főleg nyugat felől, de voltak olyan törzsek, melyek a Balkánról fordultak vissza, miután ott vereséget szenvedtek. Mivel a vaskor kezdetétől egyre több írásos adat maradt fenn (természetesen ezek görög-római források), részletesebb történetüket is ismerjük. A korszak végén, a Kr.e. 1. században keleten a dákok török meg Kárpát-medencei hegemoniájukat, majd itt nálunk a pannonok kerekednek föléljük. A római hódítást már valószínűleg egy keveredett „őslakosság” éri meg. A Mecsek-vidék területére nézve a kelta törzsek közül legalább három jött szóba itt lakóként. A Drávától délre lakó scordiscusok, a Mecsektől északra lakó hercuniates törzs, és a Drávánál(?) élő breucusok. Ezek közül talán a hercuniates törzs itteni megtelepedése a legvalószínűbb. A későbbi provincia azonban nem a keltákról, hanem a pannonokról kapta nevét. Pécssett kelta temető és telep is előkerült, nem beszélve arról, hogy Sopianae esetleg kelta eredetű helynév.

A római hódítás pontos dátuma bizonytalan, noha több írásos adat is fennmaradt a pannonok függetlenségi harcairól. Általánosan azt mondhatjuk, hogy Tiberius (ekkor még nem császár) vezetésével a rómaiak időszámításunk kezdete körül foglalták el a Dunántúlt. Az őslakosságot nem irtották ki, így azok lassan romanizálódtak. A Kr.u. 2. században azonban a korábbi helyi kultúra reneszánsza figyelhető meg (kocsis sírok, halmos sírok, a sírköveken pedig kelta viselet és a latintól eltérő, őslakosokra utaló nevek). Ugyanakkor azért Pannonia egy világbirodalom része lett. Az élet minden területén meghonosodtak a „civilizált” szokások, a birodalom minden tájáról érkeztek ide emberek (hivatalnokok, katonák, kereskedők, rabszolgák), városokat és villákat építettek, ahol színház, fürdő, csatorna stb. volt. Sopianae környékére bizonyíthatóan még a birodalmon kívülről is érkezett egy népcsoport: a karpok. A város a 4. században Valeria provincia hivatalos központja lett. Régészeti emlékek tanúsága szerint pedig természetesen ókeresztény központ is volt.

A Kr.u. 5. század első harmadának végére tehető Pannóniában a római hatalom összeomlása. Ekkor költöznek ide a hunok, illetve főleg vazallus népeik. Bár történeti szempontból nagy korszak köszönt a Kárpát-medencére, hiszen az Alföldre kerül a hunok központja, a Dunántúlon mégis az anyagi kultúra hanyatlásáról beszélhetünk. A „civilizáció” összeomlik, a pannóniai városok elnéptelenednek, az épületek lassan összedőlnek. Pécssett Üszög pusztán találtak igen jelentős hun leleteket, arany íj- és nyereg-veretekkel. Attila halálával azonban véget ért a hunok itteni uralma. 454-ben a Nedao folyónál vereséget szenvedtek a gepidák által vezetett népszövetség haderejétől, és a gótokkal együtt elmenekültek az Al-Duna felé. Ha azonban igazságosak akarunk lenni, meg kell említenünk, hogy a hun birodalom népei közül a Dunántúlon már Attila idején is valószínűleg éppen a hunokból volt a legkevesebb.

455-ben a galliai nyugati-gótok által kikiáltott önjelölt császár, Avitus Itália felé vonulva még egyszer, egy évre névlegesen elhozza ide Róma hatalmát. Marcianus, a keletrómai császár azonban nem nézi ezt jó szemmel, és 456-ban a keleti-gótoknak ígérve Pannoniát, behívja őket. A testvérháborúban a három Amalfi herceg által vezetett keleti-gótok kikergetik innen Avitus nyugati-gójtait. Ezzel végleg véget ér a római uralom Pannoniában. A három herceg közül Vidimer telepedik meg Baranyában, 456-473 között. Miután azonban a hercegek egymással nagy egyetértésben teljesen kifosztották Pannoniát és környékét, elkötöztek. Vidimer népe Itálián keresztül Galliába ment, csatlakozva nyugati-gót testvéreihez. A későbbi Nagy Teoderik, itáliai gót király, Vidimer unokaöccse volt, és itt születhetett a Balaton környékén. Ezüstékszeres női sírok maradtak ránk a rövid gót korszak kis temetőjéből Kővágószőlősen.

Odoaker 476-ban megalapította itáliai barbár királyságát. Mivel ő már nem tartotta fontosnak még egy névleges császár kikiáltását sem, ez az évszám lett a Nyugat-Római Birodalom megszűnésének évszáma. Itália felől Odoaker és testvére többször is hadakoztak a mai Ausztria területén, sőt népeket telepítettek ide-oda. Ha nem is tartozott Pannonia az ő uralma alá, mégis a környék legerősebb hatalmaként valószínűleg befolyással bírt felette. Ezt tanúsítják azok a Dunántúlon előkerült női ékszerek, melyek a kor itáliai divatját tükrözik. Ilyenek azonban sajnos Pécsset még nem kerültek elő. Ugyanakkor Zsibót-Domolospusztán igen, egy torzított koponyájú nő sírjában.

Nagy Teoderik hosszú harcok után törbe csalta Odoakert és saját kezűleg végzett vele. Itália új uraként ekkor, 504-526 között valószínűleg ő gyakorolt valamiféle befolyást Pannoniára, mivel 504-ben elfoglalta a Dráva alatti területeket.

A langobardok északnyugat felől már az 510-es években megérkeztek Magyarország területére, de Dél-Pannoniába csak az 540-es évektől költöztek be. Évtizedekig hadakoztak a gepidákkal, miközben Bizánc megpróbált állandó egyensúlyt fenntartani. Az őrült II. Justinus konstantinápolyi trónra lépésével azonban a gepidák javára billent a mérleg nyelve, így a langobardok rémületükben a kelet felől éppen megjelenő avarokhoz fordultak segítségért. A segítség túl jól sikerült. Az avar lovasság pillanatok alatt megdöntötte a gepida királyságot. A langobardok pedig megijedve a gepidák helyére beköltöző félelmetes új szomszédától, 568 húsvétján elbocsátást kértek Baján avar kagántól, és Itáliába költöztek. Az avarokkal való jó viszonyt később onnan is akkurátusan fenntartották. Langobard leleteket Pécs területéről egyelőre nem ismerünk.

Avarokkal tehát 568-tól számolhatunk mind a Dunántúlon, mind pedig Baranya megyében. Több mint fél évszázadon keresztül Közép-Európa legerősebb hatalmának számítottak, szinte következmények nélkül kalandozhattak, rabolhattak a Balkánon. Azonban 626-os Konstantinápoly alatti vereségük hatására fellázadtak ellenük a Samo nevű kereskedő által vezetett szlávok, és a Kárpátoktól keletre élő bolgárok is. Az avarok ugyan lassan úrrá lettek a bajokon, de az állam ettől kezdve bezárkózott. A 670-es években Kuber vezetésével a bolgárok egy része Pannoniába költözött. Bár Kuber és népének egy része hamarosan tovább ment

Thessaloniki felé, a 710-es évektől mégis új divat jelenik meg az avar viseletben: a griffes-indás övdíszítés. László Gyula ide köti híres, kettős-honfoglalásról szóló elméletében a magyarság első Kárpát-medencébe költöző hullámát. Nagy Károly élete legnagyobb hadivállalkozását 791-ben éppen az avarok ellen vezette, azok legendás gazdagságáról szóló mesék által feltűzelve. Az avar-frank határvidéken Károly győzelmet aratott ugyan, de hatalmas veszteségei miatt visszafordulni kényszerült. A háborút mindkét fél kudarként értékelte. Az avarok legyőzhetetlenségének mítosza elveszett, belháború tört ki, és az avar haderő színe-java a kagánnal együtt elpusztult. Így történhetett meg, hogy Erik, friauli dux valószínűleg értesülve a belháborúról – megszegyenítve Károlyt – viszonylag kis sereggel elfoglalta, és kifosztotta a kagán székhelyét. Annak bizonyítására, hogy az avarok behódolása milyen teljes volt, álljon itt a két utolsó avar kagán neve: Ábrahám és Izsák. 795-től tehát a Dunántúlon a Karoling befolyás ideje következett, míg az Alföldet 805-ben Krum, bolgár kán foglalta el. Péccsett az 568-795-ig tartó avar uralom minden korszakából maradtak ránk sírok.

A 9. század jórészt a frank befolyás (de nem a frank beköltözés!) évszázada. Írott adatok alapján Baranyában, mely valószínűleg Pribina és fia, Kocel uralma alá tartozott, főleg szlávok betelepülésére következtethetünk. Erre utalnak a honfoglalás utáni időkből megyénkben ismert szláv eredetű helynevek is.

A honfoglalás egy lehetséges dátumára László Gyulával kapcsolatban már utaltam. A következő feltételezett dátum 893 (?), amikor a magyar hadak már a Kárpát-medencétől nyugatra hadakoztak, de még keleten laktak. A hivatalosan elfogadott dátum azonban 895. (Ezt csak a századelőn, a millenáris ünnepek alkalmával helyezték át 896-ra, hogy egy év felkészülési haladékos nyerjenek.) Baranya tekintetében azonban még későbbi dátum az érvényes. A források ugyanis csak 900-ban említik biztosan a Dunántúl elfoglalását. Régészetileg pedig elmondható, hogy a honfoglalók első nemzedékeinek emlékei hiányoznak Baranya megyéből, így Pécsről is. Első leleteink a 10. század közepe utáni időkből valók. Annyi biztos, hogy ekkor legalábbis vegyes, magyar-szláv népesség élt itt.

Magyar nyelvű irodalom:

Keltezési módszerek:

Aitken, M.J.: Fizika és régészet. Bp. 1982.

Renfrew, Colin: A civilizáció előtt. Bp. 1995. 17-87.p.

A régésztechnikus kézikönyve I. Panniculus B széria 3. szám Szombathely, 1998.
(Szerk.: Ilon Gábor) 311-366.p.

Rövid kronológia:

Childe, V.Gordon: A civilizáció bölcsője. Bp. 1959.

Childe, V.Gordon: Az európai társadalom története. Bp. 1962.

Renfrew, Colin: A civilizáció előtt. Bp. 1995. 17-48.p.

Hosszú kronológia:

Clark, J.G.D.: A világ őstörténete. Bp. 1975.

Raczky Pál: A Tisza-vidék kulturális és kronológiai kapcsolatai a Balkánnal és az

Égeikummal a neolitikum, rézkor időszakában. Szolnok, 1988.

Renfrew, Colin: A civilizáció előtt. Bp. 1995. 88-114.p.

Baranya megye régészete:

Baranya megye története az őskortól a honfoglalásig. (Szerk.: Bándi Gábor)
Pécs, 1979.

*Halottas kocsidísz, római kori mitológiai ábrázolás
dr. Kiss Attila ásatási lelete Kozármislenyből (a JPM tulajdona)*

HEGYI KLÁRA

PÉCS TÖRÖK KATONÁI

1543 tavaszán I. Szulejmán szultán újra Magyarországra indult seregeivel. A szokásosnál korábban, április 23-án hagyta el Isztambult, hiszen a rövidre szabott nyári hadakozási évadban sokat kellett végeznie. Biztos hátországot, várakkal megerősített kapcsolatot kellett kiépítenie a két évvel korábban megszerzett Budához, amelyet két-háromszáz kilométer hosszú ellenséges terület választott el a Szerémség és a déli Duna-Tisza köze török váraitól, s amelyhez az összeköttetést két éven át csak néhány török őrség vigyázta a Duna partján. A felvonulás ezúttal is sok időt emésztett fel, éppen két hónap telt el addig, hogy a Dráva-parti Valpót a sereg bevette. A szultán a szokásos átkelőn, az észéki Dráva-hídon vonult át a Dunántúlra. Július 6-án elfoglalta Siklóst, alig két hét múlva Pécsset. Észak felé vonuláiban bevett néhány kisebb várat – Márét, Szászt, Anyavárt –, majd megszállta Esztergomot, Vácot, Tatát és Fehérvárt.

A hadjárat nyomán a Dunántúl keleti sávjában megjelent a szemünknek ismerős, háromszöget formázó török hódoltság őse, egy keskeny, megszállt csík a Dunától nyugatra, amely már biztonságot adott a Budára tartó vízi útnak és a mellette húzódó partmentinek. Ennek a korai hódoltságnak nemcsak a formája nem hasonlít a későbbire, hanem a funkciója és a szervezete sem. Igazából nem is volt terület, csak néhány, egymástól jókora távolságra fekvő, fontos vár, amelyeket – elsősorban Tolnában – keresztény erősségek választottak el egymástól. Egységes területként még sem igazgatni, sem védeni nem lehetett. Budától eltekintve, amelyhez a nyugatról vezető utakat Esztergom, Tata és Fehérvár már lezárta, mindegyik vár önmagában állt, és egyedül védte magát. Hogy e feladatnak megfeleljenek, mindbe óriásőrségek kerültek. Nemcsak a kulcsfontosságú Esztergomot szállta meg közel 2200 katona, de még a kicsinyke Szászvár őrsége is 300 fő körül járt (amit csak ma érzünk kevésnek, akkor olyan jelentős magyar végvárak, mint Veszprém vagy Várpalota kapitányai örültek, ha ennyi katonájuk volt).

Pécsre is jókora őrség került. Sajnos a katonák legkorábbi, 1543 decemberében készült névsora csonka, a lista fele elveszett. Ám csonkaságában is tekintélyes védősereget mutat: a megmaradt lapokon 523 katona neve sorakozik. A hiányzó egységekre a későbbi listákból következtethetünk, ennek alapján az első őrséget kilencszáz katonára becsülhetjük. Két év múlva, az 1545. június 12-e és 1546. március 3-a közötti három évnegyedben (a zsoldokat évnegyedenként fizették) 818, 875, illetve 828 pécsi várvédő zsoldját utalta ki a budai kincstár.

A hódoltsági várőrségek általában öt csapatnemből épültek fel. A vár élén a kapitány, a *dizdár* állt helyettesével, a *kethüdával*. Az őrség egészen kívül közvetlenül ők parancsnokolták az állomány magasra becsült gyalogos alakulatát, a *müsztahfizokat*. A zsoldlistákban őket mindig a tüzérek, a *topcsik* követik. A legértékesebb csapatnem a lovasok, a *fáriszok* testülete. A névsorok utolsó két helyén két gyengébb alakulat áll: a hajó-

Szpáhi

Katona buzogánnyal

kon is szolgáló gyalogos *azaboké* és a nagy többségükben keresztény délszlávokból álló *martalócoké*. Őket lovasoknak szokás tekinteni, de valószínű, hogy lovas is, gyalogos is akadt közöttük, és szükség esetén ők is elláttak vízi szolgálatot. A lovasok, az azabok és a martalócok élén *agák* álltak. Ezeken a nagy csapatnemeken, az őrségek öt pillérén kívül a legnagyobb váraknak saját zsoldos iparosaik és zenészeik is voltak. Az adott vár fontosságát nemcsak védői magas száma, hanem ezek megléte is mutatja.

Pécsett a kiemelten fontos várak minden jellemzőjét megtaláljuk, és egy további is hozzáfűzhetünk: az első évtizedben nem szolgáltak benne martalócok. Ennek a minden megítélés szerint legértékeltenebb testületnek a hiánya azt jelentette, hogy az őrség jó háromnegyede magas harcértékű alakulatokból állt. Ilyen összetételre csak a legfontosabb helyek voltak érdemesek. Az állomány az első két évben így tagolódott: egyharmadát jó gyalogosok (műsztahfizok), egyharmadát jó lovasok adták, a maradék harmadon tüzérek, másodrangú gyalogosok (*azabok*), iparosok, zenészek és a dzsámi személyzete osztozott. Ez utóbbi kategóriákat érdemes közelebről szemügyre vennünk. Az őrségnek ezeket a nem katonáskodó elemeit a fizetésükről gondoskodó kincstár a katonákkal együtt tartotta számon. A logika talán szokatlan, de hibátlan: ezek a várban szolgáló és a katonákat kiszolgáló-

Görög lovaskatonák a török hadseregben

ló kíséretű alakulatok, még az imaházak személyzete is a valóságos harcosokhoz hasonlóan napidíjat, zsoldot kaptak az államtól, így teljes joggal kerültek fel a zsoldlistákra. 1543-ban az iparosok testületeit két bombakészítő, öt kovács, tizenkét ács és egy puskaműves alkotta. A várnak raktárosa és kapuőre is volt, a zenéről egy trombitás és egy dobos gondoskodott. A katonák és Allah kapcsolatáról pedig a dzsámi tizenegy fős személyzete, amelyet sajnos csak csoportként ismerünk, egyenként nem.

A zsoldosztást mindig szemle előzte meg, amelynek eredményét rávezették a listára. Általános tapasztalat, hogy a frissen felállított őrségek állománya – mindezek előtt a legnagyobb váraké – az első szemlén gyászos képet nyújt, a katonák kisebb-nagyobb hányada hiányzik, meg sem érkezett a várba, vagy az első hónapokban odébbállt. 1543-ban Budán a jelenlét 89, Pesten 82, Esztergomban 65 százalékos volt. Velük ellentétben Pécs őrsége üdítő látványt nyújt. Az első, csonka listán szereplő 523 katona közül 506-ot talált a helyén a mustra, a jelenlét tehát 97

Lovász, kengyeltartó apród

Görög gyalogos

százalékos. Elsősorban a katonák fegyelmeztségének, és csak kisebb részt a kevés kilépő folyamatos pótlásának köszönhető, hogy a létszám két év múlva sem csökkent nyolcszáz fő alá, pedig az őrség ekkor már túlesett az első leépítéseken. Az 1544-ben és 1545 nyarán bevett tolnai várak katonaságát ugyanis részben a réggebbi helyőrségekből vonták ki, így Pécsről Döbröközbe és Tamásiba irányították át nagyjából egy századnyi katonát.

Már ezek az első áthelyezések Pécs stratégiai helyzetének megváltozását jelzik. 1544-1545 folyamán elestek a tolnai várak, Endréd, Simontornya, Ozora, Tamási. 1552-ben a budai pasa elfoglalta Veszprémet és a nógrádi várakat, a birodalmi sereg pedig a Tiszántúlt és Szolnokot. A terjedelmesre nőtt és már egységes területként működő hódoltságot szilárdan megszállta a török katonaság. Határát török várak láncolata védte, amely a Dunántúlon volt a legerősebb, és a következő évtizedekben egyre erősödött.

Pécs körzetében, a Dél-Dunántúlon a hódítás és a védelmi rendszer kiépítésének folyamata élesen két szakaszra válik. 1566-ig, Szigetvár elestéig és

Szulejmán szultán haláláig, illetve a várháborúk évtizedeit lezáró, 1568-ban megkötött drinápolyi békéig a törökök védelmi rendszere kizárólag elfoglalt várakból épült ki. A terjeszkedés 1545 utáni legfontosabb állomásai 1555-ben Kaposvár végleges, Korokna és Babócsa ideiglenes megszállása, majd 1566-ban Szigetvár bevétele, ami Babócsa és Berzence sorsát is megpecsételte. A békekötés megtiltotta a várostromokat, ezután a törökök új várak építésével erősítették a határt. Első palánkvárukat 1567-ben emelték Baracson, ahová hamarosan a drávai flottilla támaszpontja is átkerült Eszékről. A Kanizsával szembenálló határszakaszra két új vár került, mindkettő az 1570-es években. Az első Segesden épült a Báthoriak kastélyából, a másik a Marcalitól délkeletre fekvő Szőcsényben. A Dél-Dunántúl keleti határára, a Duna és a Belgrádból Eszéken át Budára tartó hadiút mentére török építésű palánkvárak füzére került. A 16. században emelték Földvár, Paks, Bátaszék, Szekcső, Mohács és Baranyavár, a 17. század elején Ercsi, Tolna, Újpalánk és Dárda, a század közepén Pentele egy kaptafára készült, négyszögű, fa-föld falakkal kerített, az utasoknak a karavánszeráj biztonságát nyújtó, egyszerű váracskáit. A török erősségek a Balaton déli partvidékén is megszorodtak. Itt a hódítók csak egyetlen várat szereztek meg készen, a tő délkeleti végén álló Endrédet. Délnyugaton, a mocsárövezet peremén 1568-ig megerősítették Lak várát, a tőpart középtájára építették Bolondvárt (létéről 1591-ből maradt a legkorábbi adat), a Sió torkolatába a 17. század elején pedig Fokát, azaz Siófokot (katonaságával 1613-ban találkozunk először). Mindezek az építkezések a török hadvezetésnek abba a két törekvésébe vágtak, hogy a határt várak többrétegű láncolatával védjék, különösen azt a szakaszt, amelyik a Habsburgok osztrák tartományaival nézett szembe, illetve hogy nagyjából egynapi járóföldekre álló palánkvárakkal rakják meg a vízpartokat és a mellettük futó utakat. (Volt még egy harmadik törekvésük is, Buda körülvétele várakkal, ez azonban a Dél-Dunántúlt nem érintette.)

Azután, hogy Pécs megszűnt önmagában álló határvár lenni, a törököknek ebben a védelmi koncepciójában nem jutott neki feladat, őrsege, amelyben már martalócok is szolgáltak, zsugorodni kezdett. A 16. század közepétől két évtizeden át nem maradtak olyan listák, amelyek a teljes állományt tartalmazzák, a katonák számát így jókora bizonytalansággal hat-hétszázra becsülhetjük. 1569-1570-ben ennek a védőseregnek már csak a felét találjuk a várban, létszáma 350 fő. A század utolsó évtizedeiben az őrség már nem élt át nagyobb leépítést vagy átszervezést, csak a természetes fogyás apasztotta, így szállt alá 1591-ig 311 katonára, nagyjából az egyharmadára annak a védőseregnek, amely 1543-ban megszállta Pécsset. Minthogy a martalócok egysége kicsi volt, az állomány minősége nem romlott, kétharmadát most is elit katonák adták. Megmaradt a kiszolgáló személyzet is, négy ács, három kovács és öt raktáros, akiket 1570 óta egy órás egészített ki, a budai tartomány őrsegeiben egyetlen képviselője ennek az akkor még ritka mesterségnek. Egy évszázaddal később Evlia Cselebi, a minden szépért lelkesedni kész török világutazó elragadtatással szólt Pécs óráiról, amelyek közül négy a Szulejmán szultán dzsámijává lett székesegyház négy tornyában, az ötödik a budai kapuében mérte és ütötte az időt. A törökök, még a fővárosi hatalmasságok is

rajongtak az órákért, de nem értettek hozzájuk. Nem véletlen, hogy a pécsi toronyórák gondozója 1570-ben is, 1591-ben is áttért keresztény, talán magyar.

Kanizsa 1600. évi elfoglalása után a Duna és a nagy hadiút mentét leszámítva egész Baranyát és benne Pécsét a kanizsai kormányzóságba, *vilájet*be osztották át. Ez az adminisztratív átszervezés nem hozott különösebb változást, az viszont igen, hogy Kanizsa bevételével a határ még messzebb tolódott nyugat felé. Fekvése miatt Pécs katonailag mind jelentéktelenebb lett, őrsége tovább csökkent. 1615-től 1621-ig katonáinak száma 217 és 246 között ingadozott, 1622-ben pedig 177-re csökkent. Ez a szám ismétlődik azután a század közepéig, amíg adataink vannak. Az inkább túlzásairól, mint visszafogottságáról ismert Evlia Cselebi szerint 1663-ban Pécsset 200 várkatona őrizte.

A kanizsai kincstár 1622 utáni pénztári elszámolásaiban változatlanul visszatérő, 177 fős létszámadatot nem szabad valóságos számnak tekintenünk, mert a 17. században megváltozott a katonák nyilvántartásának és fizetésének a módja. A kincstár már nem számolgatta negyedévenként az embereket és pénzecskéjüket, ehelyett minden várórségnek átengedett annyi állami bevételt, amennyiből megélhetett. A várak katonaságát évtizedeken át változatlan létszámmal vezette be a pénztári elszámolásokba, ezért ezek az adatok nem valóságosak, csupán azt mutatják, hány védővel számolt az adott helyen a kincstár. Ezeknek az ál-létszámadatoknak mégis van értéke, mert a nagyságot megjelölik, és visszatükrözik a várak közti különbségeket. Amikor Pécsset 177 katonával kalkuláltak a pénzügyekért felelős hivatalnokok, a tőle nyugatra, a határövezetben álló, stratégiai fontosságukat megőrző várakban sokkal nagyobb védőseregekkel számoltak: Kanizsán 1672, Segesden 450, Berzencén 358, Babócsán 360, Szigetvárott 361 katonával, még a beljebb fekvő Kaposvárott is 223 emberrel. A bizonytalan számok ellenére sem lehet kétséges, hogy Pécs a 17. században többé nem katonai centrum. Várában csak annyi katonát tartottak, amennyi egy ellenségtől nem fenyegett, békés és rangos közigazgatási és szellemi központot megilletett.

Ez természetesen nem jelentette azt, hogy a 17. században a várban és a városban alig kétszáz török katona lézengett. A megerősített közigazgatási központok otthonai, gyűjtő- és menedékhelyei voltak az egész hódoltsági törökségnek. A 16. században még előfordult, akkor is ritkán, hogy török hivatalnokok, birtokosok és rang nélküli városlakók olyan településeken éltek, amelyeket nem védtek falak és katonák. A századforduló másfél évtizedes háborújának hadjárásai, a pusztítások, az egész török országgrészt benyargaló magyar végváriak és hajdúk, meg az elszaporodott rablók elől mindenki várfalak mögé, katonák oltalmába húzódott, és a török uralom második századában nem is bújt elő. Egy kézen megszámlálható az a néhány híradás, amely megerősítetlen helyeken élő törökökről szól. Pécsset is ott kellett laknia a környék egész törökségének. A várvédőkön kívüli katonaelem másutt is, itt is a közigazgatási körzetben, a *szandzsák*ban birtokos lovas katonákból, *szpáhik*ből és embereikből, a szandzsák katonai és polgári vezetőinek csatlósáiból, katonai kíséreiből állt, és mint mindenütt, itt is feltételezhetünk több-kevesebb, a hadseregbe törekvő vagy az állományból átmenetileg kikerült férfit, akik a várkatonák és a birtokos szpáhik soraiban megüresedő helyekre vártak. Ebből a várórségen kívüli katonaelemből csak a birtokos szpáhikat ismerjük néhány időpontban. A pécsi szan-

dzsák területén 1570-ben 122, 1591-ben 200 szpáhi élvezett birtokot, de kideríthetetlen, hogy közülük hányan laktak Pécssett, és hányan más várakban. A többiekről, a csatlósokról és a majdani katonákról pusztá létezésükön kívül semmi közelebbit nem tudunk.

A török várak között óriási eltérések voltak abban a tekintetben, hogy lakosságukat gyakorlatilag csak katonák alkották, vagy mellettük számottevő polgári népesség, iparosok, kereskedők, hivatalnokok, szellemi emberek is éltek. Az első típus riasztó példája Visegrád, ahonnan elfoglalása után kitelepítették a magyar lakosságot, a felső és alsó várból álló erőd-együttest várkatonák töltötték meg. A régészek egy ócska kalyibákkal telezsúfolt, nyomorúságos katonai telepet ástak ki. Még ennél is rosszabbak lehettek a Duna mellett sorjázó, egyenként jelentéktelen váracskák. Pécs és Szigetvár, a hódoltsági török szellemi élet két központja képviseli a másik végletet. Ezekben a meghódítottakén kívül két betelepedett kultúra volt jelen: az iszlamizált délszláv és a valóban muszlim oszmán-török kultúra. Az elsőt a Balkánról érkező, örökké mozgó-vándorló katonaelem hozta magával, a másikat a stabilabb hivatalnoki és szellemi réteg.

A hódoltsági várkatonaság csaknem egészét ugyanis a Balkán-félsziget népei adták. 1558-ban és 1559-ben két olyan zsoldlista készült a budai tartomány várainak, amelyekben a szokásos bejegyzések mellett azt is rögzítették, hogy az őrőségekbe beálló újoncok honnan származtak. E bejegyzések azt mutatják, hogy mindössze két és fél százalékuk jött Kis-Ázsiából, hat százalékuk pedig a hódoltságban született, ezek egy része magyar volt. A többiek, az újoncok bő kilenctizede délszláv népek szülötte. Legnagyobb számban bosnyák és szerb, mert az újoncok 82 százaléka a Balkánnak is egyetlen nagy, északnyugati tájáról származott: Boszniából (40 százalék), Hercegovinából (13 százalék), Észak-Szerbiából és a Dráva-Száva elszerbesedett közéről (29 százalék). Bosznia és Hercegovina nagytömegű, generációk óta muszlim vagy frissen áttért katonát, Szerbia és a folyóközvegyes, iszlamizált és keresztény újoncokat adott a magyarországi török várakba. Ez magyarázza azt, hogy török várakat kutatva a régészek sokkal több balkáni típusú leletet ásnak ki, mint kis-ázsiai, a nyelvészek pedig a hódoltsági török nyelvműlékekben a nyugat-balkáni török dialektust találják meg.

1558-ban a pécsi őrőségekbe harminc újonc állt be. Tizenötven Boszniában, ketten Szerbiában, heten a Dráva-Száva közén látták meg a napvilágot, tehát a Dél-Dunántúl török váraitól közvetlenül délre fekvő területekről származtak. Egy ember Hercegovinából, egy a Dnyeszter-parti Benderből, négy a hódoltságból szegődött Pécsre, ez utóbbiak közül ketten magyarok. A bosnyák és a szerb túlsúly itt is kétségtelen.

A délszláv eredetű, felületesen iszlamizált, kevert kultúrájú katonaelem nemcsak származása miatt nem lehetett a muszlim-oszmán kultúra hordozója, hanem azért sem, mert állandó mozgásban volt. Amellett, hogy az első évtizedekben a hadvezetés egyik várból a másikba csoportosított át egész egységeket, a katonák tisztjes része magától is vándorolt. Mindegyre kilépett a helyéről, felhagyott a katonáskodással, vagy máshova szegődött. Kevesen tartottak ki hosszasan egyazon várban, nem kötődtek sem az adott helyhez és többi lakójához, a nekik épített egyszerű me-

csethez, sem a sárból tapasztott otthonhoz. A Pécs őrségéről fennmaradt szép, szabályos, teli listák azt a csalóka látszatot keltik, mintha az itteni katonák soraiban alig lett volna mozgás. Ha azonban a névsorokat összevetjük, kiderül, hogy az első évek után ugyanolyan erősen cserélődtek, mint más várak védői. Az 1570-ben listára vett műsztahfizok 9, a tüzések 6 és fél, az azabok 8 százaléka szolgált két évtized múlva is a várban, a többiek eltűntek. Az, hogy az őrség ilyen erős mozgás ellenére is mindig rendezett képet mutatott, valószínűleg annak köszönhető, hogy Pécs a katonának álló balkániak vándorlásának útján közeli, vonzó állomás volt, így az utánpótlás, az őrség folyamatos feltöltése nem okozott gondot.

Pécs nagy szerencséje, hogy nem a határon állt, ezért stratégiai jelentéktelenségbe süllyedt; katonasága megfogyott, a vár és város látványát és mindennapi életét a hódoltsági törökségnek nem ez a rétege határozta meg. Az állandó háborúktól és csatározásoktól viszonylag keveset szenvedett, nem a kevert kultúrájú, mindegyre cserélődő katonákkal megrakott végvár szerepét osztotta rá a sors, hanem egy békésebb régió gazdasági, igazgatási és szellemi központját.

Nem véletlen, hogy török műemlékekben leggazdagabb városunk: a marandót alkotó építkezések egy, a katonáknál stabilabb, helyhez kötődő, lakóhelyére igényesebb muszlim-török igazgatási és szellemi elitnek köszönhetőek. A pécsi bégek előkelő helyet élveztek a hódoltsági szandzsákbégek sorában, mellettük sok magasabb és közepes rangú hivatalnok és vallási-jogi tisztségviselő szolgált. A török szerzetesek rendházaiban ugyanaz a hasznos munkálkodás folyt, mint Kis-Ázsiában: a dervisek – közöttük olyanok, akik több generáción át itt éltek – tudománnyal, irodalommal, misztikus művek írásával, fordításával és másolásával foglalkoztak, tanítottak, ellátták a szegényeket és az utazókat. Pécssett született és élt korának egyik legjelentősebb, de biztosan legegységibb történetírója, Pecsevi Ibrahim. A hivatalosan várakat szemlélő Evlia Cselebi kötelességszerűen leírta a védműveket, de ennél sokkal nagyobb teret szentelt Pécs természeti szépségeinek, a ligeteknek, sétautaknak, virágoknak és madaraknak, az ezerféle gyümölcsnek, a szellemi és zenei életnek.

1663-ban a Magyarországon háborúzó török hadsereg tatár segédcsapatai a Dél-Dunántúlon teleltek, uralkodójuk, Gázi Girej kán Pécssett. Míg harcosai mindent felfaló sáskahadként a vidéket tarolták, a kán Pécs ígézetében a bor és a kávé dicséretéről faragott egy füzetnyi versezetet.

Az illusztrációkat Hegyi Klára – Zimányi Vera: az Oszmán Birodalom Európában. (Corvina, 1986.) című kötetből vettük át

GYULASSY JÓZSEFNÉ VADNAI SAROLTA

KÖNYV ÉS KENYÉR A Weidingerek családtörténete

A **Weidinger család** két ága 1906-ban magyarosította a nevét **Vadnaira**. Az elhatározás Jenőben született meg, aki ekkor szolgabíró volt és minden esélye megvolt a siklósi főszolgabíróságra és magyar névvel akart szolgálni. A családnak mindössze hat férfitagja használta ezután a Vadnai nevet. Jenő és az ugyancsak Jenő nevű fia. Viktor, aki Jenő húgának, Saroltának volt a férje és két fiuk, Aurél és Viktor.

Évekkel később az idősebb **Viktor** öccse, **Gyula** is felvette a nevet. A hat férfiből ma már nem él senki. A család csak a leány leszármazottakkal él tovább.

Ez a család 214 éven keresztül részt vett Pécs város életében (1712-1927), annak minden gondjában és örömében. A várossal együtt nőtt és terebélyesedett a család. Tevékenységüknek, hasznos munkájuknak nyoma fennmaradt. S noha a századfordulón is németül beszéltek otthon, életük a magyar Pécs fejlődését szolgálta. A család tehetséges tagjai egyformán részt vettek a város ipari, kereskedelmi, művészeti és tudományos életében. Kiterjedt családi kapcsolataik még jobban elősegítették ezt.

Ennek a terjedelmes családnak minden tagjával foglalkozni lehetetlen. Ebben az írásban a családnak csak két ága szerepel, Viktornak és Saroltának felmenői, akik harmadfokú unokatestvérek voltak.

Ha valaki végigtekint ezen a hosszú időszakon, megállapíthatja, hogy főleg két dologra irányították a figyelmüket. A lélek és a test kenyerére. Mint könyvkötők, könyvárusok és muzsikusok a régi Pécs lakóit látták el az elsővel, a molnárok a másodikkal. Közülük kerülnek ki Pécs első könyvkötői, könyvkereskedői és övék az első gőzmalom a városban.

György ősapám

A családi hagyomány szerint a Weidingerek Bajorországból származnak. Régi lakóhelyüket ma már pontosítani lehetetlen. Az egyik feltételezés, hogy egy Weiding nevű községből származnak és innen ered a nevük, Weidingből-való. Ezt megdönteni látszik a név állandó változása 150 éven keresztül.

Csak a 19. század második felében kötnek ki a név végleges leírásánál. Kérdés, hogy hogyan ejtették ki? A nevét leírató Veidinger mindig ki volt téve a nevével író pap vagy hivatalnok deákos, németes vagy esetleg magyaros műveltségének. A pusztán hallomás után leírt név a következő variációkon ment keresztül: – Feuchtinger – Feuchdinger – Fajdinger – Faidinger – Vajdinger – Vejdinger – Waidinger – **Weidinger**. Ebben bizonyára a legnagyobb szerepet a német nyelvben az F, V, W betűk varációja okozza.

Weidinger Györgyöt (s most ne ragaszkodjunk a név váltakozó írásához) 1712-ben már Pécsen találjuk. Hogy mi készítette a telepesi életre, ma már kideríthetetlen. Bizonyára egy nagyon nehéz helyzetből, esetleg szerencsétlenségből

igyekeztek egy ugyan bizonytalan, de talán jobb jövőbe. Útjuk nem lehetett könnyű és egyszerű, még ha a vízi utat választották is. Talán szervezett csoporttal jöttek. Egy bizonyos, mesterember lehetett, mert csak így juthatott polgárként egy fallal kerített városba. István fia későbbi kőműves mestersége arra utal, hogy talán ő maga is kőműves lehetett. A város ekkor még szinte romokban hevert, volt mit építeni bőven. A kis számú lakosság egy része fedél nélkül várta a város újjáépítését. Az érkező család nemcsak Györgyből, feleségéből és 10 éves István fiából állott. Talán leányai is voltak, de a század első felében említés csak Istvánról történik.

Vele együtt érkezett Mátyás nevű testvére feleségével, Teréziával, ezeknek 1715-ben Anna Mária nevű leányuk született. Ez a Mátyás hamarosan elhagyhatta a várost, mert róla több említés nem történik.

A család első halottja Anna Erzsébet, Weidinger János 50 éves felesége volt. Ő talán György sógornője lehetett. Egy másik János is szerepel a hetvenes években, akinek négy leánya és egy ugyancsak János nevű fia volt. A tanácsi jegyzőkönyvek ezeket sem említik többször. György 1712-ben házat vesz a mai Munkácsy Mihály utcában (16-os és 18-as szám). Hatvan Ft-ot fizet érte. A házhoz kert is tartozik. Bizonyára javít rajta, mert egy év múlva eladja Morgan Mátyásnak 88 Ft-ért. Haláláig ezután nem tudni, hol lakik. A tanácsi jegyzőkönyvek egy része elpusztult, polgári esküjének nincs nyoma. A róla talált két latin nyelvű bejegyzés szerint nehéz élete lehetett. Fizetésektelen, tartozásai vannak, váltóját elhanyagolja. 1744-ben hal meg, ezt két tanácsi bejegyzés is megőrökíti. Kétszer mentek ki a tanácsurak az elhunyt lakására, ügyeinek intézésére „pro revisione ratorum”. Koller János, Bátor István és két szenátor: Barokányi Mihály és Blázsovcics Antal. Hogy ennek mi volt az oka, természetes halállal halt-e meg, mindez a képzeletre van bízva. A 18. század első felében a kis lélekszámú Pécs még majd' minden lakója ismerte egymást. A számukra közerthetőnek tűnő tényeket nem rögzítették írásban. Halála után egy tanácsi bejegyzés beszél egy, a káptalan balokányi malmába történő kiszállásról. Ezt a malmot „alias mola Fajtingeriánumnak” nevezik. Lehet, hogy György ezt a malmot bérelte a székeskáptalantól. Ez igazolná a család későbbi érdeklődését a malomipar iránt és azt is, hogy 1747-ig miért nincs a falakon belül Weidinger-ház.

István ősapám

István alakja már jobban kibontakozik a múlt ködéből, mint apjáié, Györgyé, akinek halálakor már 42 éves volt. Mesterségére nézve kőműves. Valamilyen általam ismeretlen okból kifolyólag elkésett a végleges letelepedéssel, a családalapítással. Talán apja élete nehezítette meg az ő életét is. Érthetetlen kései házassága. Úgy néz ki, hogy az apa halála után valamennyit örökölt, mert 1747-ben házat vett magának a József utcában és itt élt haláláig. A házat (ma József utca 29. és Anna utca 26. is) Aigtasperger Ágnestől vette 154.-Ft-ért. Negyven év alatt azonban a házáruk úgy felmentek, hogy örökösei majd 1070.- Ft-ért adtak túl rajta.

Házasságot 1747-ben kötött Gallos Évával. A 22 évvel fiatalabb asszonyt már az új házba vitte. Tizennyolc év alatt hat gyermekük született. Anna Mária (1747), Márton Pál (1749), Mária (1751), Terézia (1755), Krisztina (1759) és utolsónak még egy fiú, Mátyás Pál (1766). Érdekes lenne a lányok sorsának alakulását

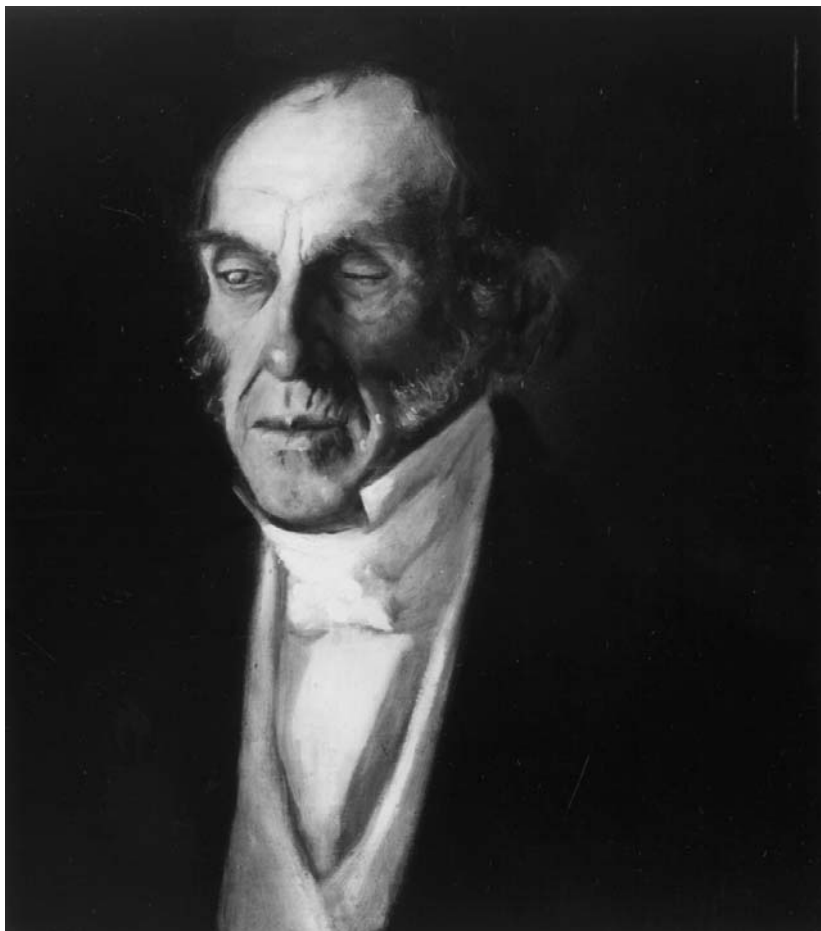
ismerni. Keveset tudunk róluk. Mária kiskorában meghalt. A többi férjhez mehetett, mert Weidinger néven halotti anyakönyvekben nem található. A két fiú sorsának alakulása érdekes. Márton könyvkötészetet tanult az egyetlen pécsi könyvkötőnél a Barátok utcájában. 17 évvel fiatalabb öccse, Mátyás már a testvérénél tanult. István polgári esküjét csak 1750-ben tette le. Bejegyzés készült arról, hogy eddigi tartozásai miatt került csak most erre a sor. Feltételesen vették fel a város polgárai közé. Magas életkort ért el, 80 éves korában, 1782 nyarán halt meg. Felesége, Éva asszony csak két hónappal élte túl. Így kerül a családi ház eladásra. Két szépapám, Márton és Mátyás megosztozott a leányokkal az örökségen.

Márton ükapám

Élt Pécsen a 18. század közepén a Barátok (ma Ferencesek) utcájában egy könyvkötő, Poriss Henriknek hívták. Feleségével lakott a mai 17-es számú házban. Házasságukból gyermek nem származott, a feleség, az 1704-ben született Gráf Anna Mária meddő volt és beteges. Póris Henrik halála után az özvegy a céhszabályok értelmében férjhez ment az első segédhez, Nering Jánoshoz. De a sors kifürkészhetetlen szeszélye folytán az asszony hamarosan ismét előzvegyült. Ekkor azonban már 68 éves volt. Tehetős asszony. A házával szomszédos telek és ház, a mai Mátyás király utca 18. is az ő tulajdona volt.

1772-ben ismét házasságra lépett, ükapámmal, a náluk dolgozó első segéddel, Weidinger Mártonnal, aki ekkor mindössze 23 éves volt. A mai ember elborzad a nagy korkülönbség hallatán. Az asszony 45 évvel volt idősebb. Lehet, hogy ez akkor természetesnek tűnt, ennyi év távlatából ezt ma már nehéz megállapítani. Minden esetre a két házassági tanú közül az egyik az apa, Weidinger István, a másik Keil Péter volt. Az eddig nehezen élő Márton hirtelen jómódúvá vált. 1774-ben tette le polgári esküjét: Vajdinger Mártony idevalósi és könyvkötő mester „*Ember hitét letévén s Polgári Taxául 15 Ft-ot leolvassván föllállván mellette bizonyosságul Kaufmann János és Lendvay Ferencz Tanácsbéliék hites polgárrá lett*” – így ír a tanácsi jegyzőkönyv 1774. VI. 9.-én.

Márton első házassága 17 évig tartott. Elmúlt az ifjúsága, de szorgalmas munkájával szakmájában jó névre tett szert. Felcseperedő Mátyás nevű öccsét is maga mellé vette. Egyaránt dolgozott a városi magisztrátusnak és a püspökségnek is. Számláinak egy része fennmaradt, az anyakönyvek a székesegyházi plébánián őrzik keze munkáját. Közben öreg felesége egészségi állapota rosszabbodott. 1786-ban végrendelezett. A testamentum a Baranya Megyei Levéltárban megtalálható. A német nyelvű okmány a szokásos vallásos bevezetés után pontokba szedi a nagybeteg végakarátát. Bátyjára Franz Gráfra 100 Ft-ot, ápolónőjére „Mamsel” Anna Mária Pohárnokira szintén 100 Ft-ot hagyott. Kétszáz gyászmisére külön összeget rendelt, ezeket önmagáért és két elhalt férjéért mondatja. Kisebb összegeket hagyott a város templomaira és a kórházra. Egyetemes örököse minden vagyonának „Martin Vajdinger” lett, aki hozzá mindig jó és hűséges volt. A végrendeletet többen aláírták, lepecsételték és elhelyezték a Városi Tanácson. A nagybeteg asszony ezt követően még három évig élt. A végrendelet feltörésére 1789. március 5-én került sor. Márton vagyonos és szabad ember lett. Immáron 40 éves. Az egyetlen okos dolgot cselekszi, azonnal megnősül. Második felesége Koch Erzsébet nem lehetett pécsi lány, a

Zsolnay Vilmos: Weidinger Imre (a JPM tulajdona)

házasságot sem Pécssett kötötték. Erzsébet 19 éves és 11 év alatt 6 gyermeke született. Anna (1790), Imre (1792), Ágnes (1793), Ferenc Xavér (1796), Ignác (1798) Alajos (1801). Minden gyermeknek a püspökség azonos papja, Panzer Xavér Ferenc a keresztapja. Keresztanyjuk a pap édesanyja, Balásy Erzsébet volt. Úgy néz ki, hogy a könyvkötőde jövedelmének nagy részét a Klimó könyvtár biztosította. A keresztapa személye is ezt igazolja. 1795-ben nagy csapás érte a családot. A nagy himlőjárvány során a hároméves Imre megvakult.

Mártonnak élete utolsó 10 évében nagy tervei voltak. A könyvkötésnél többre törekedett, nyomdát akart nyitni. Barátsága Streibig győri nyomdással vándoréveiből eredeztethető. Új nyomda felállításához 1791. október 20-án közös kérvényt nyújtottak be a tanácshoz. Kérésüket 1792-ben a Város visszautasította. Engel János nyomdász megvédte egyeduralmát a városban.

1802-ben Márton ötvenhárom éves korában váratlanul meghalt, itt hagyván Koch Erzsébetet 33 évesen a hat árvaival. A legidősebb gyerek tizenegy, a legkisebb egy éves volt ekkor. Talán nem volt a könyvkötészetben nőtlen segéd, vagy pedig érzelmileg kötődött a szomszéd ház tulajdonosához, Gundl Maximilián könyvkötőmesterhez, nem tudható, de a gyászév leteltével nőül ment Gundlhoz, aki később Miksának nevezte magát. A hat gyermekkel nagy terhet vett magára. 1803-ban Gundl 38 éves volt, Weidinger Mártonnál tanult és nála is szabadult fel. Ebből a házasságból még további négy gyermek származik. A fiúk mind megtanulták a könyvkötő mesterséget. Gundl szintén vagyonos ember volt, a fiúkat taníttatta. A vak Imrével szemben különösen nagylelkű volt. Tizenöt év alatt egy erős könyvkötő dinasztia kerekedett ki a Weidinger és Gundl leszármazottakból. Négy műhelyben dolgoztak. Míg 1793-ig Márton volt az egyetlen könyvkötő mester Pécsen, 1794-ben már Gundl is engedéllyel bír. Fennmaradt ebből az időből a bécsi Stachel és Kilián cég számlája és a Tanács több elszámolása.

Gundlnak a Helytartótanáctól rongyszedői engedélye is volt a Dunántúlra és bizományosa volt a Budai Egyetemi Nyomdának. A 19. század elején a város fejlődik, a történelmi események szele Pécsen is eléri. A két leány, Anna és Ágnes már felnőtt. Mindketten kereskedőhöz, Kaufmann Józsefhez, illetve Svájczér Jánoshoz mentek férjhez. Ekkorra már kiütközött a vak fiú zenei tehetsége. A hét éves Alajos váratlanul meghalt, Ignác és Ferenc gimnáziumba jártak. A Gundl gyerekek is szépen cseperedtek.

József ugyan igen fiatalon meghalt, az ifjabb Miksa szintén könyvkötő lett. Feleségül vette Vogl Alojziát, a kőfaragó Vogl leányát. Hármassal ikreik révén nevezetes emberek a városban.

Érdekes látványt nyújthatott a két szomszédos ház, az egyesített nagy műhellyel, a sok gyermekkel. A család későbbi könyvszeretete, gyűjtőszervevénye ide vezethető vissza. Ebből a csirizszagú házból ered az a tulajdonságuk, hogy még a 20. században is kötnek otthon könyvet és albumot, csinálnak, ragasztanak díszdobozt és könyvtokot. A könyvkötő akarva-akaratlan is beleolvas a kötendő könyvbe. A mesterséghez bizonyos ízlés és fantázia is szükséges. Koch Erzsébet eltemeti második férjét is. Gyermekai kiszakadnak az otthonból. Ignác későbbi sorsáról nincs semmi tudomásunk. Talán elkerült Pécsről, esetleg belépett egy szerzetesrendbe. Imre külföldön koncertezett. Ő volt az európai hírvű fagottművész, Weidinger Imre, akinek Pécs városa Amtmann Prosper fuvolistával közös emlékoszlopot emelt, a mai Szent István tér északi részén. Miksa saját köteteket nyitott. Az egyedül maradt asszony siratta halottjait, de erőslelkű üzletasszonynak bizonyult. Egyedül is bizományosa maradt az Egyetemi Nyomdának. Ide évi 2.000 Ft kauciót tett le. Háztól árulnak naptárt és könyvet. Korát és a kisvárosi körülményeket, szokásokat meghazudtolva, önálló dolgozó nő volt. Élete utolsó szakaszában Imre fia hazatért és együtt éltek a régi házban. 1851-ben nagy család, sok leszármazott kísérté utolsó útjára.

Márton fiai között Ferenc szepapám is kitanulta a könyvkötő mesterséget. Már-már úgy nézett ki, hogy a szakmában marad, amikor sorsa váratlan fordulatot vett és mesterséget változtatott.

Mátyás ükapám

Mire Mátyás felnőtt, Márton bátyja már beérkezett ember. Kitanulja nála a könyvkötést és önállóítja magát. 1788-ban szerzi meg engedélyét. Számlái neki is fennmaradtak. 1796-ban például 19 Ft 14 krajcárért köt a Városi Tanácsnak. 1791-ben megnősült. Hötchl Konrád észéki származású polgár leányát, Teréziát vette feleségül. A két tanú Trommer Kristóf *figulo magister* (fazekas mester) és Notter György *viatore magister* (útmester) volt.

Mátyás újdonsült hitvesét a saját házába vitte. Ezt a házat a Hal tér sarkán már lebontották. (Timár utca 4.) A telek és a ház kicsi volt, mindössze 61 □ öl. Ez a házsor ugyanis beleépült a városfalba. Ezért egy nagyobb ház vételére törekedett. 1802-ben sikerül neki a házat elcserélni a mai Perczel utca 16-os számú házra, 1.200.- Ft ráfizetéssel. Ez a ház átalakítva ma is áll.

Gyors egymásutánban születtek gyermekei. Ferenc (1794), Antal (1798), János (1800), György (1803) és Alajos (1804). Egyetlen leányuk, Alojzia, Vogl kőfaragó felesége lett. A két könyvkötő testvér az új próbálkozókat kiszorította a városból. Így Robek Jánosnak, Engel nyomdász kötőjének sem sikerült érvényesülnie, szegényházban halt meg, míg a két Weidinger testvér meggazdagodott.

A gyermekek közül Antal vendéglős lett. István molnárlányt vett feleségül, benősült a Nürnberger-malomba. Leszármazottai mind molnárok voltak. Vele vette kezdetét a családban az új mesterség. Márton és Mátyás fiai szinte egyidőben vettek feleségül molnárlányokat. Ráadásul mindkét asszony neve is azonos, Borbála volt.

A testvérek közül György érdekes egyéniség. Zenész, mint vak unokatestvére. 26 éves koráig Kalocsán énekelt az érseki kórusban. Ekkor hazatért Pécsre próbaéneklésre. A székesegyházi kórus első tenoristája lett. Díjazását is ismerjük. 1832-től évente 250 Ft fizetést, 100 Ft segélyt, 12 akó bort, 24 mérő búzát és 12 öl fát kapott. Felesége Heffler szederkényi vizimolnár leánya, Anna volt. Gyermekeik korán meghaltak. Öregségét kottamásolással töltötte pécsi házában, a Kálvária utca 14-ben.

Mátyás 1843-ban bekövetkezett haláláig lakott a Perczel utcai házban. Ekkor három örököse, György, Antal és Alajos a házat eladta.

Ferenc ekkor már nem él. Hogy István és János miért nincs az örökösök között, nem tudni, talán előbb kielégítette őket.

Mátyás ükapám nem olyan színes egyéniség mint Márton bátyja. Szorgalmas munkájáról inkább a fennmaradt számlák beszélnek. Mégis az ő két fia nyit először könyvkereskedést Pécsen.

Alajos szépapám

Mátyás családjában is nagyban folyt a munka. Alajos a legkisebb gyermek. A 19. század új szelei fújdognak. Folyik a napóleoni háború. Pécs érzi az új idők hatását. A város nő, egyre nagyobb az üzletek száma, de a városban nincs még könyvkereskedés.

Weidinger Mátyás családjából akadt két fiatalember, János és Alajos, akik először gondoltak könyvesbolt nyitására. Alajos 1831-ben folyamodott a magisztrátushoz „valóságos könyvkereskedés” felállítására. Eddig is lehetett náluk a háznál könyvet rendelni, de nem tudjuk, hogy az apa melyik nagy cég bizományosa

volt. 1843-ban János is kért és kapott könyvesboltra engedélyt. A városban nagynénjük, özv. Gundlné is árult háznál könyvet. János háza és kötődéje a Deák utca 2-ben volt. Ezt a régi házat a mai postapalota építéskor bontották le. Az engedélyekből megtudjuk, hogy a magisztrátus a két testvért „erkölcsös magaviseletűnek, és tehetségesnek tartja.” „Már 17 évek óta mint könyvkötő mester könyvekben is kereskedik és magát betsületesen viseli.”

„Weidinger Alajos és János a piatzon (mai Széchenyi tér) külön két boltban kereskednek és a közönség szükségletének és kívánatának megfelelnek és tulajdon házakkal és más vagyonokkal bírván tehetősek kereskedéseiket a közönség szükségletéhez mérve bővíteni.” Ez a reformkor nyelve!

A két üzlet a tér két oldalán állt, szemben egymással. Jánosé a ma is fennálló könyvkereskedés őse. Alajos szépapámé a gimnázium alatti házban volt. Nem kellett hosszú utat tennie üzletéig. Apátza utca 14. sz. házából percek alatt ideért. A boltnak fatáblái voltak. Cégtáblájáról sajnos közeli ábrázolás nem maradt. De állnak a házak, ahol Alajos négy házassága lejátszódott. Úgy néz ki, hogy kapcsolata első házassága folytán a Rihmer családdal a legszorosabb. Ezt a kapcsolatot haláláig megőrizte. 1828 tavaszán vette feleségül Rihmer Annát. Boltja jól jövedelmezhetett, mert 1836-ban 1.200 Ft-ért a szomszéd házat is megvette, Jellasich Jánostól. Ebben az évben halt meg fiatal felesége, és Károly nevű kisfiát is eltemette. Ki nem várva a gyászévet, szinte azonnal megházasodott. Ekkor 30 éves. Új felesége Rosenberg Amália tizenhét éves volt. A családban senkinek sem lehetett ez ellen kifogása, mert két Rihmer volt a tanúja, Rihmer Bódog kanonok és Rihmer József. Ez a házassága hónapokig tartott csak. Ismét előzvegyült. Harmadik házasságának Pécsen nyoma nincs. Talán Eszéken esküdhettek meg Személyi Adelinával, mert a Személyiek Eszék környékén éltek. Ekkor megindult a gyermek születések sora. Alajos (1837), János (1838), Gusztáv (1839), Erzsébet (1832), Emilia (1843) és Tekla (1844). A család anyagilag is gyarapodott. 1839-ben Rihmer Ignáctól még egy házat vett és hamarosan túladdott rajta.

Azt lehet mondani, hogy a reformkorban a család szaporodik és vagyoniilag is gyarapodik. Hangadók a városban.

János Zsolnay Terézt veszi feleségül, ő is tehető, mert Zsolnay Vilmosnak ő is kölcsönöz első próbálkozásaihoz.

Nem biztos, hogy Alajosnak volt-e nyomdagépe. Mindenesetre könyvkiadó. Ő adja ki Kuthy szerkesztésében a „Pécsi Auróra” néven ismert almanachot. 1848. június 11-től a Fünfkirchner Zeitung nem Neuwirth-é, hanem ő a kiadó.

Erre minden ingó és ingatlan vagyonát leköti. Neuwirth meneküléséig a Pécsi Tárogató is az övé. Hazafias magatartása az események alatt egyértelmű. Polgári toborzó a székesegyházi plébánián. Ugyanis a plébániák a toborzó központok. Felhívást intéz a pécsi polgársághoz, melyben ismerteti új, induló újságja programját, de erre már nem jut idő. Náray naplójában így ír az 1849-es februári eseményekről: „Nagy Benjamin factor ki a jegyeket nyomtatta Windischgrätz ellen házi tömlőcöt kapott. Neuwirth pécsi újság szerkesztő is befogadott volna, ha idején korán a kapufélától búcsút nem vesz. Ő az újságban sok piszkokat rótt az Uralkodó Házra, ellenben

Vaidinger Alajos ki az újságot kiadta megfeddetvén a nyomdagépének elkobzása mellett, minden további nyomtatástól eltiltatott.”

Az idézett szöveg azt bizonyítaná, hogy nyomdája is volt és egyben azt is, hogy Márton nagybátyja régi nyomdaalapítási kísérlete is arra épült, hogy mind értektek a szedéshez is.

Náray naplója még egyszer beszél Alajosról. Boltja kaszinó féle szerepet tölthetett be ezekben az időkben. A napló szerint Kossuth mellszobrát mutogatták a boltban, ezért többeket beidéztek a téparancsnokságra. Köztük Mayer ciszterciát, aki azt vallotta, hogy „a mellszobrot az ólomöntőnek által adta, így a kérdésnek vége” – írja Náray. Mindenesetre ez az eset fényt vet a család hazafias érzelmeire. Hilscher Ignác a 12 túsز egyike, szintén Weidenger vő. Angyal Alajos pedig tisztí rangot nyer a toborzásnál.

A harmincas években indult és fellendült kaszinói életnek vége. A polgári kaszinó alapításánál bábáskodó két ükapám és Gundl Miksa már öreg, vagy halott. Csendes évek következnek.

1849-ben egy másik nagy csapás is éri Alajost. Meghal jó felesége Adelina. Ekkor 45 éves. Mit csinálhatott egyedül az apró gyermekekkel? Özvegy Rihmernét elveszi feleségül, a 40 éves Mészáros Magdát. Szaporodnak a magyar nevek a családban. Érdekes módon ennél a házasságkötésnél az egyik tanú a másik ükapám és az eskető pap Mayer Móric.

Az új asszony új házat is hoz, a Barátok utcájában. Növeli Alajos gyermekeinek számát. A legnagyobb leány Erzsébet tizenhat évesen tüdővészben meghal. A két másik férjhez megy. Emília Spannbauer krakkói boltoshoz. A Spannbauerokkal még 100 év múlva is tartja a család a kapcsolatot, míg el nem tűnnek a második világháború útvesztőjében. Tekla Kóbor János városi mérnök felesége.

A fiúk között nem választotta mindenki az apai foglalkozást. Alajos katona lett. Özvegyen halt meg, gyermekek nélkül, mint nyug. honvédezredes. Levelei a pécsi Várostörténeti Múzeumban vannak. Kitüntette magát az Al-Duna szabályozásánál és ezért nemességet kapott „makárvölgyi” előnévvel. Gusztáv dédapám a pallér pályát választotta. Egyedül János és leszármazottai kötöttek és árultak tovább könyvet.

Alajos 1864-ben hunyt el. A halotti bejegyzés a halál okának vérmérgezést ír be (gangréna). Felesége egy évvel élte túl.

Ferenc ükapám

Ferenc ükapám is a családi műhelyben sajátította el a könyvkötést. Csak nyolc éves, mikor apját elveszti. Anyja új házassága után a két szomszédos házban nagyban folyik a munka. A gyerekek is besegítenek. Talán Ferenc is könyvkötő maradt volna, ha nem ismerkedik meg 24 évesen egy özvegy asszonnal. Az özvegy Mayer Ádámné Rauschenberger Borbála 12 évvel idősebb Ferencnél és már két gyermek anyja. Pécsi lány volt, de Szemelyben ment férjhez a molnárhoz. Két fia, József és István is Szemelyben született. József Móric néven belép majd a ciszterci rendbe, István 1830-ban még él, de későbbi sorsa ismeretlen.

Mayer Móriccal kezdődik majd a családban a tudás utáni törekvés. Ismert biológus lesz belőle. Tehetségét anyjától örökölhette, mert később féltestvérei is áldoznak az olvasási és gyűjtési szenvedélynek.

Amikor 1820-ban Ferenc elveszi özvegy Mayernét, kiköltözik annak pécsi malmába, az ún. Megyeri malomba. Ez a malom a Megyeri patakon forog és az asszonynak családi öröksége. Tizennégy évig élnek itt. 1832-ben egy hivatalos okmányban Borbála kijelenti, hogy malmát és egyéb ingó vagyonát házasságkötésekor 18.497 Ft, 30 kr-ra becsülték. Ahogy nő a család, úgy megy tönkre a malom állaga. 1832-ben már nem ér meg 10.000 Ft-ot. Halasztást kell kérnie arra, hogy első házasságából származó gyermekeit kielégíthesse, csak halála után osztozzanak. Ez a halál még messze van. 1876-ban hal meg agylágyulásban, Ferenc fiánál. Roppant tevékeny életet élt. Arcképét pap fia festette meg, ez a festmény ma is megvan a tulajdonomban.

A Megyeri malomról szájhagyomány útján értek el emlékek hozzánk. Telen-te szánnal jártak be misére a székesegyházba, ami néha kalandszámba ment. Hídeg éjszakákon a farkasok a malom udvaráig bejöttek. Bundáikat még száz év múlva is őrizte a család.

Ferenc és Borbála első gyermeke Júlia, a későbbi Angyal Alajos molnár felesége. Ez a síkabonyi Angyalok iparos ágából származik és vagyonos ember. Júlia lánya, Fanny örököltette át tehetségét fiára, Prinz Gyula egyetemi tanárra. Prinz ismert természettudós és több mint 30 tudományos mű szerzője volt.

Borbála következő gyermeke „bőjt másodhava 8-dik napján, estveli 8 óraker Megyeri malom Pétsi határában, Mária. Weidinger Ferenc molnár mester és Rauschenberger Borbála szülők. Megyeri Malom. Lang István molnár mester és Bóhm Anna keresztszülők.” Ez a gyermek csecsemő korában meghal, a halál oka „alattomos kórság”. Ebben az időben már magyar nyelvű a születési bejegyzés. A következő évben született Anna, mindössze hat évig él. Csak az 1828-ban született Antal és az 1829-ben őt követő Ferenc éri meg a felnőttkort. 1834-ig élnek a malomban. A már ekkor öregasszony, három életképtelen gyermeknek ad életet (Erzsébet, Katalin és István). Mindhárman csecsemő korukban meghalnak. Ma már ismeretlen betegségekben, vörös és fehér fekélyben és általános gyengeségben. Valószínű azért adta ismét az István nevet, mert másik István nevű fia nem él már ekkor. Átköltözésük után a város másik felében még egyszer szül, de ez a gyermek csak pár napot ér meg.

Az új otthon egy vizimalom az Alsó Puturlában, Tettye utcai bejárattal. Átköltözésüknek oka a régi malom igen rossz állapota lehetett, de nem válnak meg tőle. 1877-ben még a tulajdonuk, bérlők vannak. Az új malom a mai Kesztyűgyár területén van, kezdetben talán ők is bérlik. Bejárata íves kőkapu, tetején faragott vizikerék. A másik emlék ebből a malomból Ferenc pecsétje. A pecséten egy molnársapka van, vizikerék és a monogramja.

Ferenc 30 év alatt alapozza meg a vagyonát nehéz mezőnyben. A Tettye tele van malmokkal, és a molnárok mind rokonságban vannak egymással. Mindenesetre neki sikerül Pécssett harmadiknak ipari üzemet létesíteni. Tíz évvel a szabadságharc után megépíti és üzemeltetni kezdi gőzmalmát. Ez az első pécsi gőzmalom.

A gyermekek közben felnőnek. Mayer Móric, a pap mostohafiú tanárkodik, de közben külföldön botanizál. Kivételes nyelvtelenségével eljut a Szentföldre. Jó fiú és jó testvér. Ferencet apjaként szereti. Érdekes módon ő tartja össze a század közepén a Weidingereket. Számos tudományos társaság tagja, ritka mecseki virágot neveznek el róla. A közéletben is szerepel, megyebizottsági tag. Nagy és ápoló könyvtára van, moszatgyűjteménye egyedülálló. Mindkettő elpusztult a II. világháború alatt. De fennmaradt 24 kötetes herbáriuma, ami jelenleg a Tanárképző Főiskolán van, ez az intézmény ápolja emlékét. Mayer Móric 1904-ben hunyt el.

Ferenc ükapám megéri még Antal és Ferenc fia házasságát, 1867-ben, halála után Ferenc fia veszi át a gőzmalom vezetését.

Ferenc dédapám

Franci még a régi Megyeri malomban született 1829-ben. Szinte egyszerre nőtt fel a nála egy évvel idősebb Antallal. Féltestvérük ekkor már szerzetes. Ő gondoskodik a gyerekek taníttatásáról, később esketi és temeti őket. Különösen Franzit szereti, utolsó éveit nála tölti rendje engedelmével. A fiú öt éves, amikor átkerülnek az új környezetbe (Tettye u. 8.). Ez a környék Pécs egyik legérdekesebb és legjellegzetesebb része ma is. A Tettye, a Havihegy, az Alsó és Felső Puturla egészen az Ágoston téren át le a Malom utcába a malmok birodalma. Nemcsak gabonamalmok vannak itt, de puskaport is őrlnek a tettyei puskaport malomban, és ványolnak a pokrócosok. Ősi magyar, német és horvát családok élnek itt szoros közelségben, keresztül-kasul házasodva. A malom az Alsó Puturlára nézett (Vince utca). A telek az átépítések miatt ma már nem teljesen rekonstruálható. A század elei tűz után a gőzmalom megmaradt része a kesztyűgyár alapja lett. Mindenesetre az épületek három utcára néztek (Vince, Ferenc, Tettye utcák).

Vizimalom, gőzmalom, emeletes és földszintes lakóház, istállók és kocsiszínek voltak rajta. Mindez a Tettye utca felől alacsonyan, a Puturla felől egy megerősített terméskőfal felett emeletnyi magasban. A Tettye utca felől ma is áll a főbejárat a malomkerékkel. Ebbe a zárt udvarba álltak be a kocsik. A malom és egy lakóház találkozásánál forgott a kerék, innen volt a víznek több méteres esése a másik utcára. Prinz Gyula még emlékezett, hogy a múlt század végén a malmok vizét fa csatornákon vezették át az utca felett. Az időnként szennyezett víz miatt a molnárok feljelentgették egymást.

Ferenc 1855-ben nősült, még az apja életében, de a gőzmalom megindítása előtt. Azt kell hinni, hogy szerelmi házasságot kötött. Természetesen német lányt vett el, Hebenstreit Katalint. A Hebenstreitoknak is volt malma a Tettyén. Ez a család az 1700-as évek elején érkezett Pécsre, a szászországi Altenburgból. Rögtön belefolytak a város életébe. Pál kovácmester és egyben fegyverkovács. A mai Flórián téren volt a műhelye. Még ma is áll a három ház, ahol ekkor a család lakott. A városi tanács öt német tanácsura között volt mintegy húsz évig. Ő a pénztárosuk. Ugyancsak Pál nevű unokája kezdi meg Pécsen a szén külszíni fejtését. Szerződése ma is megvan, amit a püspökkel kötött. Rajta a Hebenstreitok pecsétje, féllábon álló gólya. Faszénre a kovácműhelyben volt szükség. Ennek a Pálnak unokája Katalin dédapám. A többi leszármazottja molnár, kovács, pallér vagy orvos.

A két dédszülőről, két dagerrotyp maradt. Téli ruhában ül az egyik Katalin, vállán szőrmeallér, ölében karonülő fia, Viktor. Szép, szomorú arca van, haja Viktória királyné módjára simán középen elválasztva. Sötétszőke. A másik képen Ferenc látható, sújtásos télikabátban, csizmában, mellette a legifjabb, tízéves Ferenc áll szintén magyaros öltözékben. A kép sugalmazza, hogy a kiegyezés korában vagyunk. Ez a Ferenc fiú felnőve a legcsinosabb fiúk egyike a városban, de egy mihaszna kártyás, mulatós fráter. A városban ő biliárdozik a legjobban. Az üzem vezetésére képtelen, mire a kis Viktor a gimnáziumba kerül, az apának Ferenc segítségéről már le kell mondania. Ekkor még él a nagymama is. Antal házassága után Ferenc marad a családi malomban, noha csak második fiú.

A kiegyezés utáni Pécs, óriási gazdasági fejlődésnek indul. Ez Ferenc számára is nagy sikereket hoz kezdetben. A város 67 virilistája között található. Évekig egyszerre van 3 malma, 14 háza és 3 szőlője. Viktor 6 gimnáziumi osztályt végez. Ezután Móric nagybátyja egy dunai hajóútra viszi, majd egy nagy német gőzmalomban marad gyakornokként. Szakmáját ismerve érkezik haza. Ekkor már egy lánytestvére is van, Irma (1873). A szegény anya már nem soká búsul és örül gyermekei miatt. 42 évesen még egyszer gyermeket hoz a világra, ugyancsak Katalint. Hamarosan meg is hal tüdőbetegségben.

Ferenc ekkor már tanácsúr, különböző vállalkozásokban vesz részt, így a Gázgyár alapításában. Barátai vannak és rengeteg rokona. Mindenütt keresztapa és házassági tanú, az emberek kölcsönkérik tőle. Különösen bátyja Antal, akinek komoly problémái vannak a malmával (Bergán malom). Csak segítséggel húzza ki addig, amíg kiderül, hogy a malma alatt (Tettye utca 38.) van a Püspök-forrás. A városnak erre szüksége van a vízvezeték elkészítése miatt. Mire hosszas alkudozás után megveszik tőle, már özvegy, gyermekei szétszélednek, hamarosan meghal.

Tulajdonképpen ennek az Antalnak a leszármazottai élnek ma is a városban. Weidinger Júlia és férje, Angyal Lajos sem él már a kilencvenes években. De fiuk, Lajos szokatlan módon Ferenc családjába kerül. Megszereti és engedéllyel feleségül veszi Irmát, aki első unokatestvére. Valaki, aki jól emlékszik mindkettőjükre, mesélte, hogy Angyal Lajos sántított. Nagyon művelt és rendes embernek ismerték. Fűszerüzlete volt az Ágoston téren, háza és szőlője. Talán szegény Irma sorsa tarthatatlan volt otthon a három férfi között. Ma már ezt nehéz eldönteni. Szerette a férjét, de tekintettel a körülményekre, gyermeket nem kockáztattak meg. Az egész Weidinger család mindkettőjüknek rokona volt, így náluk mindenki megfordult. Még Temesvárról is hozzájuk jött Hebenstreit Ignác dr. a családjával, az elhunyt Katalin öccse. Meglepetésként érte a családot Irma házassága után Viktor házassága, aki 1893-ban szintén rokonát vette el, Weidinger Saroltát, de ők harmadfokú unokatestvérek voltak. Közben jött az amerikai búza és Ferenc is kezdett öregedni. Valahogyan elpártolt tőle a szerencse. A családi legenda szerint barátjának Tigelman Alajosnak volt a kezese egy nagy összegű váltón. Neki kellett a tartozást rendezni. Kénytelen volt házait és más ingatlanait eladni. Ferenc fia is egyre jobban ivott, Móric bátyja hozzá költözött.

Egy különösen titokzatos eset is történt ezekben az években. A húsz éves Marschall Kálmán öngyilkossága. Ferenc írásbeli engedélyét megtaláltam, hogy a fiú eltemetését a családi kriptába engedélyezi. Ki volt ez a fiú? Annyit tudunk róla, hogy az akkori berkesdi tanító rokona. Ott is született. Én azt hiszem, hogy természetes fia volt. Viktor fia házassága után nyílt titokká válik kapcsolata házvezető nőjével, aki haláláig kitart mellette. Milyen lehetett ez a háztartás, a züllött fiúval, az öregedő férfivel, az öreg tudós pappal, s közöttük az 1898-ban született kisfiú, az öreg Ferenc és a fiatal leány fia. Régi híres családregényekbe való téma és helyzet.

Meg kell válniuk a malomtól. Folynak a tárgyalások. Az öreg Ferenc az övéivel átköltözik a Deák utca 14-be. Télen itt élnek, nyáron a Szókóiban, a szőlőben. A nagy vagyon roncsaiból Viktor és Sarolta Siklóson vesz malmot. 1904-ben Ferenc meghal. Halála előtt nőül vette Mitsch Erzsébetet. A kis Gyulát törvényesítette. Egy év múlva az ifjabb Ferenc is elhunyt. A halotti anyakönyv a halál okát elmeza-varban jelöli meg. Ennek dacára Irma nővére a legnagyobb rajongással emlegette. Utolsónak az ősi szőlőből Mayer Móric távozott, „A ciszterci rend akkori doyenje” (gyászjelentés).

Gusztáv dédapám

Gusztáv dédapámról és feleségéről, Rózáról olajfestményeket őriz a múzeum. A 70-es években készültek. Gusztáv igen szép férfi, nem vetélkedhet azonban honvédtiszt bátyjával, aki olyan mint egy Jókai regényhős. A festmény sötét ruhában ábrázolja, bársony mellénnyel, bajsza van és körszakálla. Róza erősen befűzve, csipke zsabóval, melltűvel néz a világba. Még nem sejtí, hogy milyen hosszú és fájdalmas élet vár rá.

Ma már kideríthetetlen, hogy ebben a családban miért lett Gusztáv építész. Talán megunta már a könyvkötést. Munkája volt bőven, hisz Pécs épült. De csak 20 év állt rendelkezésére. Már 42 éves korában elhunyt. Feleségével, Leitzner Rózával 1870-ben ismerkedett meg. Dédanyám családja Pestről került Pécsre. Az apának a belvárosban volt cipésműhelye, de megnyomorodott és tolókkocsiba került. Hogy megélhetésük könnyebb legyen, négy lányával Pécsre költözött. Itt rokoniak éltek a János utcában. A lányokból három, Róza, Pepi és Lina itt mentek férjhez. Leszármazottaik között van mérnök, orvos, tisztviselő, diplomata. A legkisebb lány, Riza vénlány maradt és a testvéreinél segédkezett. Gusztáv és Róza szerelméről két emlék maradt. Egy virágcsokorhoz mellékelte levélke, amit menyasszonyához intézett német nyelven, gyönyörű gót betűkkel és egy német nyelvű távirat Győrből, Spannbauer sógortól. „Utad HYMEN oltárához legyen rózsákkal díszítve, s ezek egész életedet boldogsággal töltsék el.”

Új emeletes házába viszi feleségét a Felsőmalom utcába. Családja jókivánságai nem teljesülnek. Rövid házasságuk alatt kilenc gyermekük születik. Köztük kétszer ikrek. Még Gusztáv életében négyet eltemetnek. Megrendítő olvasmány a Róza által készített „Familien Liste”, amin felsorolja gyermekei pontos születését és haláluk okát. A kétszeri ikerszületésből csak nagyanyám maradt életben, de örökölte apja szívbját. A gyermekek pár hónapot éltek meg. Mintha valami átok ülne rajtuk. Gusztáv közben dolgozik, családi házakat épít a belvárosban. Néhány még áll közülük. Utolsó munkája

a János u. 5. számú ház. Felesége ekkor is gyermeket várt. 1882. február 4-én születik utolsó gyermekük, Mathilde. A szerencsésen lezajlott szülés után a ház elcsendesedik. Mindenki alszik. A hitvesi ágyban, a szülők között az újszülött kislány. Róza a reggeli órákban hiába szólongatja a férjét. 5-ére virradó éjjel szívroham végzett vele.

A korabeli újságok is nagy részvéttel emlékeznek meg az esetről. Szegény dédanyám a gyásza mellett kénytelen saját lábára állni. Nővérei, de főleg Alajos sógora segítik ebben. Valamiből meg kell élnie öt gyermekével. A kort meghazudtoló ügyes üzletasszony lesz belőle. Befejezi dédapám félbemaradt építkezéseit. Rendszeresen ellenőrzi a szőlőjét és a homokbányát. Két háza lakói fizetik a lakbért. Fáradhatatlan. Mikor a szörnyű gyermekbetegség, a torokgyík fellép és Pécssett is szedi áldozatait, még két gyermekét, Aurélt és Mathildot is el kell temetnie. Karjai között fulladnak meg. Erős asszony volt. Sorsába belenyugodva minden erejét a három megmaradt gyermeke felnevelésére fordította.

Gyermekei házasságot kötnek. Róza egyedül marad és magához veszi hűgát, Rizát. A Malom utcai régi lakásban él a két nővér. Az utolsó években Róza már vakon. Nagy energiával ilyen állapotban is rendben tartja a házat, még a padlásra is felbotorkál. Kis varróasztalánál ülve naphosszat harisnyát köt. 1935-ben hal meg. Temetésén egész tömeg van jelen, a régi Pécs eljött a végtisztességre.

Sarolta és Viktor nagyszüleim

Weidinger Sarolta és Weidinger Viktor, akik harmadfokú unokatestvérek, a századforduló gyermekei. Az utolsó generáció az első világháború előtt. Beleszületnek és nőnek egy nagyon feszes kispolgári életbe. Városi emberek. Később falun szerencsétlennek érzik magukat. Sarolta és vele majdnem egyidős húga még Caroline és Adeleid néven látják meg a napvilágot. Mire felnőnek, Sarolta és Etelka lesz belőlük. A két lánnyal hamar tudatosítva van, hogy anyjuk nagy erőfeszítéssel neveli őket és mindent megtesz azért, hogy művelt nőkké váljanak. A társadalmi életből sem maradnak ki. Szép kelengyéje van mindkét lánynak. Liebschner Vilma magániskolájába járnak. Sarolta irodalomfüzete megmaradt 1887/88-ból. Rendezett, csodálatosan szép írás, magyarul és németül. A két lány nyilván tudta, hogy az első és náluk sokkal fontosabb a családban Jenő bátyjuk. Az anya érdeme, hogy Jenő jogot végez és bekerül a közigazgatáshoz. A kor szellemének megfelelően nemességre törekszik. Kapóra jön özvegy, gyermektelen nagybátyja, Alajos, aki érdemei jutalmául a „makárvölgyi” előnevet kapja. Szeretné, ha nagybátyja örökbe fogadná. Összekötné a kellemest a hasznossal, mert egyben vagyonának örököse is lenne. Terve meghíúsul. Egy intrikus nagynéni, Hilscherné W. Ágnes kitúrja az örökségből. Alajos vagyonát a Kóbor család örökli. Kóbor Jenő anyja házában lakik az emeleten, ide hozza fiatal feleségét, Psík Máriát. A Psík család Lengyelországból menekült. Az apa Batthyány Kázmér embere. Vagyonos ember, Harkányban van földbirtoka. 1913-ban Jenő Siklóásra kerül főszolgabírónak. Így ők elszakadnak Pécsről.

Viktor még nagyon fiatal, amikor elveszíti az anyját. A Weidingerek között mindig vannak félárva. Bizonyára őt is megviselik az otthon egyre rendezetlenebb viszonyai. Ma azt mondanánk rá, hogy „széplélek”. Nagy olvasó. Természetesen főleg németül olvas. Ő is rendszeresen köt könyvet, akár Irma húga és sógora, Lajos.

Hét évvel idősebb Saroltánál. Viktor természetesen születése óta ismeri a lányt, és ahogy ez lenni szokott, egyszer csak észreveszi, hogy felnőtt. Etelka sokkal szebb, mint Sarolta. Az utóbbinak inkább szép szőke haja, komoly magatartása a vonzó. Viktorral egymásba szeretnek. 1893-ban Viktor már nem lehetett kíváncsú az anyának, a család elszegényedik. A két házassági tanújuk két unokatestvérük, Angyal Lajos és Weidinger Nándor, a könyvkereskedő. Berendezkednek a Tettye utcában. Már mint jegyesek is nagyon komolyan néznek ránk a fényképről, de a későbbiekben is kénytelenek komolyak maradni. Sarolta két első születése szerencsétlen kimenetelű. A két kislány meghal. Csak 1897-ben született fiúk, Aurél életképes. Sarolta valódi támasza férjének. Anyja kivételes üzleti érzékét és szorgalmát örökölte. Beletanul a malom szakmába.

A csinos, szelíd Viktor szereti a virágokat. Minden kapható árjegyzéket megszerez a rózsákról. Különböző fajtákkal kísérletezik.

Zavarba hozza őket 1898-ban született kisöccsük érkezése. Az ifjabb Ferenc már 48 éves, Viktor 37, Irma 25.

Ekkor Sarolta megszüli második fiát, Viktort. Elhatározzák, hogy külön kezdenek új életet, menekülve a süllyedő hajóról. Siklóson árverésre kerül Kocsis Ignác malma. Részletfizetésre megszerzik a malmot a lakóházzal és a gazdasági épületekkel együtt 9.500 Ft-ért. 1900 őszén Viktor már kiköltözik Siklóásra. Sarolta is vonatra ül, karján a pólyás Viktorral, szoknyájába pedig a három éves Aurél kapaszkodik. Evvel az eseménnyel ők is leszakadtak a pécsi láncról.

Gyula keresztapám

A Pécssett élő Weidingerek sorában Gyula volt az utolsó. A sors számára tragikus életet tartogatott. Mire megéri azt az életkort, amire az ember még visszaemlékezni képes, a házban már csak anyja van életben.

Az apa szinte a huszonnegyedik órában rendez a fiú sorsát anyagilag és erkölcsileg. Anya és fia télen a Deák utcában, nyáron a szokói régi présházban laknak. Gyula Viktor fiaival egyidőben kerül a gimnáziumba. Aurél felette, Viktor alatta jár. Lassan a családja is közeledik hozzá. Különösen a nővére, Irma. Lajos sógora beavatja a nagy családi szenvedélybe, a könyvkötésbe és egy roppant veszélyes játékokra is megtanítja, a tűzijáték készítésre. Anyját korán eltemeti. Valami egészen különös légkör veszi körül származása, magánya és anyagi függetlensége miatt. Kísértetiesen hasonlít Viktor bátyjára, mindketten Hindenburg frizurát viselnek.

Kitör a világháború. Gyula 1916-ban leérettségizik s mint annyi más kortársa esetében, nála is kitolódik a pályaválasztás. Bevonul Kolozsvárra. A katonaságnál kezdi kamatoztatni különleges pirotechnikai tehetségét. Katonai és városi ünnepélyeken tűzijátékokat rendez nagy sikerrel. Érdekes módon egy dicsérő oklevél azt is elmondja, hogy egy tűzijáték 1000 forintos költségének megtérítését nem fogadja el, jótékony célra adja. Mint apja, aki nagy adakozó volt, bármire gyűjtöttek.

Vége a háborúnak, bejönnek, majd kivonulnak a szerbek. Gyula egy állandó pályára áll rá. Pirotechnikus engedélyt szerez és szülőjében üzemet épít. Megrendelői mindig vannak. 1921-ben megismerkedik későbbi feleségével. A lány magasabb polgári rétegben él, Gyula nem tartozik szorosan sehová. Házassága előtt ő is felveszi a

Vadnai nevet. 1923-ban megszületik kislányuk, Mária. Úgy néz ki, rendezett évek következnek, de a felhőtlen boldogság nem tart sokáig. A telepen az első robbanás és tűzvész 1925-ben következik be, mintegy előjátékként a későbbieknek. Két férfi és két fiatal munkáslány tölti a patronokat. Az egyik felelőtlenségéből következik be a robbanás. Mire Gyula a városból hazaér, az egyik munkáslány szénné égett a műhelyben, a másik lángoszlopként kifutott ugyan, de behalt sérüléseibe.

A műhely odavan. Gyártási engedélye nem volt. A lelki megrázkódtatáson kívül is nagyon nehéz helyzetbe kerül. Fizetnie kell az elhalt lányok hozzátartozóinak. Valahogy kilábol a bajból. Új telephelyet épít és megszállottként tovább gyártja a petárdákat.

1927. április 16-án, nagypénteken Gyula és Nonnenmacher József riasztó röppentyűket kezdenek készíteni a reggeli órákban. A többiek a műhelyben dolgoznak. Ők ketten egy asztalon az épület előtt. A robbanás 10 óraker történt, a keverék második összeállításánál. Nonnenmacher félszeme elvesztésével és súlyos égési sebekkel elkerülte a halált. Keresztapám végtagjait letépte a robbanás. Csak 12 óraker könnyörült meg a halál rajta. Mindössze 29 éves volt.

Családomról az eddig leírtakat 1982-ben állítottam össze. Majdnem 20 évig nem foglalkoztam vele. Most, 1999-ben, öregen, úgy érzem röviden hozzá kell csatolnom az újabb ismereteimet.

Egy véletlen folytán kerültem ismeretségbe a Feichtinger családdal. Ők nemes emberek és később bárói rangot is kaptak. Így derült ki, hogy ősük – W vagy F – Weidinger György az 1600-as évek végén Óbányán az üveghutában dolgozott. Ő vezette a gyártást. (Egyetlen nemes idetelepülő bajor Hengl Nándor háromkötetes könyvében.) Így követi egy második nyom is. Weidinger József, aki szálláscsináló, Esterházy huszár. Pécs bevételkor itt van, mint sebesült, a feleségével. Leszerel, Esztergomba kerül feleségével és odahozatja W. György Ferenc fiát, mert felesége meddő. Nagy vagyonra tesznek szert. Családjuk története a mai napig ismert.

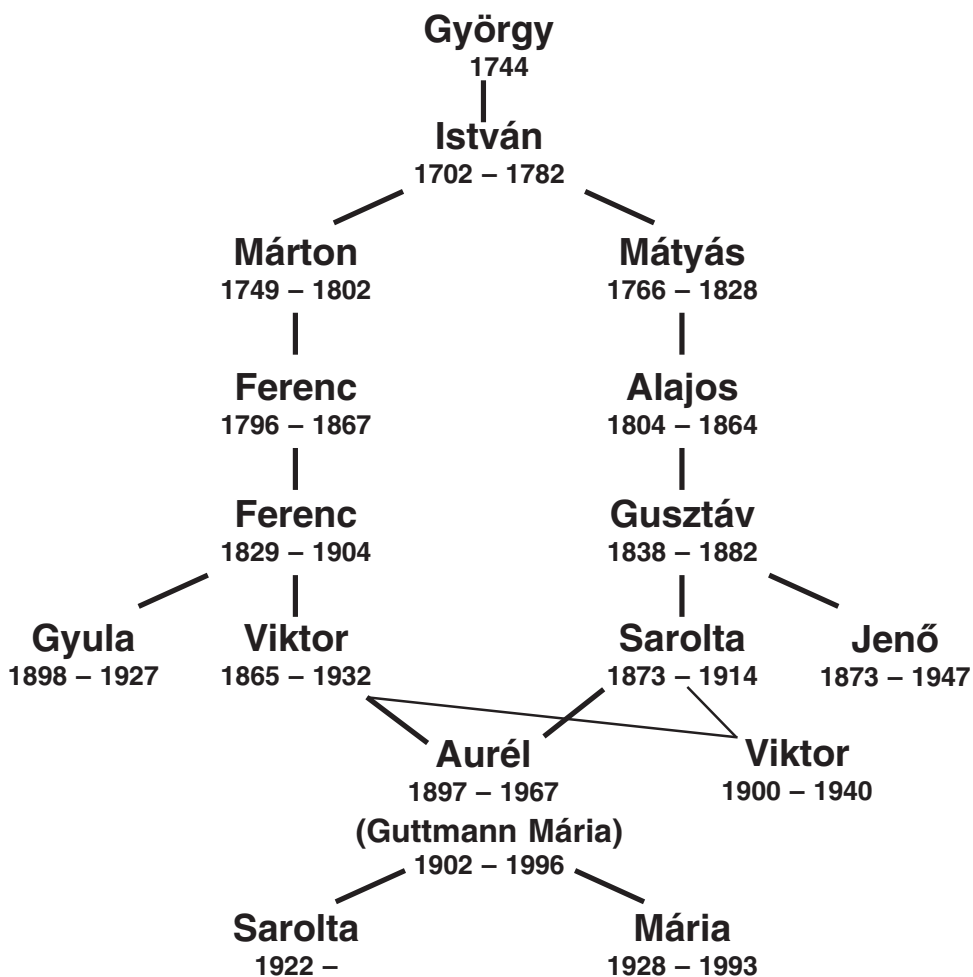
Nagyon érdekes az élet, a W és V betűk elcserélődése, itt ez történt.

Különös, hogy kriptájuk a Farkasréti temetőben található, szemben húgomék kriptájával. Esztergomban a Szent Anna templomban van róluk megemlékezés. Első nemességi nyomuk 1721-ből származik. Azután Esztergom megye megerősíti. W. Mátyás lehetett a harmadik Weidinger testvér és mindhárman még Bajorországban születhettek. Mátyás fiát György veszi magához, ez István, a későbbi kőműves. Nemességükre az itt maradtoknak csak egy dologból lehet következtetni, György halála után pécsi háza Istvánra marad és telke, ami árvajogon az övé. A család esztergomi része értelmiségi módon érvényesül, az itteniek iparosok lesznek. Valószínű, hogy W-V-F József ütközetben jeleskedett és tüntette ki magát és nemessége csak Ferenc fiára vonatkozott, illetve annak leszármazottaira. De egy család sorsa újra és újra érdekes. W. Alajos ugyancsak Alajos fia a múlt században mint ezredes a Tisza szabályozásánál tüntette ki magát és kapott nemességet „Makár-völgyi Weidinger” Alajos, aki szintén gyermektelen, mint esztergomi rokona. Mindkét ágban a katona a nemes.

W. Alajos könyvkereskedő élete ismert, csak pontosítom. 1850-ben lepecsételik nyomdagépét és egyéb vagyonát. Csak 1863-ban oldják fel. 1864-ben bekö-

vetkező haláláig zajlik csúnya válópere negyedik feleségével, Mészáros Magdával, aki műhelyét Rihmer házasságából való fiának szánja. A per, természetesen egyházi úton folyik, hiszen még nincs világi házasságkötés. Alajos a pert elveszíti.

Én, e sorok írója vagyok az utolsó Weidinger/Vadnai. Halálommal a név megszűnik. Mária húgom 1993-ban gyermektelenül elhunyt. Ifj. Vadnai Jenőnek egyik házasságából sem született gyermeke. Ifj. Vadnai Viktor nem volt nő, neki sincs utódja. A múlt varázsa elfogadását kötelességemnek érezve írtam e megemlékezést.

MÁRFI ATTILA

CENZÚRA ÉS ÖNKÉNY PÉCS SZÍNPADAIN AZ ABSZOLUTIZMUS ALATT

Visszatérés a száműzetésből

Nem várt fordulat következett be azzal 1853 tavaszán, hogy a Pécsi Polgári Casino volt részvényesei a színházi értékpapírok csökkenése miatt túladtak az színházépületen. Az új tulajdonos **Pichler József** pécsi polgár, báró *Prandau* jószágkormányzója lett, aki nyomban hozzálátott, hogy a veszteséges vállalkozást némiképpen fellendítse.¹ Ezért 1853 márciusában a Soproni Kerületi Helytartótanácsához fordult, tervezetének elfogadtatásáért. Időközben ugyanis megenyhült a politikai légkör, az udvari politika engedékenyebb lett és színházi ügyekben is hajlandó volt kompromisszumokra. Pichler először kizárólagos jogot kért ahhoz, hogy a városban csak ő tarthasson színi előadásokat, de a táncvigalmak és zenés estélyek rendezése felett is szerette volna megszerezni az állandó bérleti jogot. Továbbá kérelmezte, hogy *Czindery László* pécsi nemes által tervezett nyári mulatóhely és park felépítéséhez ne járuljanak hozzá, mivel ebben a vállalkozásban óriási konkurenciát látott.² Pichler József azonban azzal is tisztában volt, hogy csak akkor állhat be döntő fordulat, ha a magyar színtársulatoknak újból biztosítani fogják a játéklehetőséget. Ezért kérelmében erre vonatkozólag ez állt: „Ne csak német nyelven tarthassanak színi előadásokat, hanem legyen mindenkor nyitott versenyztetés a magyar színészetnek is. Ezért a folyamodó által jelenleg bírt színházépület ne viselje a kirekesztő német nevet, hanem maradjon meg az eddigi nevezet alatt, úgysis mint Városi Színház.”³

Bármennyire is különös, a Kerületi Helytartótanács csak ez utóbbi kérelmet engedélyezte. Elhárult tehát az utolsó akadály is, és a magyar nyelvű színjátszást az eddigi megkülönböztető, háttérbe szorító intézkedések után beengedték régi sikerei színhelyére. Persze ennek a várva-várt eseménynek a háttérben is jól érzékelhetők az adminisztratív korlátozás bevált módszerei és a túlzott elővigyázatoskodás. **Latabár Endre** a győri színikerület akkori igazgatója ugyanis 1852 őszétől folyamatosan ostromolta kérelmeivel Nagy József polgármestert és a megyefőnöki hivatalt.⁴ Végül is Cseh Eduárd megyefőnök 1853 februárjában kiadta a győri magyar színésztrupp számára a helyhatósági engedélyt.⁵ A derék magyar direktor és népes társulata érkezésének híre lázba hozta a város polgárait, ugyanakkor óriási

¹ Pusztai-Popovits József: Érdekes epizódok a pécsi színészet történelméből. In: Pécsi Napló 1943. december 17. 6.p.

² BML Pvt. ir. 773./1852.

³ Uo.

⁴ Márfi Attila: A győri színjátszás arcképcsarnokából: A legendás színészdinasztia megalapítója Latabár Endre. In: Győri Múza 2./1999. Győr, 1999. Főszerk.: Korcsmáros György.

⁵ Márfi: Pécs... 52.p.

feladat elé is állította a városi adminisztrációt. Ugyanis az összes ideérkező színész úti okmányait és az erkölcsi-politikai magaviseletüket tanúsító bizonyítványokat is át kellett vizsgálniuk. A győri színtársulat március 19-től számítva hat hétre kapta meg a játsszási jogot, de már az a tény, hogy felléphettek a városban, óriási fegyvertényt jelentett. S ebben nem kis szerepet vállalt magára a város vezetése és az egyre nagyobb befolyással rendelkező magyar nemesek is. Mindenekelőtt *Mihálovits Sándor* neve kívánkozik az élre, hiszen a Mihálovitsok színházpártolása már a reformkorban is megnyilvánult.⁶ Mihálovits Sándor közbenjárásának köszönhetően a pécsi nemesek anyagi és erkölcsi tartalékait mozgósítva több évig fáradoztak, mire a régióban elsőként tapsolhattak magyar színészeknek a pécsi polgárok. De adott esetben nem rettent vissza a személyes áldozatvállalástól sem. Ugyanis amikor a színház tulajdonosa az évi bérleti díjat 1 000 forinról 1 700-ra emelte, azt a magyar, de még a német társulat sem tudta kifizetni. S mivel már nem volt idő az adománygyűjtő akció megszervezésére, Mihálovits saját maga fizette be a kívánt összeget Latabár Endre társulata javára.⁷ Ettől a precedenst teremtő esettől kezdve a magyar nemesség, amíg a társulatok erre anyagilag rászorultak, a magyar színészek bérleti díját minden évben átvállalta.

Sokat lendített a magyar színészet helyzetén Czindery László pécsi földbirtokos nagyszabású kezdeményezése is. A tulajdonát képező és később róla elnevezett úgynevezett Czindery-kertben, amely a mai Rákóczi út 56. szám alatti ház helyén terült el nagyjából, nyári színházi pavilont kívánt létesíteni. A park már akkor is kedvelt szórakozóhelye volt a pécsieknek.⁸ A földbirtokos fürdőt és fürdőházat is szeretett volna építtetni a telken. Vállalkozásához azonban szüksége volt a Kerületi Helytartótanács beleegyezésére. A már említett Rendőri Osztály a város tanácsától kért véleményt, hogy „egy ily színikör erkölcsi és politikai tekintetben, különös figyelemmel a városi közönség szükségleteire, kívánatosnak látszik-e?” *Nagy József* polgármester azonban felkarolta a nemes szándékú kezdeményezést, s feliratában a következőket közölte a soproni hivatallal: „Az érintett aréna felépítése, mely szerintünk a város díszére, a lakosságnak pedig gyönyörűségére szolgálandó, czélszerű és kívánatos lenne.”⁹ Az új létesítmény minden valószínűség szerint már 1853 nyarán rendelkezésére állt a szórakozni vágyóknak. A telek egyébként folyamatosan bővült, s állandóan csinosodott. Az évek múltával pedig a pécsi színjátszás fontos színhelyévé vált. Az egyébként enyhe lejtésű fundust a mai Rákóczi út felől kiépített díszes bejáraton át széles lépcsősoron lehetett megközelíteni.¹⁰ A hangulatos szórakozóhelyet ettől kezdve folyamatosan látogatták a komédiások.

⁶ Koszits Ákos: A pécsi első magyar színtársulat. In: A Pécsi Nemzeti Casino Évkönyve az 1938. évről. Pécs, 1939. 18.p.

Márfi Attila: A Pécsi Nemzeti Casino színházpártoló tevékenysége. In: Honismeret, 1992/93. Főszerk.: Halász Péter. 23.p.

⁷ BML megyefőnöki elnöki iratok 299/1857.

⁸ Pusztai-Popovits József: Érdekes epizódok a pécsi színészet történelméből. Pécsi Napló, 1943. december 22. 6.p.

⁹ BML Pvt. ir. 1 843./1853.

¹⁰ Márfi: Pécs ... 55.p.

De rajtuk kívül otthont adott a műlovarda előadásoknak, cirkuszi mutatványoknak, bűvészeknek, bábosoknak és a panoráma tulajdonosoknak is. 1855 nyarán **Mathias Wagner** német társulata is megkapta a fellépési jogot. Ettől számítva a német truppok is gyakorta megfordultak a Czindery-kert színipavilonjában.¹¹

Tehát az első magyar színtársulat megérkezése egyben azt is jelentette, hogy ha lassan is, de sorra dőltek le azok a tilalomfák, amelyek az abszolutizmus első szakaszának fő oszlopai voltak. Latabár társulata a tavaszi szezon után a nyári idényre Balatonfüredre szerződött, de nem búcsúzott el végleg a pécsiektől, mert 1857-ig három esetben is elnyerte a hosszú, téli évadot a városatyáktól.¹² Az 1853-as esztendő volt az első olyan év, amikor magyar komédiások kapták meg az üzleti szempontból is fontos, mintegy féléves téli szezont **Kotzky M. József** vándortársulata személyében. Bár a következő szezonban újra Wagner német színészei kaptak elsőséget a téli idényre, mégsem múlhatott már úgy el az esztendő, hogy valamelyik szezont ne magyar színészársaság szerezze meg.

Latabár Endre mellett a korszak népszerű magyar igazgatója volt **Újfalusy Sándor** is, akinek társulatában **Egressy Gábor** a korszak kiemelkedő színészegyénisége játszott.¹³ A pécsi színpad nyilván sokáig emlékezetes maradt számára, hiszen renitens színházi magatartása miatt a helyi kiegészítő parancsnokság besorozással fenyegette meg az ifjú teátristát. Ezenfelül Újfalusy érdeméért kell megemlítenünk, hogy általa újból megjelentek a pécsi teátrumban az angol és francia szerzők eddig száműzött remekei.¹⁴ S ebben az a figyelemre méltó, hogy a színházi életben történt pozitív változások immáron a magyar színészethez köthetők. A német színjátszás lassan a politikai változásokkal összhangban elvesztette privilegizált helyzetét, úgysis fogalmazhatunk, hogy történelmi küldetése végéhez közeledett: Évszázados tevékenységüknek köszönhetően a magyar színjátszás sokat tanult és fejlődött a német színházkultúra árnyékában. De most elérkezett az idő, amikor a térségben az anyaországtól művészeti szempontból is elszakadt és megújulni már nem képes német színészet helyére az a magyar színjátszás lépjen, amely több évtizedes szüntelen áldozatvállalás után most az abszolutizmus végnapjaira megtalálta művészi helyét és rangját. A kényszerű elhallgattatás éve alatt a nemzeti erők összefogásával a magyar színházkultúra a progresszív fejlődés útjára lépett, ami természetesen több évtizedig tartott.

A politikai nyomás enyhülésével a város polgárai előtt újból felcsillant a szabadabb társadalmi és kulturális élet reménye. A magyar és a német színjátszás között ismét helyreállt az egyensúly, illetve már kevésbé a politikum döntött a város színi életének fejlődésében.¹⁵ Az eddig elszigetelt városba egyre több idegen előadóművész és mutatványos juthatott el, igaz, elég hosszadalmas tortúra árán. Tehát az 1850-es évek derekától a társadalmi élet bizonyos területein a lassú változás érez-

¹¹ Márfi: Pécs... 56.p.

¹² Márfi: Pécs... 56-59.p.

¹³ Rónaky Kálmán: Pécs régi színészete. In: Pécsi Napló 1930. január 12. 6.p.

¹⁴ BML Pvt. ir. 2 431./1855., 3 832./1855.

¹⁵ Márfi Attila: Színjátszás Pécett, az abszolutizmus idején – a cenzúra intézkedései.

In: Színháztudományi Szemle 30-31./1996. Bp., 1996. Szerk.: Kerényi Ferenc – Török Margit. 208.p.

hető, de a kiépült bürokrácia a saját fontosságától eltekintve továbbra is minden akadályoztatás nélkül működhetett tovább. A cenzúra például szinte változatlanul ténykedhetett az enyhülés éve alatt is.¹⁶ Annyi változás azért történt, hogy a cenzúrázás folyamata tovább egyszerűsödött: Ezentúl a megyefőnök és a város polgármestere bírálta felül a betérjesztett műveket, s ezzel felgyorsult az engedélyezés körüli ügyintézés. Főleg most, hogy a magyar társulatok újból kaphattak engedélyt, egyféle versengés is kialakult. De ez persze azt is eredményezte, hogy kettőzött figyelemmel kellett kísérni a renitenskedésre hajlamos magyarok repertoárját. Bár most a cenzor tolla sem foghatott olyan vastagon, mint pár évvel ezelőtt, s olyan művek is színre kerülhettek amelyekért korábban több éves elzárás járhatott.¹⁷

A cenzúra utolsó intézkedései

A Habsburgok 1859 nyarán Magentánál, majd Solferinonál elszenvedett vereségei megingatták a birodalom belpolitikai helyzetét is. A kényszerű zürichi béke megkötését követően az átalakított kormány a belpolitikai biztonságot volt hivatva stabilizálni. Az elfojtott indulatok már a következő évben kitörtek: Előbb a forradalom évfordulóján történtek zavargások az ország számos városában, majd gróf Széchenyi István halálát követően hatalmas demonstrációra került sor Pesten és Budán. Az éledő nemzeti mozgalmak megakadályozására a „jelenlegi válságos körülmények között” ismét az adminisztratív terror eszközához nyúlt a hatalom.¹⁸ De már csak korlátozni lehetett az országban fejlődésnek indult politikai és társadalmi folyamatokat, megakadályozni nem. Az országban vándorló színtársulatok immár a művészet eszközeivel terjesztették a hazafias eszméket, s éltették tovább a nemzeti ellenállás szellemét. Természetesen ismét szigorodott a törvényhatóságok területén működő cenzorális bizottságok tevékenysége is, ami nemcsak az egyes művek betiltását jelentette, hanem az előadásra szánt színdarabok szövegkönyveinek tüzetes átvizsgálását, s nem egy esetben alapos szövegkorrekciót is. Újra betiltották az eddig pár éve hallgatólagosan színpadra engedett honvéd egyenruha viselését, s elrendelték a repertoár állandó ellenőrzését is.¹⁹ Pécssett 1860 januárjától újból elő kellett terjeszteni a műsorrendet, a szövegkönyveket, a társulati névsort és a működési engedélyeket a bizonyoságlevelekkel együtt. Bár az engedélyezett darabok jegyzékét gyorsított eljárással bírálták felül, illetve továbbították a Helytartótanácshoz, emellett a szövegkönyvek részletes átvizsgálása, sokszor átigazítás is napirenden volt.

Ezért fordulhatott elő, hogy **Molnár György** színigazgató (akinek társulata már harmadik éve játszott a pécsi teátrumban) által betérjesztett, s korábban már többször színre vitt művek repertoárja ellen számos kifogás merült fel: A téli és a tavaszi évadban játszó társulat terjedelmes repertoárjából összesen 17 színpadi mű ellen merült fel valamilyen szintű kifogás.²⁰ Ezek közül kilencet be sem mutathattak,

¹⁶ Pusztai-Popovits József: Érdekes epizódok a pécsi színészet történelméből. In: Pécsi Napló 1943. december 17. 7.p.

¹⁷ Lásd a 15. sz. a. jegyzetet.

¹⁸ BML Pvt. ir. 373./1861. A Magyar Királyi Helytartótanács 58 357. sz.a. leirata.

¹⁹ BML Pvt. ir. 334./1862. A Magyar Királyi Helytartótanács 53 644. sz.a. leirata.

²⁰ BML Pvt. ir. 213./1860.

mert még a darabok címét is provokatívnak ítélték. Ezért ideiglenesen leparancsolták a műsorról ifj. *Alexander Dumas*: Egy tékozló apa, *Bergauf*: Egy a mi népünk-ből, *Scribe*: Hogyan lehet hírt szerezni?, *Komlódy Ferenc* átdolgozásában; Szapáry Péter, vagy Buda ostroma és *J. Kenney* angol szerző *Hogyan lehet pénzt szerezni?* című darabjai. E színművek címe valóban hordoz áttételesen, vagy allegorikus értelemben a hatalommal szembenállást. De az már végképp érthetetlen, miért nem engedélyezték *Almássy Tihamér*. Éppen most volt itt, vagy *Fáncsy Lajos*: Donna Dianna c. egyébként elég profán, politikai jelentéstartalmat nem sejtető műveiket. A többi engedélyezett nyolc színpadi művel pedig már több gondja is akadt a cenzori hivatalnak. De tekintettel, hogy sikerdarabok, sőt némely esetben klasszikus művek felett bíraskodtak, némi „átigazítás” után színre kerülhettek az ominózusnak ítélt alkotások. Ezek ismertetése jól tükrözheti az elnyomó hivatali apparátus gyanakvását, vak félelmét, de következetlen döntéseit is. Hiszen sokszor teljesen esetlegesnek tűnik egy-egy közbeavatkozás, sokszor a politikailag súlyosabb kifejezések felett átsiklottak, talán mert az egész művet be kellett volna tiltaniuk. Helyette megelégedtek néhány mondat, vagy kifejezés törlésével is. Most utólag, több mint 130 év távlatából úgy tűnhet, vagy tehetetlenek, tanács-talanok voltak a színművek átvizsgálásakor, vagy egyszerűen teljesítették a feladatot azzal, hogy felterjesztettek néhány ominózus mondatot.²¹ Persze volt olyan alkotás, aminek megítélés esetén vastagabban kellett fognia a cenzor ceruzájának; ilyen volt történetesen nagy nemzeti drámánk, a *Bánk bán*.

A többi színmű szövegeknyvéből csak egy-egy gyanakvásra okot adó mondat, vagy szövegrész lett kihúzva. Például *Verdi*: *Machbet* című operájának 4. felvonásából az „elnyomott hon” kifejezést nem engedélyezték, vagy *Fáy András*: A mátrai vadászat című vígjátékából a „mint valami tisztviselő” szövegrész lett eltávolítva, ami a teljes szöveggörnyezetet ismerve, nyilván a hivatali adminisztráció elleni hangulatkeltésként hatott.²² *Degré Alajos*: A kalandornő című 5 felvonásos drámájából a következő mondat vált nemkívánatossá: „Imádott szó Szabadság, te az Istenek szótárában születél.” A kor tehetséges színmű írójának, *Szigligeti Edének*: A titkos iratok címet viselő drámájából az alábbi mondatrészeket iktatta ki a cenzor: „akit vér vet” „oly végzetem” „aki jó ügyért” „de azt tudom, bírák ítélik el”. Nem tettek kivételt *Jókai Mór*: *Szigetvári vértanúk* című 4 felvonásos szomorújátékával sem. Igaz, a színművet, mint a nemzeti összefogás és ellenállás „nem éppen szerencsés időpontban való bemutatása miatt” nem akarták engedélyezni, de mivel tartottak az esetleges felzúdulástól, beérték néhány kétértelműnek ítélt kifejezés törlésével. Így a márciusi pécsi bemutaton nem hangzottak el a „Nem adjuk meg magunkat senki-nek”, a „törökre-mindenre” és az „Egy kettévágtott, akit átölel” szövegrészletek.²³

De ezzel még nem értek véget Molnár György színingazgató megpróbáltatásai. Igaz, a direktor műsorválasztása a hatalom szemszögéből akár provokációnak is felfogható, de az is igaz, hogy a szövegmodosítások végrehajtása után előadhat-

²¹ Márfi: *Színjátszás...* 209.p.

²² Uo.

²³ BML Pvt. ir. 213./1860.

ta társulatával a kérdéses darabokat. A vaskosra duzzadt cenzori jelentés legfigyelemreméltóbb része *Katona József* klasszikus nemzeti drámájának a Bánk bánnak részletes átdolgozásával foglalkozó feljegyzés. A több oldalas cenzori bírálatot maga *Szalay Nikodém* királyi biztos írta, tételesen felsorolva a szöveggönyvben az általa javasolt szövegtörzéseket. Megnehezíti az ismertetést, hogy csak az ominózus szöveggörnyezet lett lejegyezve, a teljes mű szövege helyett. De talán így sem követünk el stílustörést, ha a cenzúrázott szöveg tilalom alá eső kifejezéseit adjuk csak közre:²⁴

18. oldal: „egy Nemzetség kipusztul”

„Bámulja a harisnyát Hazánk, nagyasszonyom”

21. oldal: „vad tekintettel”

43. oldal: „Hát nem ti voltatok bosszú életére?”

45. oldal: „le onnan édes asszonyom, éljen a magyar Szabadság!”

46. oldal: „Véresen is!”

47. oldal: „Szabad”

49. oldal: „Panasz-szót nem hallod”

50. oldal: „Alattvalóid így segítenek”

51. oldal: „Tulajdonunkat cifrázza fel”

52. oldal: „A gyermekek tapossanak”

53. oldal: „Ha egyszer a rabló királyném is megszűnne lenni”

„Meg kell erősítenie”

54. oldal: „Mivel hogy ez életével is”

56. oldal: „ez a Rabló” – „átkozott fejét”

58. oldal: „egy magyar pokolba úzhat egy illy szegényke németet”

60. oldal: „e parázna Bíborosok”

62. oldal: „levágja a Kerítő Asszony akkor”

64. oldal: „mert hazud mindenkor”

71. oldal: „A jó Meraniak”

74. oldal: „ha a zsebe tele van”

75. oldal: „nehogy megvesztegessen udvarunk szele”

81. oldal: „az uralkodást”

91. oldal: „Ei ezzel a szennyes kézzel”

92. oldal: „Te oktalan, bordélyt nyitottál”

95-96. oldal: „Azt, amit elraboltál Hazádbéli udvarnokaidnak”

107. oldal: „Minő dicső, ki semmit sem tud adni”

108. oldal: „Udvarod, oh hazug! Miért kellett helyet csinálnod egy Hazádfiának?”

113. oldal: „Ah vért, vért nekem! /A királynő kezéből a tört kifacsarja/ Királynő rémülten az oldalszobába fut. Bánk utánarohan - szünet, bent a királyné sikoltása hallik. Bánk visszajön. Vége volt, de ne tapsolj hazám, mert nézd, reszket a bosszúálló. /Kint nagy zaj Zendülés, kiáltások, Petur bán szava hallik, irtsuk ki mindent. Örvendj, becsületedem lemosta mocskod, a vérkeresztség – Oh Melinda – Ki, ki.”

²⁴ BML Pvt. ir. 213/1860

A nagy nemzeti dráma szövegéből tehát következetesen, vagy kevésbé következetesen, kihúzták azokat a szavakat, kifejezéseket, amelyek a hatalommal való, valamilyen szintű képzettársításra okot szolgáltak.²⁵ Ettől függetlenül a cenzúra már nem akadályozhatta meg a Bánk bán színre vitelét, amint azt a korábbi években még megtehetette. Ez részint adódott a következményektől való félelem miatt is, de az is elképzelhető, hogy bizonyos, bár nem éppen következetes kompromisszumkész-ségét akarta így demonstrálni a bürokratikus hatalmi apparátus. Mindenesetre Molnár György társulatának köszönhetően a pécsi publikum megtekinthette a korábban itt még be nem mutatott, de már országos sikernek örvendő nemzeti drámánkat.²⁶

A konszolidáció éveit alatti

A színház 1855-ben új tulajdonost kapott, amikor az eddigi tulajdonos leányát, *Pichler Franciskát* nőül vette *Oertzen Gusztáv* volt ulánus főhadnagy.²⁷ Oertzen is igyekezett jó kapcsolatokat tartani a magyar színészek vezetőivel, akik immáron a színházépület rendszeres bérlői voltak. Azt is sikerült elérnie, hogy a magyar és német komédiások egymást váltva, minden évben jelen legyenek a teátrumban. De a színházon kívül fogadni tudta a vándortársulatokat a Hattyú-terem és a Czindery-kert is. Az 1860-as évek elejétől pedig már bevált gyakorlattá vált, hogy az úgynevezett hosszú évadot rendszerint a magyar szénésztársaságok kapták meg.

1858 tavaszára a Mária utcai színházépület már annyira elhasználódott, hogy a város által kiküldött bizottság életveszélyessé nyilvánította.²⁸ Végül az épületet bezárták, s Oertzen Gusztáv kötelezettséget vállalt, hogy a bizottság által előírt javításokat saját költségén elvégezteti. A munkálatok több hónapig tartottak, s ezenközben a színpadtér berendezésén és a kulisszákat mozgó gépezeten a szükséges fejlesztéseket is elvégezték. A közel fél évig tartó átalakításokkal október elején készültek el a pécsi iparosok.²⁹ Oertzen arra hivatkozva, hogy a munkálatok tetemes összeget emésztettek fel, az új évad bérleti díját drasztikusan fel-emelte. A példátlanul nagy összeget *Molnár György* a *Mihálovits* testvérek támogatásával tudta csak kifizetni.³⁰

A direktor színtársulata viszont kiváló erőket képviselt: Tagjaik között találjuk *Ódri Lehel*, *Prielle Péter*, *Sánta Antal*, *Vasvári Kovács József*, *Szaploncai Ida*, *Mátrai Mari* és *Dobozi Lina* nevét, akik az akkori magyar színjátszás ünnepeit csillagai voltak. A Pesti Nemzeti Színház művészgárdájából többen is szerepeltek ekkor *Molnár* együttesében. A direktor az 1859. április 17-ig tartó szezont alatti összesen

²⁵ Márfi: Színjátszás... 210.p.

²⁶ Bár konkrét adatokkal nem rendelkezünk, de minden valószínűség szerint ekkor láthatta Péccsett először a közönség a Bánk bánt. A korábbi évekre vonatkozóan nem rendelkezünk olyan forrással, amely a nemzeti dráma adaptálását bizonyította volna. Tehát, amíg újabb forrás erre vonatkozóan nem kerül elő, az 1860-as esztendő tkinthetjük a dráma pécsi ősbemutatójának.

²⁷ Márfi: Pécs... 62.p.

²⁸ BML pm. eln. ir. 95./1856., 254./1856.

Várady Ferenc: Irodalom és művészet. In: Baranya múltja és jelenje. Szerk.: Várady Ferenc. I. kötet Pécs,

²⁹ BML Pm. eln. ir. 254—262./1858.

³⁰ BML Pm. eln. ir. 131./1858., 3 057./1859.

137 alkalommal lépett társulatával a pécsi publikum elé.³¹ A társulat repertoárja pedig már a magasabb művészi színvonal jegyében lett összeállítva. A szezonnyitó előadás például a *Bánk bán* volt, s a folytatásban számos sikerdarabot vittek színpadra: Így sokat játszották a kor divatos műveit; a *Liliomfit*, a *Pölöskei nótáriust* és a *Cigány és a csikós* című népszínműveket.³² Ugyanakkor klasszikusok is szerepeltek a műsorrenden. Többek között *Schiller* halhatatlan műve, a *Haramiák*, *William Shakespeare*-tól a *III. Richard* és *A makrancos hölgy*. A társulat egyik ünnepelt tagja *Udvarhelyi Miklós* itt, a pécsi színpadon ünnepelte 50 éves színi pályájának jubileumát az *Aranylakodalom* című népszínmű színrevitelével.³³ Molnár György a sikeres évad után a nyári idényt is megkapta a városatyáktól. A Molnár-féle színtársulatnál azért is kellett ennyit elidőznünk, mert ez a társulat volt az, amelyik végleg bebizonyította a pécsieknek, hogy a magyar színművészet immáron teljesen egyenrangúvá vált a némettel, sőt színvonalas produkcióikkal az önálló magyar színjátszás létrejöttét is bizonyították.³⁴

Bár el kell ismerni, hogy ezekben a politikailag is konszolidált években egészen a kiegyezésig a német színművészetet is kiváló egyéniségek képviselték. Ugyan 1858-ban végleg leáldozott Mathias Wagner csillaga a pécsi színpadon, helyét kiválóan szervezett színtársulatok foglalták el. Mindjárt közvetlenül utána **Wencel Ritter von Steinberg** nemesi származású direktor szerezte meg a téli idényt.³⁵ Az igazgató a délvidéket látogatta sorra német színészeivel: Ideérkezése előtt Baján, Varasdon, és Eszéken töltött el hosszabb időt. Itteni szereplését mindjárt egy nemes gesztussal kezdte, amivel a magyar publikum rokonszenvét is megnyerte. Az igazgató 1859 novemberében a Magyar Tudományos Akadémia által meghirdetett *Kazinczy*-alapítvány javára adott jótékony célú előadást.³⁶ A német társulat ezután újból a délebbre fekvő városokban tett körutat, de két év múlva ismét ide vetette őket a jószerencse, s meg is kapták a téli szezon játszási jogát. Egyébként ezt Steinbergen kívül egyetlen német társulatnak sem sikerült elérnie.³⁷ De sikeres évadokat vallhatott magáénak **Stefan Reszler** és **Adolf Kiesztler** is, akik szintén kétszer tudták elnyerni a szereplési jogot. Az utóbbi német direktor volt az utolsó, aki elnyerte a téli évadot, mert az őt követő német színészek már csak a tavaszi és nyári idényben bérelhették ki a teátrumot. Illetve éppen *Kiesztler* volt az, aki 1867 telén játékjogot kapott, de truppjával nem a színházban, hanem a Fehér Hattyú teremben játszotta végig a szezon.³⁸ A magyar társulatok pedig Molnár György emlékezetes vendégszereplése óta egymást váltogatva próbálták szerencsét, de a Molnár-féle társulat sikerszériáját egyikük sem tudta megismételni:

³¹ BML Pvt. ir. 9 707./1859., 7 414./1859.

³² Márfi: Pécs... 66.p.

³³ Janus Pannonius Múzeum, Várostörténeti Múzeum, Plakátgyűjtemény: P. 73. 113.

³⁴ Márfi: Színjátszás... 211.p.

³⁵ BML Pvt. ir. 7 136./1859., 7 414./1859.

³⁶ Márfi: Pécs... 67.p.

³⁷ Márfi: Színjátszás... 212.p.

³⁸ BML Pm. eln ir. 539./1866.

Budai József, Dragoss Károly és Szuper Károly színigazgatók vándortársulatai fémjelezték ezt a néhány esztendőt.³⁹

1862-ban aztán egy újabb korszaka kezdődött el Pécs színjátszásának, amely elsősorban a magyar társulatok töretlen fejlődését eredményezte. 1863. május 18-án ugyanis a Budán székelő Magyar Királyi Helytartótanács leiratában a színpadra kerülő művek engedélyezését a helyi hatóságok jogkörébe utalta.⁴⁰ Nem kellett többet tehát minden egyes alkotást felterjeszteni az országos hatóságokhoz, csak kirívó esetekben. Ezzel természetesen a cenzúra szigora is enyhült, s ez elsősorban a magyar színtársulatoknak kedvezett. Az abszolutizmus kezdeti megtorló, vagy korlátozó intézkedései ekkorra már érvényüket veszítették.⁴¹ A polgárosodásában ekkor már nem korlátozott város színházi életében immáron a művészeti értékek domináltak.

Több mint egy évtizedet felölelő áttekintésünk nem nyújthatott teljesebb, árnyaltabb szintézist. De meggyőződésünk, hogy olyan eddig még nem ismertett eseményekkel, adatokkal gazdagíthattuk a város színjátszásával foglalkozó tanulmányok sorát, amelyek hitelesek és nélkülözhetetlenek, lévén hogy elsősorban a közelmúltban megjelent levéltári, színháztörténeti forrásokon alapulnak. Egy esetleges monográfia feladata lehet majd mindezek alapján a korszak színjátszásának egységes, rendszeres feldolgozása.

³⁹ BML Pvt. ir. 748./1867.

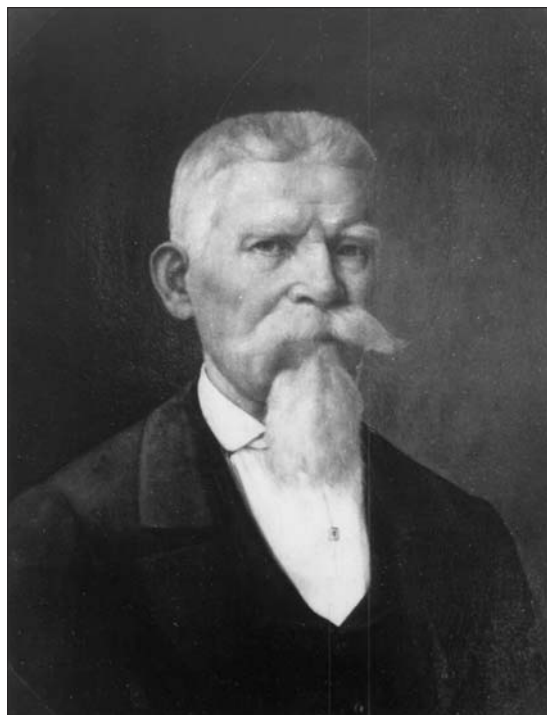
⁴⁰ BML Pm. eln. ir. 04./1863.

⁴¹ Márfi: Színjátszás... 212.p.

BORSY KÁROLY

HOCHREIN JÓZSEF AKADÉMIAI FESTŐ ÉS LITOGRÁFUS

Pécs nyomdászati múltjának egyik kiemelkedően figyelemreméltó személye volt **Hochrein József**. Nem csupán az általa művelt különleges nyomdászati iparág, a litográfia, magyarul könyomtatás, hanem művészi képességeinek ismételt megnyilatkozása is érdemessé teszi, hogy közelebről is megismerkedjünk életútjával.

Ismeretlen festő: Hochrein József (a JPM tul.)

Hochrein József 1820-ban született Liptódon, iskolába is ott járt s már korán kitűnt rajzoló készségével. Szülei a korabeli adatok szerint elég jómódúak voltak, így fiukat magasabb iskolába is járatták. Annak elvégzése után 1850-ben Babarcon a 25 éves Schwarzer Emilia babarcai hajadonnal kötött házasságot.¹

Életének nem minden mozzanata ismert, ám az ismeretek segítenek áthidalni az ismeretleneket. Így nagy valószínűséggel 1852-1854 években lehetett Bécsben a Művészeti Akadémia növendéke. Ugyanis egy forrásunk szerint Peter Johann Nep. Geiger növendéke volt, Geiger pedig 1853-ban lett az Akadémia tanára.² Már végzett akadémiai festőként tért haza Pécsre, ahol felesége 1855. január 14-én **Hermina Klára** nevű kislányuknak adott életet.³ Ekkor az anyakönyv szerint a 203. számú házban laktak, amely a mai Teréz

utca 8-nak felel meg. Érdekes, hogy a kisleány kereszta „Carolus Weil pincernarius Viennae” néven szerepel, ami szintén bizonyítani látszik, hogy Hochrein ekkor már túl volt a bécsi tanulmányútján. A kereszta Aemilia Schwarzer volt.

¹ Babarci rk. plébánia anyakönyve, 1850. nov. 25. A vőlegény 30, a menyasszony 25 éves volt

² Révai Nagy Lexikon, 101. kötet 162.p.

³ Pécs-Belvárosi Plébánia anyakönyve

A következő év októberében megszületett második gyermekük, aki a Julius Ferdinandus, azaz **Gyula Ferdinánd** nevet kapta.⁴ Hochrein most is *pictorként* szerepel és ugyancsak Carolus Weil a keresztape Bécsből, foglalkozása szerint most „mercator vinorum”, azaz borkereskedő.

Hochrein ez időben is dolgozhatott, még inkább előkészületeket tett az önállóulásra, ami nemsokára meg is valósult. Ugyanis a Pécs városi hatóság felszólítására tett jelentésében közli, hogy Hochrein József, a Császári és Királyi Helytartótanács soproni részlegétől 1858. augusztus 10-én 3568. sz. alatt könyomda működtetésére kapott engedélyt.⁵

A pécsi Lyceum nyomda 1846 első felében szerezte be a könyomáshoz szükséges eszközöket s a Varasdról jött Joseph Moses litográfus rajzolta Liszt Ferenc pécsi, 1846. október 25-i hangversenyének „értésítvény”-ét.⁶ Ekkor még Nagy Benjamin vezette a Lyceum nyomdát, ám a 48-as eszmékkel együttérzése miatt elűzték onnan és utána a nyomda bérlők kezére került. Az ő kezük alatt – mint munkaigényes eljárásnak – a könyomásnak nem sok szerep jutott.⁷

A litográfia létesítéséhez, működsbe hozásához nem kevés pénzre volt szükség. Jóllehet jó módú családból származott, mégis iparkodott maga előteremteni a szükséges anyagiakat. Érdekes lehetőséget adott számára az, hogy egyik sógora Bécsbe került és ott borkereskedéssel foglalkozott. Kapcsolatba került vele és a pécsi vidék borait szállította Bécsbe sógorához, ami meglehetősen jövedelmezőnek bizonyult. Itt említjük meg, hogy másik sógora, Schwarzer Ferenc orvos, majd professzor lett Budapesten és ő írta az első magyar tudományos elmekörtant, majd Budán 1850-ben magán elmegyógyintézetet alapított.⁸

Ahogy gyarapodott a család és a tennivaló, úgy egyre szűkebb lett a Teréz utcai kis ház és nagyobb, már a könyomdának is alkalmas házat kellett keresni. Hochrein a mai Kossuth tér, akkor Új-tér, majd Majláth-tér déli oldalán, Pucher György és Piacsek Terézia házáat vette meg.⁹ Át is költöztek és hamarosan megkezdődött a gyakorlati tevékenység ideje.

Az itt töltött első évekből datálható munkáját nem ismerjük, azt azonban anyakönyvből tudjuk, hogy 1862. január 6-án újabb kisleányuk született, ki az Ernesztina nevet kapta. Hochrein foglalkozása pedig így szerepel: *pictor academicus et lithographus*.

Arról, hogy dolgozott, egy híradásból is tudomást szerezhetünk, a Tanodai Lapok, 1863. március 19-i számából. A cikk hírt ad arról, hogy elkészült a pécsi egyház-

⁴ Pécs-Belvárosi Plébánia anyakönyve

⁵ Verzeichnis ... für das Jahr 1858.

⁶ Borsy Károly, A pécsi nyomdászat története, kézirat

⁷ A könyomtatást, a litográfiát Alois Senefelder, német nyomtató találta fel 1796-ban, ezt követően gyorsan elterjedt, mint a művészi alkotások egyik sokszorosító eszköze. A síknyomású nyomdai eljárás alapelve a víz és olaj egymás tasztításán alapul. A kő szénsavas mészpala, melyet Solnhofenben, Bajorországban bányásznak. A kő felületét igen finoman lecsiszolják, majd olajos litográf tintával rajzolnak rá. Ezt követően a kő felületét vízzel itatják át. A festékező hengerrel felvitt festék csak a rajzolt részekben marad meg, az üres, vizes helyeken nem. A ráhelyezett papírra nyomást gyakorolunk és kész a nyomat

⁸ Pécsi Napló, 1899. május 30.

⁹ Madas József: Pécs-belváros telkei és házai, 318. p.

megye térképe Hochrein József pécsi könyomdájában. A lelkes beszámoló így végződik: „... szabadjon jeles hazánkfiát, Hochrein József urat is a hazai t. közönségnek bemutatni, kinek könyomdájában mindenféle rovatozott ívek, gyóntatójegyek, képek, szépírási előiratok és egyéb mintázatok jutányos áron kaphatók.” Ezek szerint valóban tevékenykedhetett Hochrein nyomdája és anyagiakban sem volt hiány, hisz egy másik forrásunk szerint – térképen is rögzítve – az Alsó-Makárban kis szőlője is volt. A következő évben Hochrein tovább erősödik, ugyanis megvásárolja a háza mögötti területet, mely az Országúton, a mai Rákóczi úton van. Ez azonban csak előzetes lépés volt a következő évben megvalósult tervhez, ugyanis két oldalról bejáratos egyemeletes házat épített, főbejáratával a Majláth tér 3-ra.

Hochrein József munkásságának jelentőségében talán a legmaradandóbb produktuma az volt, mikor 1864-ben kiadta „Pécs szabad királyi város térképének vázлата

Hochrein József könyomdája a mai Kossuth tér déli oldalán (fotó: JPM)

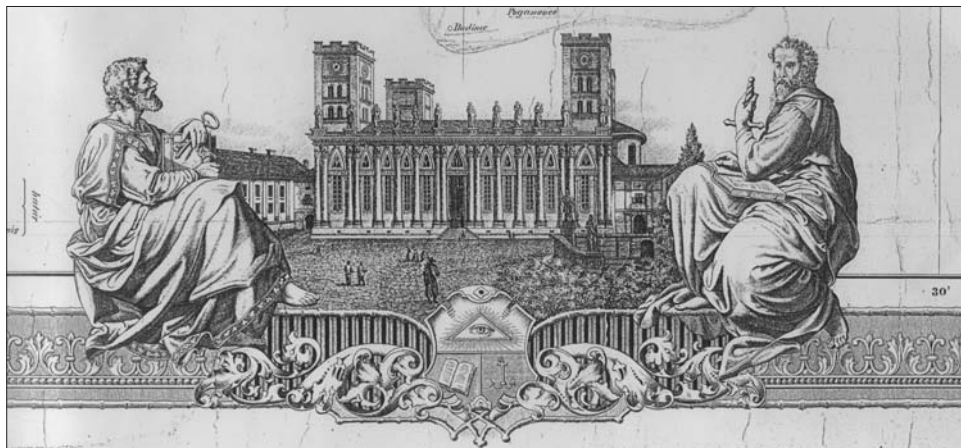
1864.” feliratú munkáját, színes kivitelben. Jelezve a térképen alul a középtől balra: Hochrein Jos. lith. és könyomtató intézete Pécssett, jobbra: Lukrits Ig. vár. mérnök rajza szerént. A térkép teljes mérete 468 x 685 mm. A térkép használhatóságát jelentősen elősegítette a Magyarázat, mely a betűkkel jelölt objektumokat határozta meg.

Hochrein gyakran dolgozott a városi tanács megbízásából is, ezt bizonyítják a tanácsi jegyzőkönyvek adatai. Ezek között szerepel a „Nepomuk kápolna” kifestésének számlafizetési adata is.¹⁰ A mai Kórház téren lévő török mecsetet Nesselrode püspök a 18. század elején róm. katolikus kápolnává alakította át. Ennek belső állapota azonban megromlott és a város Hochrein Józsefet bízta meg a kápolna újra fes-

¹⁰ Pécs városi tanács jkv. 1861/6774 és 7020.

tésével, amit elismert módon teljesített is. (A kápolnát 1959-61-ben alakították vissza mecsetté.) Munkavégzése és művészeti ambíciói mellett még annak is nyomát találjuk, hogy az 1860-as évek elején a várostól vadászjog-bérletet kért.¹¹

Az évek múltával a város nyomdáinak száma is gyarapodott és ifj. Madarász

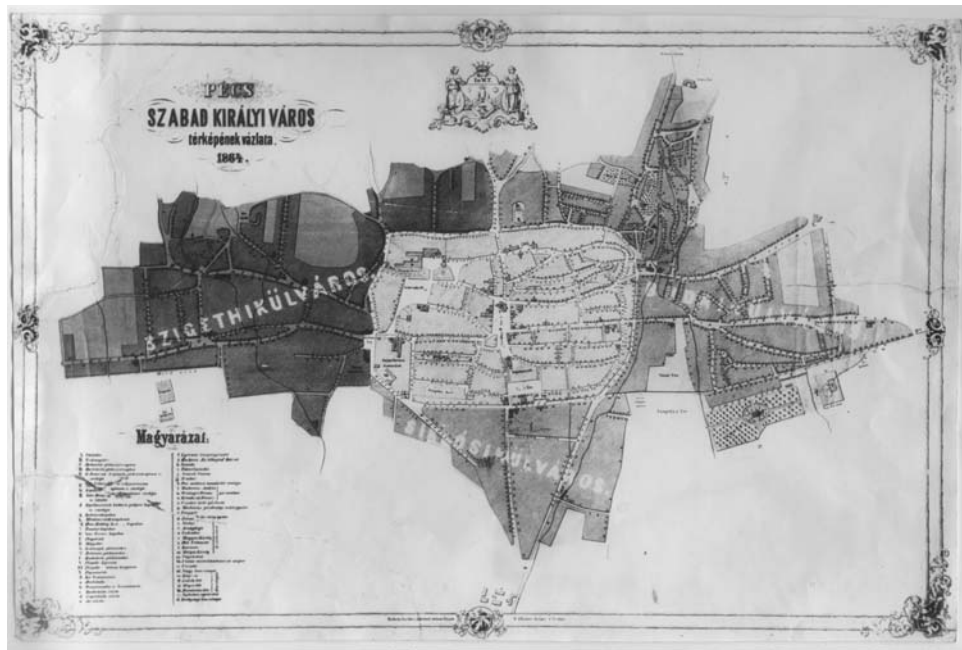
Tükre Pécs Egyházmegyének 1862-ik évben méltóságos és főtisztelendő Girk György pécsi püspök s bekebelezett hittudor úrnak pásztorkodása alatt

Endre, majd Taizs Mihály nyomdái sok olyan nyomtatvány elkészítését vállalták és teljesítették, amelyeket korábban Hochrein készített.

¹¹ Uo. 1862/3361.

Hochrein az 1864-es kivitelű térkép sikere nyomán Lukrits Ignác városi mérnökkel karöltve alkalmasnak látták, hogy újabb, javított térképet készítsenek. „Pécs Szabad Királyi Város térképe 1877” címmel jelent meg a térkép, melynek jobb alsó sarkában ezt olvashatjuk: A Kataszteri 1865-ik év felvétele után az 1876 évi állapot szerint

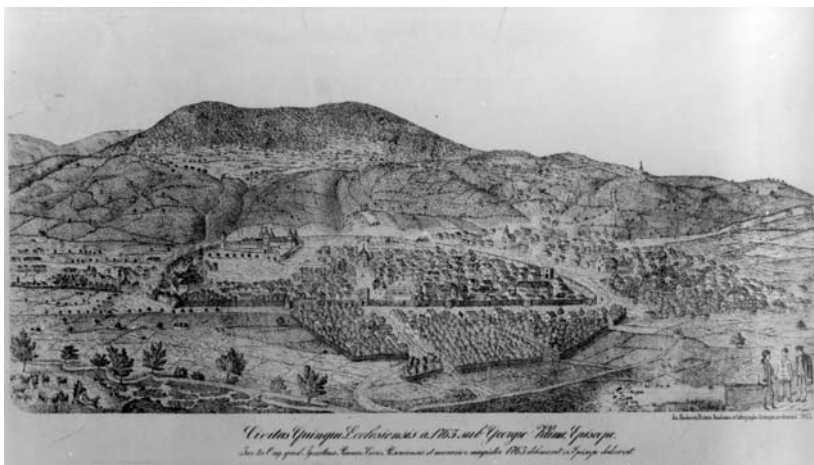
kiigazítva készítette a rajzot Lukrits Ignác városi mérnök. Alul balról: Hochrein József lith. és nyomtató tulajdona, középen: Kapható Hochrein J. könyomdájában. Ár 1 fr.

Hochreineknek öt gyermekük volt, Gyula, Hermina, Erna, Ottó és Lajos. A fiúk örökölték apjuk kiváló rajzkészségét s így Lajos az iskolai végzése után a fővárosba került, ott jónevű rajztanár, majd később festő hírében állt. Ottót és Gyulát az apa maga mellé vette és kitanította a litográfia művészetére. Hermina leánya férjhez ment Göpil Márton mozdonyvezetőhöz, míg Erna pártában maradt.¹²

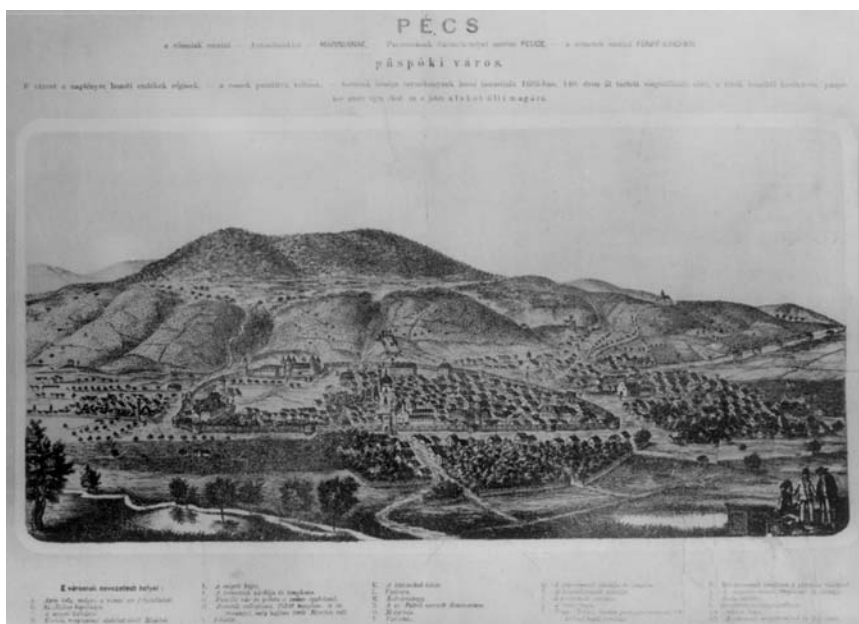
Hochrein lelkes szorgalommal dolgozott, maga mellett két fiával, kik igen jó rajzképességet mutattak. Ám mégis úgy tűnt, hogy fogy a rendelések száma. Ezt látva – amire korábban nem gondolt – szélesítette produkció-körét és papír, írószer cikkekkel is bővítette szolgáltatásait. Sőt, a Pécsi Figyelő 1878. augusztus 10-i számában bő szövegű „Hirdetmény”-t tett közzé. A terjedelmes szövegből csak egy kis ízelítő: „Alulírott értesíti a t. cz. közönséget, hogy a közel 20 év óta fennálló lithográphiai üzletét újonnan, a kor igényeinek teljesen megfelelőleg alakította át ... összekötetései nagyobb bel és külföldi gyárakkal azonos kellemes helyzetbe juttatták, hogy mint nyomtatványait úgy papír író és rajzszerreit minden konkurenciát megnehezítő olcsósággal adhatja...”

¹² Pécsi Napló, 1899. máj. 30.

Gosztonyi Gyula „Pécs 1763-ban. Pruner Ignác városképe” című tanulmányában részletesen foglalkozik a címbeli képnek Hochrein által 1863-ban rézmet-szet-kivitelben, majd a hibákat javítva, 1874-ben litográfikus, könyvomatú kivitelben készített munkájával. Az eredeti panorámakép nyomán azután számos könyvoma-tos változat készült a hatvanas-hetvenes években Hochrein könyvmdájában.

Pécs látképe Pruner Ignác városképe alapján, Hochrein rézkarca, 1863.

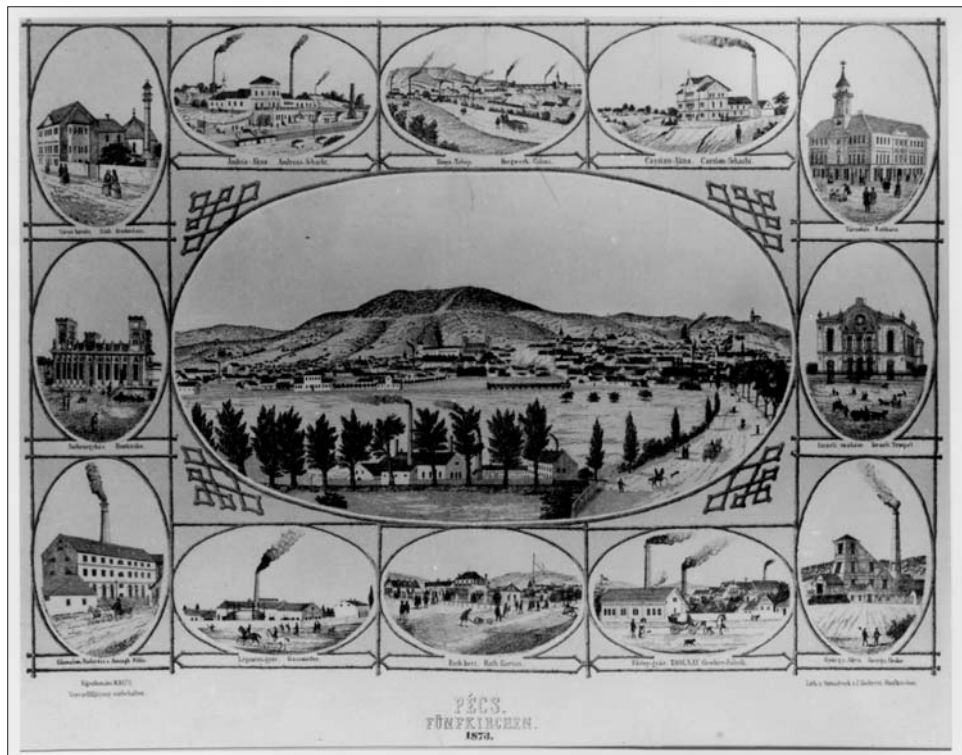

Pécs látképe Pruner Ignác városképe alapján, Hochrein litográfiája, 1874.

Gyula fia, bár igen jelesen végezte munkáját, később valamely kapcsolat révén felhagyott a litográfiával és Pécsről Pozsonyba költözött, hol egy ideig kataszteri tisztviselőként működött, és valamikor a kilencvenes évek elején meghalt. Így az idősödő mester mellett már csak Ottó fia maradt. Feltehetően más segéd, vagy tanonc is működött ott, de erről sajnos megbízható adatunk nincsen.

A Jókai téren megnyitott papír és írószer üzlet reménye nem vált be, nem volt akkora forgalma, ami fenntartását fedezte volna, így kénytelenek voltak felhagyni vele. A könyvmda forgalma is alaposan megcsappant és Hochrein kölcsönök felvételére szorult, melyekre fedezetet a Majláth téri ház jelentette. Később a ház egy levasztható részének eladására kényszerült Hochrein.

Közeledett a századvég, Hochrein lassan belépett a nyolcvanadik évébe, ereje is gyengült, szinte csak tűrte, miként megy az élet tovább, s nem sejtette, hogy mekkora megpróbáltatást kell még elviselnie, nem mástól, mint saját fiától...

1899 május havában a megyéből egyre több helyről jöttek hírek, különösen újszerű, bizonytalannal hamisított tízforintos bankjegyekről.

Május 29-én délelőtt egy eszéki kereskedésben tízforintossal fizetett egy fiatal ember. A boltosnak feltűnt a friss, túlságosan élénk színű bankjegy, egy ürüggyel kiment és a rendőrséget hívta. A helyi rendőrfőnök igazoltatta a fizetőt: Göpil Gyula volt, Hochrein sógora. A rendőrségen még 15 hasonló hamis bankjegy került elő, ezért őt letartóztatták. A kapitány reggel Pécsre utazott, s itt már a teljes rendőri apparátus lendületbe jött. Házkutatás Göpil lakásán, majd Hochrein Ottót keresték fel, aki szinte kábán-bambán fogadta a rendőröket, azok bár átkutatták az összes helyiséget, mitem találtak. Végül Ottó bevallotta, hogy minden a szőlőben van, az Alsó-Makárban, ahol

aztán mindent megtaláltak. A mindezt követő ügyészszégi-bírói eljárás során Hochrein Ottót három évi börtönre ítélték, melyet ki is töltött, Göpilt egy év után kiengedték.¹³

Gondolhatjuk szülei és családja megrendülését a történetek nyomán, különösen apja szenvedhetett, kinek egész élete a tisztalelkű becsületes munkában telt el és ezt sugározta gyermekei felé is.

Hochrein Ottó: Széchenyi tér, é.n.

Az évszázad utolsó éve azonban még egy megpróbáltatással sújtotta, mikor november 29-én súlyos betegség után elhunyt felesége, Schwarzer Emilia, kivel majdnem 50 éve élt nagyon szép életet.¹⁴

Egyszerűen csodálatos az az életerő, tenni akarás, amellyel Hochrein József élete 80. évében és súlyos lelki megpróbáltatások után is rendelkezett. Mire alapítjuk ezt? Hát íme a Pécsi Napló 1900. augusztus 29-i számában megjelent szöveg: „Tanfolyam leendő festőknek. Hochrein József városunk ezen veterán polgára, aki okleveles pedagógus és diplomás festőművész, kinek szép tehetségét közönségünk jól ismeri és méltányolja, Majláth tér 6. szám alatt levő litográfiai műterme mellett tanfolyamot nyit oly, a 13. életévet meghaladott ifjak és leányok számára, akik a rajzban eddig elsajátított készségüket tökéletesíteni óhajtják az

¹³ Pécsi Napló, 1899. máj. 30.

¹⁴ Pécs-Belvárosi Plébánia anyakönyve

aquarel és olajfestés terén. Az oktatás két-két órán át történik és Hochrein József eddigi tanítványaival máris szép sikereket ért el.”

Ezen tevékenység mellett Hochrein a litográfiai intézetét továbbra is működtette. Konkrét, datálható munkák ugyan nem kerültek elő, de joggal feltehető, hogy Ottó fiának szabadulása után ismét együtt dolgoztak.

Pécs város első térképének 1864. évi kiadása óta a város térképét Hochrein ismételten, mindig javítva-igazítva kiadta. Ez ismét aktuálissá vált a századforduló után és amint a Pécsi Napló 1904 februárjában hírt adott, az új térkép ez alkalommal Hochrein Ottó rajzolásával megjelent. A híradást így fejezik be: „... A térkép megrendelhető a kiadónál, Hochrein Józsefnél (Majláth tér), aki különben neves litográf intézetét egész újonnan berendezte. A térkép ára 3 korona.”¹⁵

Ez a híradás azonban nem csupán Hochrein meglepő életkedvét bizonyítja, hisz ekkor már a 84. évében van! Hanem úgy tűnik, fiának is megbocsátott és visszafogadta társának.

Az időt megállítani azonban nem lehetett. Hochrein József ereje is egyre inkább megfogyatkozott és hosszú, küzdelmes, eredményekben, de szomorúságokban is gazdag életének végére érve 1905. június 23-án elhunyt. Az anyakönyv szerint halálának oka „aggaszály” volt. A Siklósi országút 39. sz. gyászházából temették június 25-én, vasárnap délután az akkor még alig nyolc hónapja megnyílt új köztemetőben.¹⁶

Hochrein Ottó atyja halála után tovább működött a kis üzemben, ám azt, hogy mit készített, sajnos nem igen ismerjük. Kivételt képez ez alól a Széchenyi teret ábrázoló litográfiája. 1907 április havában Mohács körzetében, közelebbről Lánycsókón jól felismerhetően hamis 50 koronások tűntek fel. A lánycsóki Krám Györgyhöz vezettek a szálak, aki beismerte, hogy a pénzek Hochrein Ottótól, Pécsről valók. Tüstént mentek Pécsre Hochrein lakására, aki tbc-sen, betegen feködt. A házkutatás lezajlott, mit sem találtak, s mikor kifelé mentek, hatalmas dörrenés jelezte, hogy Hochrein Ottó a takaró alatt végzett önmagával.¹⁷

Pontot tett saját életének és a Hochrein-litográfia történetének a végére...

¹⁵ Pécsi Napló, 1904. febr. 24.

¹⁶ Pécsi Napló, 1905. jún. 25.

¹⁷ Pécsi Napló, 1907. ápr. 24. A haláleset ápr. 23-án történt

AZ ERZSÉBET TUDOMÁNYEGYETEM BÖLCSÉSZKARÁNAK MUNKÁSSÁGA II.

A kor szellemi áramlatai

Nagy tanáregyéniségek a karon

Magyarországon az 1922. évet a jelen dolgozat szempontjából Horváth János Magyar irodalom-ismeret című tanulmányának és az Erzsébet Tudományegyetem későbbi irodalomtörténet-professzorának, **Tolnai Vilmos**nak első irodalomelméleti módszertanunkként számon tartott Bevezetés az irodalomtudományba című könyve, valamint a Horváth-tanulmányt közlő *Minerva* folyóirat megjelenése fémjelezte. Mind a tanulmány, mind a folyóirat, mind a könyv nagy teoretikai fontossággal bír irodalomelméletünk fejlődésében.

Az utódok által gyakran pozitivistaként emlegetett Tolnai Vilmos ekkor még nem tartozott az egyetem kötelékébe, de már alapító tagja volt a folyóiratot kiadó *Minerva Társaságnak*, Horváth Jánossal együtt. A társaság tagjai még Pesten léptek egymással kapcsolatba. **Zolnai Béla**, (**Halasy-**) **Nagy József** szintén közéjük tartozott. A még Pozsonyban kinevezett professzori kar 10 tagjából három volt szintén alapító: **Kornis Gyula**, **Thienemann Tivadar** (ő volt egyben a Társaság titkára is) és **Lukinich Imre**. Magát a Társaságot Poszler György okkal nevezi a magyar irodalomtudományt a korszerűnek látszó európai irányzatokhoz igazító első kísérletnek.¹ Létrehozója, szellemi irányítója mindvégig Thienemann. Célja valóban a hazai tudományos élet felfrissítése volt, és nem kifejezetten a német szellemtörténeti áramlat hazai elterjesztése. A *Minerva* folyóirat és gárdája tevékenységében mint jelenségben ezért szerencsésebb is nem elsősorban a pozitivismus ellen fellépő új szellemtörténeti felfogás harcát látni, hanem inkább az ókonzervatív hivatalos katedratudománnyal szembeszállni akaró, frissebb tájékozódás fellépését. Maga az alapító is csupán a „szellemi élet történetének művelése” jelszó alatt indította meg tevékenységüket, tudván, hogy törekvései eltérnek a német szellemtudományokétól. („Akiket gyűlésre összehívtam, Pauler Ákos, Kornis, Nagy József kivételével azoknak édes-kevés közük volt a filozófiához, Dilthey nevét sohasem hallották.”)² A Társaság a Pozsonyból Pécsre helyezett egyetem érdekének szolgálni akarás címén szerveződött. Tagjai közül a későbbiekben többen oktatóivá váltak az Erzsébet Tudományegyetem bölcsészkarának, és a *Minerva* folyóirat is Pécssett jelent meg. Az elmondottak azonban jól dokumentálják, hogy a későbbiek során a szellemtörténet sajátos magyar változatát megteremtő fellépés nem Pécshez kötődik, sőt, még csak nem is feltétlenül az egyetemhez, a bölcsészkarhoz. A *Minervában* nem szabad az Erzsébet Tudományegyetem professzori körének folyóiratát látni, létrehozója nem a Pécs

¹ Poszler György: Thienemann Tivadar levele. In: Irodalomtörténet, 1975./2. 467.p.

² Uo.: 470.p.

városi vagy a város egyetemén érvényesülő „genius loci” volt, jóllehet a köztudat, különösen a pécsi lokálpatriotizmus általában így tartja számon.

A folyóiratban 22 éves fennállása alatt mintegy 180 publikáció jelent meg. Ezek egyharmadát írták olyan szerzők, akik az Erzsébet Tudományegyetemmel oktatóként álltak kapcsolatban. A legtöbb cikket Zolnai Béla, Thienemann Tivadar, Szekfű Gyula, Nagy József, Máté Károly, Prohászka Lajos írták. De helyt adtak például a szemléletüktől távol álló Császár Elemér vagy Hornyánszki Gyula publikációinak is. A megjelent cikkek a történelem-szemlélettel, a történetfilozófia területével, az irodalom elméletével és történetével, művelődés- és gondolkodás-történettel, általános és alkalmazott nyelvészettel, irodalmi összehasonlítással és hatásvizsgálattal, stilisztikával, pedagógiával, művészettörténettel, művészettfilozófiával foglalkoztak. A legterjedelmesebb listát a művelődés és a gondolkodás történetével foglalkozó közlemények címéből lehetne összeállítani. A lap első két száma két nagyobb tanulmányt közöl, az egyiket Thienemann írta. Pauler Ákóst állította gondolatmenete középpontjába, a pozitívizmus iskoláján nevelkedett, a kor mezőnyéből kiemelkedő filozófust, aki Bolzano, Brentano hatását viselő nézeteivel a husserli fenomenológia gondolatrendszerének egyes elemeivel egybevethető gondolatokig jutott, és akinek tipológiai fejtegetései előzményeit jelenti a szellem-történeti alapú néplélek elméleteknek. Thienemann tanulmánya az angol és a francia felvilágosodás empirikus nézetrendszereit a német tudományosság világába kívülről került elemnek tekintette, amely a tényközpontú gondolkodást tette meg a tudomány legelső feladatának. Szerinte ugyanis ezek a nézetrendszerek „a tudomány horizontját az érzéki jelenségekre redukálták,” és le akartak számolni a pusztán valóság megismerésén túlmenő minden törekvéssel, mint „meddő álomhüvelyezéssel.”³ Thienemann maga is elismeri, hogy ennek a szemléletnek igen sok fontos eredménye lett, köztük múltunk tudományos alapú megismerése. Azonban megjelent annak veszélye, hogy a pusztán anyagi elváltozások vizsgálatára hagyatkozó történettudományokból kiszorul az ember és az „ember mivoltával adott szellemi tényezők összessége”, és ezért félő, hogy így „a történelem sivár kőtengerhez lesz hasonló, kihál belőle minden szerves élet és marad a tömérdek mozdulatlan anyag, amely kényelmesen felmérhető és leltározható.”⁴ A pozitív módszer comte-iánus híveit a szellemtörténet azzal vádolta, hogy módszerükben az egyedül üdvözítő, helyes módszert látták. A pozitív módszer eredményességében Thienemann nem az egyedül helyesként meglelt módszert látta, mondván, hogy az eredményesség nem magából a módszerből fakad, hanem a múlt tárgyyszerű felfogásából. Azonban az anyagon túlnövő szellemi összefüggések vizsgálatát is fontosnak tartja, mert e nélkül az ember igazi lényegét nem lehet megragadni. A pozitív módszer a történettudományokban is csupán fizikai tünetényt látott, Thienemann idézi Taine-t, aki Darwin hatására „már úgy nézte a múzeumokban a szobrokat, a könyvtárakban a könyveket, mint a botanikus kertben a növényeket vagy az állattárban az állatokat, mindkét helyen szemünkbe tűnnek a származás-

³ Thienemann Tivadar: A pozitívizmus és a magyar történettudományok. Minerva, 1922./1-3. 8.p.

⁴ Uo. 12.p.

tan bizonyítékai.”⁵ Dilthey-nél azonban a történelem nem más, „mint annak a vég nélküli kérdésnek a megoldása: mi az ember-titok?”⁶ A szellemtörténeti felfogás a világ szellemi egységének gondolatára építve vélte megtalálni azt az egységes világgépet, amelyik megadja a harmónia, a teljesség elvesztett élményét. A világ szellemi előrehaladásában viszont megkülönbözteti a „haladás” fogalmától a „fejlődés” fogalmát, amelyet szellemi fejlődésként értékel. Ezt a Dilthey koncepciójára alapozódó gondolatot állítja híres Irodalomtörténeti alapfogalmak című munkája középpontjába is. Bebizonyítja, hogy a fejlődés a maga kontinuitásában nem csupán egymást váltó formációk sora, hanem a szellemiség egyre magasabb fokán álló formációk megjelenése az irodalomtörténeti folyamatban is, akárcsak másutt. Olyan folyamat, amelyik az elvont fogalmi világ felé halad, visszafordíthatatlanul, és anélkül, hogy valaha is lezárulna, mindebben pedig a szellem hegeli öneszmélését látja. Így az Alapfogalmak lényegében tudattörténet, amelynek legnagyobb jelentősége az, hogy egyén és közösség viszonyának kulturális és tudati összefüggéseit elemezve első és igazán hatékony jelentkezése a magyarországi szociálpszichológiának és irodalomszociológiának is.

Az Irodalomtörténeti Intézet élén a kar tizenhét éves fennállása alatt tizenkét évig Tolnai Vilmos állt. Amikor 1925-ben Nagy József hívására és ajánlására nyilvános, rendes tanári kinevezést kapott az egyetemre, személye a bölcsészkar oktatói előtt már régtől ismert volt, a *Minerva Társaság* alapító tagjaként Thienemann Tivadarral is személyes kapcsolatban állt. Ismertté tették nevét sokoldalú, alapos publikációi is, amelyek köréből a hírhedt Thaly-perben írott cikkei különösen népszerűek voltak. A nyelvet az irodalmi kifejezés legfontosabb eszközének tekintette. A nyelv és az irodalom funkcionális egységének szemléletével a funkcionális stilisztika iskoláját honosította meg irodalomtudományunkban. Azt vallotta, hogy a vizsgálat, az elemzés számára csak filológiai, irodalomtörténeti szempontok lehetnek irányadók. Pozitivistá módszere tiszteletreméltó és ma is mintaszerű: a származás, a lelőhely tisztázása, a kézirat felkutatása, szövegkritikai vizsgálata, a változatok összegyűjtése, a nyelvi, szókincstani, stilisztikai vizsgálódás adatainak egybevetése, a verselés, a rímek, a műfaj, az események összehasonlító elemzése, a gondolati anyag korszerűségének vizsgálata és Thaly Kálmán egyéb kiadványaival, verseivel való egyeztetés alapján mutatta ki Riedl Frigyessel egyidejűleg a Thaly-féle kuruc balladák hitelességének kétes voltát, és kidolgozta kettejük állításának egzakt bizonyítását. Az ideál és a kedvenc Arany volt, irodalomtörténeti munkájának fő területe azonban, ahol legmélyebbre ásott, Madách munkásságának vizsgálata. Tolnai Vilmos tárta fel a Tragédia forrásait, ő adta ki első hiteles szövegét, nagy igényességű, lenyűgöző tudományos felkészültségen alapuló szövegkritikai kiadásként. Élete sajnos nem adott rá időt, hogy megírhasa a tervezett nagy összegzést, amelyik Madách-kutatásait fogta volna egybe.

⁵ Uo. 23.p.

⁶ Dilthey: Élmény és költészet. Bp., Franklin, 1925. Ember és természet sorozat, 8. szám. Szerk.: Nagy József. Ford.: Várkonyi Hildebrand. 56.p.

Jelentős munkája Széchenyi döblingi hagyatékának az Irodalomtörténeti Társaság megbízásából történt, hallatlan filológiai pontosságú feldolgozása és kiadása is. De a 20. század is érdekelte, halála előtt két félévén át Adyról (!) adott elő. Az irodalomelmélet terén kifejtett munkásságához tartozik, hogy ő írta meg első irodalomtörténeti módszertanunkat (Bevezetés az irodalomtudományba, 1922). Cikkeinek, dolgozatainak száma rengeteg. Kozocsa Sándor felmérése szerint harminc önállóan megjelent munkát, hétszázhatvanhat tanulmányt és cikket, száznegyvenhét bírálatot számolhatunk meg életművében.⁷ Tolnai Vilmost a tudományos közvélemény szívesen bélyegzi a „pozitivistá” címkével. Tény, hogy egyetemi évei alatt, amikor tudományos munkásságát már elkezdte, a pozitivistá tudományosság volt tanárai körében az uralkodó szemlélet. Beöthy, Budenz, Simonyi voltak a tanárai és különösen Gyulai hatott rá, de később messze jutott tőlük. A rendszerezés, a tények aprólékos leírása emlékeztet ugyan a pozitivistá módszerre, a szemlélete azonban sokkal átfogóbb. Tolnai Vilmos csak annyira pozitivistá, amennyire a filológia maga is e szellemi vonulat keretei között fejlődött fontos tudományos módszerré.

Tolnai elsősorban filológus volt, filológusként pedig igen komplex szemlélettel egyesítette mind a forráskutatás, mind a szövegkritika, mind a szövegelemzés szempontjait egy-egy tény feltárásakor, hatalmas tudásanyagot és tudósi morált érvényesítve.

Ugyanezt a tiszta morált látjuk érvényesülni Tolnai Vilmos barátjának, beszéd- és vitapartnerének, a szellemtörténeti áramlat másik neves pécsi képviselőjének, **Fülep Lajos**nak munkásságában. Ő vitathatatlanul egyik vezéregyénisége volt a progresszióknak, nagy szerepet játszott a népi írók mozgalmának megindulásában és a történetfilozófiai, művészetfilozófiai indíttatású 20. századi magyar művészettudomány létrejöttében.

Történetfelfogása szintén Hegel nézetrendszerére alapul: a történelmet ő is az idea megvalósulásának folyamataként értelmezte. Nézetei a tartalom és a forma viszonyának meghatározásában mutatkoznak leginkább hegeli megalapozottságúaknak: a forma Fülep szerint a szellem megnyilvánulási lehetősége. A forma ezért Fülep számára egyrészt jelentés, aminek feltárásához a formai elemeken át, elemzéssel lehet eljutni, másrészt filozófiai értelemben zárt rendszer, sőt ideális világkép, vagyis a szellemnek a valóságban való megtestesülése.

Fülep Lajos 1930-ban kérte a pécsi bölcsészkartól magántanári habilitációját. A kari ülés a magántanári kollokviumot feleslegesnek ítélte és próbaelőadásra bocsátotta, amit *Művészet és valóság* címmel tartott meg. Ezután az 1931/32. tanév második félévétől kezdődően megkezdte előadásait a Filozófiai Intézet tanrendjében, *A művészetek története* címmel. 1936-39 között az Olasz Intézetben, 1939/40-ben ismét a Filozófiai Intézet tanrendjében tartotta előadásait. A tudat, a szellem embereként a létbeli otthontalanság attitűdjét zengővárkonyi református papként tudatosan vállaló Fülep Lajos az állandó emigráció állapotában élve is követte a kultúra alakulását. Széles körben tájékozódott és ápolta kapcsolatait. Amikor 1927-ben Ma-

⁷ Kozocsa Sándor: Tolnai Vilmos irodalmi munkássága. Bibliográfiai füzetek, Bp. 1940./1.

gyarországra látogatott az egykori Vasárnapi körbéli társ, Mannheim Károly, felkereste zengővárkonyi visszavonultságában és érzékelte, hogy Fülep meghatározó tényező, a szellemi orientáció funkcióját betöltő szereppel bír az országban. A *Válasz* megindításában játszott szerepe és a *Szép Szóval* tartott kapcsolata jelzi, hogy a fiatalabb generáció komolyan számított a személyére, szellemi impulzusokat várt tőle.⁸ Az 1923-ban kiadott *Magyar művészet* című könyve, az ugyanebben az évben megjelent *Művészet és világnézet* című tanulmánya Pogány Kálmán *Ars Una* művészet-történeti folyóiratában, a *Nyugat* 1931-ben folytatott szellemtörténeti vitájában való megszólalása és a Németh László szerkesztette *Válasz* élére írt tanulmány, *A nemzeti öncélúság* alapozta meg ezt a személye iránti figyelmet.

Amikor 1947-ben Keresztúri Dezső kultuszminiszterként Pestre vitte professzornak, végre méltó helyre került, de a nézeteit összegző nagy esztétikai munka hosszú élete végéig sem állt már össze.

A másik nagy „száműzött,” **Kerényi Károly**, akit Thienemann Pestre kerülésének évében, 1934-ben neveztek ki pécsi professzornak a Classica-philológiai Intézet élére. Száműzetésének oka ugyanaz volt, ami Thienemann törekvéseinek is középpontjában állt, hogy a lapos konzervativizmussal szemben friss mozgást akart vinni a tudományos életbe, bár Kerényi ezt hevesebben, a direkt szembe fordulás kockázatát is vállalva tette. Pécsre kerülése után ő lett az egyetemen a szellemtörténeti irányzat legkiemelkedőbb képviselője. Vallástörténész volt, nézetrendszerét szintén a német filozófia hatása formálta. Lázadása az ókortudomány megértésének, értelmezésének megújítását akarta elérni. A szellemtörténeti felfogás abban mutatkozik meg nézeteiben, hogy azok nem fogadják el az antikvitás értelmezésének lezárt voltát, hanem a mindig újrakezdődő értelmezés jogosultságát követelik. A konzervativizmust élesen bíráló fellépése a Philológiai Társaság 1930. évi közgyűlésén a tudományos élet középpontjából a hivatalos katedratudomány képviselői által való kiszorítását eredményezte. Kerényi tudományos igénnyel kutatta a mítoszokat. Egyaránt elhatárolta magát a George-kör hérosz-kultuszától, vitalizmusától, vagy az antikvitást a közéleti összefüggések párhuzamába kényszerítő aktualizálástól, de a szellemtörténetnek attól a felfogásától is, hogy a történelem értelmezése tulajdonképpen a beleélés művészete. Az ókort az ókori lelkiesség felől akarta megérteni, és az antik vallásosságot tette meg az antikvitás titkait megnyitó kulcsnak. Ebben ő is az „elveszett harmónia” problémáját és visszaszerzésének lehetőségét fedezte fel: az antik vallást a keresztény vallással együtt csupán egy adott kor tudati vetületének látta, de a vallásos érzést magát öröknek, az emberi tudat tartozékának vette, és az egyes korok vallásos meggyőződését a szellem megnyilatkozási formáiként értelmezte.

A tudomány felelősségét hirdető, az igazságot kereső tudósi morál személyes tartása vívta ki olyan kortársai tiszteletét, mint Thomas Mann, aki maga is merített Kerényi munkásságából. Ez a morális tartás nyerte meg munkatársul Hamvas Bélát, Németh Lászlót, Szerb Antalt, Prohászka Lajost.

⁸ Karádi Éva: Fülep Lajos két világháború közt pályaképehez. In: A magyar filozófiai gondolkodás a két világháború között. Bp., Kossuth Kiadó, I. kötet, 268-269.p.

A kar tevékenységének kapcsolata a szellemi élet fórumaival

A pécsi egyetemnek önálló tudományos folyóirata csak 1934-től lett. Ez az év Thienemann Pécsről való elkerülésének éveként több vonatkozásban is szerepelt már hivatkozásainkban, most ismét fontossággal bír. 1934-ig nem hiányzott az önálló tudományos folyóirat, hiszen a *Minerva* betöltötte ezt a funkciót, jöllehet nem az egyetem, hanem a Minerva Társaság kiadványa volt. Szerkesztőjének a városból való elkerülése vetette fel, hogy az önálló egyetemi lapot megszervezzék. Az új lap 1935-ben indult, *Pannonia* elnevezéssel. Szerkesztőjéül az egyetemi tanács **Koltay-Kastner Jenőt** nevezte ki. Később szerkesztőtársa lett **Prinz Gyula**, majd Kerényi Károly és Halasy-Nagy József is együttműködött a szerkesztésben. A folyóirat a bölcsészkar törekvéseinek megfelelően az ókortudomány, a klasszika-filológia és a szellemtörténet szemléletét képviselte. Cikkei egyrészt idegen nyelven is megjelentek, számítva a külföldi kapcsolatokra. Ez később a pécsi mecénások támogatásának elhidegülését eredményezte. 1939-től Halasy-Nagy József egyedüli szerkesztőként jegyzi a lapot. Cikkanyagában más tudományzajok közleményeit is megjelentették, de nem sikerült a folyóirat egységes profilját biztosítani. A természettudományos érdeklődés kielégítésére közegészségügyi, orvosi cikkeket is közöltek, illetve a jogi, társadalmi és közgazdasági tanulmányoknak is helyet adtak. A profilnak ez az összetettsége mentette meg a folyóiratot néhány további évre még a bölcsészkar felszámolása után, amikor is az egyetemi tanács a *Pannonia* fenntartása mellett döntött. A Szegedre távozott Halasy-Nagy József helyett 1941-ben **Gorka Sándor** orvosprofesszort bízták meg a szerkesztéssel, Gorka haláláig, 1944-ig végezte a szerkesztést, ekkor azonban a lap meg is szűnt.

A *Pannoniában* a *Minervához* fogható, az elvi célkitűzés igényével megszólaló publikáció nem jellemző, a folyóirat jellege inkább ismeretterjesztő szándékot tükröz.

A kor élő irodalmával a bölcsészkar kapcsolatfelvétele nagyon lassan bontakozott ki. Mégis, az 1920-as évek derekától kezdődően az egyetem képezte a hátterét a pécsi irodalmi élet minden megmozdulásának. 1924-ben Juhász Gyula és Kosztolányi Dezső járt a városban. *Matinéjukat* Juhász Gyula egykori tanítványa, az egyetemen tanuló **Nagyfalusi Jenő** kezdeményezte. A két költőt nem a bölcsészkar oktatói, hanem **Faluhelyi Ferenc** jogásztanár köszöntötte, aki 1927-ben Móricz Zsigmondot és feleségét is fogadta pécsi látogatásuk alkalmával. A fiatalon, munkaszolgálatosként elhunyt tehetséges Nagyfalusi, aki a művészettörténet-írás jeles személyisége lehetett volna, alapította meg és szerkesztette az 1925-ben Pécsen kiadott, erősen szellemtörténeti beállítottságú *Symposion* című folyóiratot is.

A fiatalok élénkebben reagálnak a kor élő folyamataira: a bölcsészkar fiatalok között a nacionalista tendenciáktól magukat határozottan elkülönítő hallgatók 1927-ben létrehozták a *Batsányi Kört*. Elnöke a későbbi romániai magyar író, **Kovács József** lett, vezetőségében ott találjuk **Kardos Tibort**, **Kolozsvári Grandpierre Emilt**, tagjai között pedig a Szép Szó majdani egyik megalapítóját, a fiatal **Fejtő Ferencet**. A Kör az egyetemi szellemmel elégedetlen, annál frissebb tájékozódást kívánó, a radikalizmus eszméi iránt érdeklődő hallgatókat várta soraiba. Kapcsolatban álltak a Bartha Miklós Társaság balszárnyával és a szlovákiai *Sarló* mozgalom vezetőjé-

vel, Balogh Edgárral is. Az erősen radikalizálódó szemléletű Kört hatóságilag szüntették meg a harmincas évek elején.⁹ A Batsányi Körnek nem volt lapja, bár a tagok közül többen foglalkoztak szépirodalommal, szociográfiával. Szépirodalmi kezdeményezés volt a fiatal **Sásdi Sándor** által szerkesztett *Új Írás* is 1924-ben, amelyik mindössze három számot ért meg, de munkatársul megnyerte **Surányi Miklóst**, az akkor már nevet szerzett pécsi származású író, de néhány kísérleten túl nem volt jelentékeny irodalmi élet Pécsen.

Az egyetem képviselte a szellemi háttérét annak a társaságnak is, amelyik a 30-as, 40-es években Pécs irodalmi életének fő szervezőjévé, de az országos folyamatra is komoly tényezőjévé vált, lapjával, a *Sorsunk* című folyóirattal.

A Társaság alapításának kezdeményezése nem az egyetemről indult ki, ezért az oktatók kezdetben bizalmatlanul is fogadták. **Lovász Pál** költő a városba kerülve már tagja volt egy bácskai irodalmi társaságnak, és kedvetlenül tapasztalta, hogy mennyire nincs élő irodalmi közélet Pécsen, és mindent elkövetett azért, hogy megszervezzon egy olyan mozgalmat, amelyik kifejezőjévé lehessen a Trianon utáni Magyarország főváros-centrikus kulturális viszonyai közepette „a vidék szellemi önállóságának és sajátossága öntudatának.” Egyedül Tolnai Vilmos, az Irodalomtörténeti Intézet professzora állt mellé, az ő ötlete volt, hogy nyerjék meg az ügynek a közben híressé vált, Pesten élő Surányi Miklóst. Surányi személye, tekintélye pedig a professzori kar többi tagját nyerte meg. Surányi ajánlotta **Babits Mihályt** a Társaság tagjai közé való felkérésre.

A *Janus Pannonius Társaság* 1931-ben alakult meg, elnöke Surányi Miklós, társelnökei **Tolnai Vilmos** és **Fischer Béla** lettek, Lovász Pált titkárrá (ezt a posztot később **Weöres Sándor** viselte), Babits Mihályt tiszteleti taggá választották, Thienemann Tivadar is alapító tag lett.

A Társaság irodalmi előadásokat, felolvasó esteket, 1943-tól munkásmatinékat szervezett. Szabó Lőrinc, Dsida Jenő, Halász Gábor léptek itt nyilvánosság elé, Németh László itt mutatta be először Széchenyi és a magyarság című tanulmányát.

A Társaság történetét két szakaszra osztja a bölcsészkar felszámolása. Amikor ugyanis 1941-ben végleg bezárta kapuit a bölcsészkar, a *Sorsunkat* valójában a kar szellemi súlyának, sugárzásának pótlására hívták életre. Főszerkesztője az a **Várkonyi Nándor** lett, aki maga is a szellemtörténeti irányzat híveként kezdte az emberiségnek az írásos kultúrát megelőző korszakait kutató művelődéstörténeti pályáját. Várkonyi a lap egészen 1948-ig tartó fennállása alatt olyan rangos folyóiratot hozott létre, amelyik a polgári humanizmus és nemzeti sorskérdéseink leg-tisztább és legradikálisabb törekvéseinek megszólaltatója lett a német expanzió, majd a második világháború pokla idején, a pécsi kultúra legpozitívabb képződményeként. A folyóiratnak nagy szerepe volt abban, hogy a pécsi és a dunántúli szellemi élet kilépett a politika iránti közömbösségből, szervezni kezdte erőit a pángermán törekvésekkel szemben, és ehhez megnyerte a Dunántúlról elszármazott csaknem valamennyi író a *Janus Pannonius Társaság* tagjai sorába.

⁹ László Lajos: *Sorsunk*. Pécs, 1966. 14.p.

1948-ban a folyóirat adminisztratív intézkedések következtében megszűnt. Az őt fenntartó Társaság 1946-tól *Batsányi Társaság* néven igyekezett tovább tevékenykedni, egészen a szintén 1948-ban történt feloszlataáig.

Mérleg a mából visszanezve

Az 1940. XXVIII. tc., amelyik elrendelte a pécsi bölcsészkar felszámolását, a legrosszabbkor kényszerítette az elnémetesítő hatások ellen küzdő polgári progresszió cserbenhagyására a kar oktatóit, éppen a legveszélyeztetettebb ponton, a németek által a *Schwäbische Türkei* néven birodalmi tartománynak kiszemelt Dúnántúl központjául elképzelt Pécssett.

Hiába volt a *Minerva* a Németországban fejlődött modern tudományosság szemléletének hazai meghonosítója és továbbfejlesztője, a bölcsészkar professzorai nem nézték jó szemmel a fenyegető fejleményként jelentkező politikai folyamatot. Alapállásuk is inkább a politikai élet színtereitől távolmaradó, szellemi őrhelyet elfoglaló tartáshoz állt közelebb, a társadalmi, gazdasági, politikai tendenciákat így a maguk konkrétságában nem is elemezték, hiszen a tudat jelenségei számukra nem a társadalmi lét- társadalmi tudat összefüggésben mutatkoztak. A szellemtörténet a társadalmi tudatot mint általános, elvont jelenséget tekintette, szellemszociológiai értelmezésben azonosítva a történelmi folyamattal, s az így felfogott történelem termékének látták az embert. A konkrét fejlemények számukra csak átmeneti, jelenségszinten mutatkozó deformációk voltak, amitől - még ha többnyire passzívan is, elhatárolták magukat. A már említett egzisztenciális veszély helyzetében azonban sokan éltek meg a szemléleti érlelődésnek azt a radikális irányba forduló, a szellem öncélú voltának elvetéséig, a konkrét társadalmi cselekvésig eljutó folyamatát, amit Várkonyi Nándor élt meg, a bölcsészkar bezárása után, korábbi szellemi háttérét elveszítve, a *Sorsunk* élén fordulva szembe a német expanzióval.

A szellemtörténet a szintézis-igény, az egységes világszellem gondolatának megtalálásával egységesítette a válságban levő, egyre széthullóbb polgári világképet, a világszellem a széthullás, az atomizálódás ellen, az általa vallott individuums-felfogás pedig az eltömegesedés ellen való védekezés reményét jelentette hívei számára. De gondolatmeneteik a valóságtól elszakadt, absztrakt világmagyarázatig jutottak, és épp a háború mutatta meg az elvont elméletek gyakorlati alkalmazhatatlanságát. Tudománytörténetileg azonban mégis a magyar szellemtörténet irodalomtudományi vonulatának keretei között jelentkeztek a szociálpszichológiai, az irodalomszociológiai és az összehasonlító irodalomtudományi szemlélet csírái.

Az egykori bölcsészkarról elkerült professzorok a szegedi, kolozsvári, debreceni egyetemeken tovább működve általában az ötvenes évek elejéig fejtették ki tudományos munkásságukat. Koltay-Kastner Jenő, Halasy-Nagy József, Koszó János, Zolnai Béla, Thienemann Tivadar hosszú életet megélve, a hatvanas évek irodalmi és tudományos fejleményeit is megélték. (Thienemann 1985-ben halt meg.)

A magyar irodalomtudomány II. világháború utáni történetében személyes vezető szerepet már nem kaptak, tanítványaik azonban életre szólóan őrzik emberiségüket, tudósi tartásuk példáját. Az elődök lassan feledésbe merülő emléke méltó rá, hogy példájuk is gazdagíthassa az utódok törekvéseit.

BÖDŐ LÁSZLÓ

A PÉCSI EGYETEMI ATLÉTIKAI CLUB RÖVID TÖRTÉNETE I.

Az 1921. évi XXV. tc. rendelkezett a pozsonyi Erzsébet Tudományegyetem Pécsre történő áthelyezéséről, s a város vezetése, valamint a lakosság ezzel egyetértett. A város vezetésének súlyos nehézségekkel kellett megküzdenie az egyetem elhelyezéséig. A közgyűlés többször is napirendre vette az elhelyezés kérdését, s végül jelentős áldozatvállalással, budapesti kitéréssel Pécsre került a hően áhított tudományegyetem, jogi, orvosi és filozófiai fakultásokkal.¹

A fentieket figyelembe véve érthető, hogy a sportklub létrehozása egyáltalán nem volt könnyű. Megalakítására már Budapesten is volt kísérlet, de végül is a sportklub létrehozására az egyetem Pécsre költözése után, 1923 szeptemberében sor került. Az előkészítő bizottság összehívta a közgyűlést. A közgyűlés elkészítette az alapszabályt, melyet jóváhagyás végett benyújtottak a Belügyminisztériumhoz. Megválasztották a klub vezetőit. Elnök: dr. Bakay Lajos egyetemi tanár, ifjúsági elnök: dr. Röth András egyetemi tanár, alelnökök: dr. Lang Imre és Karl Lajos, főtitkár: Stentzer Emil, pénztáros: dr. Kötcsky Sándor, főjegyző: dr. Asztalos Miklós lett. Az országos Testnevelési Tanács a létesítmény-gondok megoldásához jelentős támogatást ígért, s adott is. Ebből a pénzből bővíteni tudták a Tüzér utcai PAC sporttelepet, amelyet ettől kezdődően közösen használtak.²

Pluhár István 1941-ben a következőket írta a PEAC-ról: Pécs, Központi Egyetem. Alakult 1923. évben. Sportpályájának helye: Pécs, Tüzér u. Befogadóképessége: 6-8000 személy. Működő szakosztályai és igazolt játékosai száma: atlétika: 110, labdarugó: 50, vívó: 80, tenisz: 16, kosárlabda: 25, téli sport: 15, céllövő: 20, torna: 68. Elnök: dr. Bedy Imre; ügyvezető elnök, főtitkár; labdarugó: Berényi István; vívó: Coboly Zoltán; tenisz: dr. Wein János; kosárlabda: Radochay Imre; téli sport: Fülöp Lóránt; torna: Bárd Bertalan; céllövő: betöltetlen. Intézők: atlétika: Tucsni László, Simon Géza; tenisz: Nyárfás Richárd; kosárlabda: Sümeghy Mihály, női: Biró Magda. Atlétikai szakosztálya számos magyar bajnokságot, főiskolai csapatbajnokságot és egyéni bajnokságot szerzett. Az egyesület életében még fontosabb szerepkört töltött Morvay Dezső, Várkői Ferenc és Bárd Bertalan testnevelő tanárok.³

A PEAC 75 éves története része Baranya megye és Pécs sporttörténetének és sportéletének. A klub története azt bizonyítja, hogy összefogással rendkívül nehéz körülmények között is képes fennmaradni és fejlődni egy sportklub. Bizonyára érdemes volna és tanulságos a PEAC történetét részletesen feltárni. Szerény dolgozatommal csak arra tudok vállalkozni, hogy a PEAC életéről, a szakosztályok tevékenységéről rövid összefoglalót adjak.

¹ BML Pécsi városi iratok, Törvényhatósági Biz. Kgy. jegyzőkönyv 2/1922., 154/1922.

² Délnyugati Sportévkönyv 1926. Szerk. Déri Gyula és Stentzer Emil, Haladás Nyomda Rt. Pécs

³ Pluhár István: Magyarországi sportegyesületek története, Budapest 1941. 450.p.

Asztalitenisz

Az asztalitenisz szakosztály 1928 januárjában alakult meg.⁴ Megkezdődtek az edzések és részt vettek a városban rendezett versenyeken. Pécssett már működött egy szakosztály: a Pécsi Sport Club (PSC), melytől rendszeresen vereséget szenvedtek, de ez nem vette kedvüket. 1934-ben játszottak először 8:8-as döntetlent. 1938-ban került első ízben kiírásra a városi csapatbajnokság, de egyéni versenyek ezt megelőzően is voltak. Ezeket a PEAC versenyzői rendszeresen indultak, legjobb versenyzőjük Szajkó volt.

Rendszeressé váltak a versenyek. 1936 januárjában a PEAC a PAC-cal rendezett versenyt. Ez év decemberében megrendezésre került Pécs város bajnoksága, amelyet a PAC nyert meg a PEAC előtt, a harmadik helyezett Tapolca lett. Pécs város egyéni bajnoka Marsovszky Emil lett, 2. Szajkó (mindkettő PEAC), valamint a párost is a Marsovszky-Szajkó révén a PEAC nyerte. Ezt követően nem értek el jelentős sikereket, de az asztalitenisz szakosztályok számának emelkedésével egyre több lett a versenyzési lehetőség. 1944-ben a Pécsi Postás is megalakította szakosztályát és első mérkőzését a PEAC-cal játszotta. A háború után azonnal újjáalakult az egyesület asztalitenisz szakosztálya. 1945-ben megalakult a női szakosztály is. Felnőtt és ifjúsági csapatuk a megyei bajnokságban szerepelt.⁵

1950-ben a férfi csapat, majd a nők is bekerültek az NB II-be, ahonnan azonban hamarosan kiestek, majd ismét visszakerültek. 1962-ben stabilizálódott a férfi-csapat helyzete. Kiválóan szerepeltek az NB II-ben: dr. Pintér András, dr. Kóhalmi László, Hrabovszky Tamás, Szederkényi József, és felkerültek az első osztályba. 1965-ben kiestek, de 1966-ban ismét visszakerültek az NB I-be: Szabó József, dr. Kóhalmi László, Hrabovszky Tamás, dr. Pintér András, valamint Bátori és Nitics. A női csapat időközben megszűnt, a férfi csapat azonban sok küzdelmes év után ma is tagja az első osztályú bajnokságnak. Voltak ebben nagy buktatók is. 1979-ben dr. Kenyeres János lett a vezetőedző, aki féléves működése után bejelentette, hogy távozik, és a csapat is teljesen szétesett. A csapat kiesett az NB I-ből. Az volt az elvárás, hogy az új edzővel, Szita Lászlóval jó utánpótlás alakuljon ki, és néhány év alatt megerősödve az NB II-ben, kerüljenek vissza az első osztályba. Szita László vezetőedző és segítője dr. Kenyeres Péter jó munkát végzett, mert 1981-ben hatodik, 1983-ban már második helyen végeztek az NB II-ben. Kialakult egy olyan csapat – Losonczi, Bogdán, Szita, Diófási, Hábert és Davidovics – amely képes volt jó eredményeket elérni és visszajutni az NB I-be.

Sokáig volt elnöke a szakosztálynak dr. Farkas Ferenc, szakosztályvezető Fejős Ferenc, intéző: Romhányi László. Dr. Farkas Ferenc még mindig az elnöki tisztelet tölti be, s mellette Sulyok Béla és Turi Gyula dolgoznak. Az NB I-es csapat játékosai: Gyém László, dr. Turi Ákos, Ács Pongrác, Sulyok Zsolt és a játékosedző: Patkó Tamás.⁶

⁴ Dunántúl, 1928. január 22.

⁵ Baranya megye testnevelés- és sporttörténete 1867-1945. I. kötet IV. fejezet 260-265.p. A továbbiakban: BMTST

⁶ A PEAC elnökségének jelentése a közgyűlés elé, 1979, 1981, 1983.

Atlétika

A PEAC alapító szakosztálya volt, s hosszú évek kemény munkája kellett ahhoz, hogy országosan ismert legyen. Kiváló edzők sora dolgozott azért, hogy a hallgatók megfelelő színvonalon sportolhassanak. A tehetséges versenyzők a válogatottban tettek biznyságot a PEAC-ban folyó szakmai munka eredményességéről. Az első jelentős sikert 1927-ben a május 8-i „Rácz Vilmos” emlékverseny, majd októberben a „Névtelen Hősök” stafétájának a megnyerése jelentette. 1928-ban véglegesen elnyerték a „Rácz Vilmos” emlékverseny kupáját. Ebben az évben tűnt fel egy ifjúsági versenyen Bódosi Mihály, aki 170 cm-rel nyerte a magasugrást.

1928 és 1934 közötti időben kiváló versenyzők sora került az egyetemre, illetve a PEAC-hoz: Bódossy Mihály mellett Horváth Vilmos, aki 7 méter felett ugrott távolba, Rekettyés, Héjja, Lukács, Kovács László, Bácsalmási II., Rózsa és Helmezczy dr. 1933-ban Csaplár András nyerte a kerületi mezei futóversenyt, Bódossy 194 cm-rel főiskolai világbajnok lett, Megyeri 722 cm-t ugrott távolba és ezzel harmadik lett. 1934-ben Bódossy a PVSZ fedettpályás versenyén 200,5 cm-t ugrott, ezzel Európában másodikként jutott át a 2 méteren. Júliusban Londonban 190,5-tel megnyerte az angol bajnokságot, Sir József 100 yardon 9,9 mp-cel nyert ugyanitt. Bódossy Mihály 1935-ben másodszer is főiskolai világbajnok lett, Józsa Dezső pedig harmadik diszkoszvetésben. Ebben az évben a PEAC nagy fölénnyel megnyerte atlétikában a főiskolás bajnokságot. Állandóan nagy tudású versenyzői voltak a PEAC-nak: Bódossy, Bebesi, Verbőczy József, Megyeri Jenő, Monostori, Kerényi, Simon, Pethő, Peterdi, Márkus, Örvényes Meszlényi Egon, Csaplár A. ...⁷

Kiemelkedő éve volt a PEAC-nak az 1936-os, hiszen Bódossy Mihály résztvevője lehetett a Berlinben megrendezett Nyári Olimpiai Játékoknak, de más sportágban is volt olimpikonja a klubnak. Józsa Dezső és Horváth Vilmos csak sérülésük miatt nem utazhattak az olimpiára. Bódossy 184 cm-t ugrott, s ezzel helyezetlen maradt.

A PEAC 1937-ben megalakította női atlétikai szakosztályát is. Ebben az évben Pécsen került megrendezésre a Pécs-Torino atlétikai viadal, amelynek óriási sikere volt, a lelátó zsúfolásig megtelt szurkolókkal. Növelte a PEAC atléták tekintélyét, hogy a PEAC akkori elnöke, Krisztics Sándor professzor lett a kerületi atlétikai szövetség elnöke, s dr. Bódossy Mihály pedig előadó. Ebben az évben Józsa Dezső második helyezést ért el diszkoszvetésben az atlétikai országos bajnokságon.

1939 nem tartozott a PEAC kiemelkedő évei közé. A már korábban Budapestre felkerült Megyeri és Csaplár után dr. Bódossy is Budapestre igazolt, Verbőczy és Simon pedig Diósgyőrbe. A sok távozás oka megélhetési problémákban keresendő. Ugyanakkor maradtak azért sikeres atléták a PEAC-ban, Szigetvári az országos bajnokságon megnyerte a 100 és 200 méteres síkfutást, Béniy geryellyel második helyezést ért el. A következő évben a PEAC diszkoszvető csapata győzött az OB-n.⁸

⁷ Sportrevű, II. évfolyam 1937. Pécs, 1-2.sz. 16-18.p.

⁸ BMTS története, I. kötet. 272.p. Szerző: dr. Csernus Kálmán

1942 megint mozgalmas éve volt a PEAC-nak. Lénert István és Szepesvári Tessza a PEAC-hoz kerültek. Szepesvári még ebben az évben két számban magyar bajnokságot nyert: súlylökésben 12.19-cel, diszkosszal 37.20 cm-rel, mindkét eredmény országos csúcás volt. A klub atlétái ebben az évben megnyerték a II. o. bajnokságot és visszajutottak az I. o-ba. Az egyesületi rangsorban a 101. helyről a hetedikre kerültek!

1943-ban kezdődött a PEAC női szakosztályának néhány évig tartó fénykora. Az OB-n Szepesvári Tessza ismét megnyerte két dobószámát, s a férfiak is szépen helytálltak: Biró II., Levente (Lhenert), Bényi, Józsa egyéniben szerepeltek jól, a Józsa, dr. Pethő, Sik, dr. Pál, dr. Csejtey megnyerték a diszkosz csapatversenyt. Még ebben az évben vidékbajnok lett Józsa Dezső diszkosszal és Levente távolugrásban. 1944-ben az országos egyesületi rangsorban a hatodik volt a PEAC. A nők öt számban nyertek országos bajnokságot. Szepesvári mellett Lőrinczy Anna 200 m-en 27,2-vel, Onódy Margit pedig 35.30-cal gerellyel. Az országos pontversenyt a PEAC-os lányok nyerték, ami igen jelentős sikernek számított.⁹

Közben átment rajtunk a háború, de a sport szinte azonnal talpra állt. 1945 januárjában újjáalakult a PEAC atlétikai szakosztálya is. A szezont egy versennyel kezdték, közösen a PAC-cal. A nyáron megrendezett országos bajnokságon kiválóan szerepeltek: Sík József diszkoszvetésben első, Józsa Dezső harmadik lett. A nőknél: Lőrinczy Anna 80 gáton első, távolugrásban második, Babay Margit 100 és 200 méteren harmadik. A PEAC ötven szakosztály közül a hetedik lett, a nők viszont országos elsők. A PEAC atléták a következő két évben a különböző versenyeken jól szerepeltek, a nők csapata tovább erősödött: A PEAC-hoz igazolt Krisztián Ilona és Bedekovics. Az atlétikai szakosztály a vidék legjobbjává vált. Országos ifjúsági bajnokságon Krisztián Ilona diszkoszban első, súlylökésben második helyen végzett.

Az 1949-1957 közötti időben visszaesett a szakosztály az országos ranglistán. Elmúlt a női csapat fénykora. Az egyetem elvégzésével eltávoztak a városból, vagy visszavonultak a sportolástól, következett a hivatás. De a PEAC-ban mindig akadt valaki, aki országosan kiváló eredményeket ért el. Ilyen volt Tóth Klára, aki 16 éven keresztül sportolt a PEAC-ban és ért el kiemelkedő sikereket. Elsősorban dobó számokban, de csapatbajnokságon szinte minden számban indult, így joggal nevezték őt el az „egyszemélyes válogatottnak”. 1959-től a szakosztály további visszaesést élt át. Ezt jelzi az országos ranglistán elfoglalt 42. helye. Ezekben az években Tóth Klára (most már doktor), Mandel Ottó, dr. Kellermayer Miklós tartották a lelket a PEAC-ban, majd 1971-es évvel elkezdődött a Patty korszak. Patty István 400 m-en főiskolai bajnok lett, az Olimpiai Kupán szintén első a 400 méteres síkfutásban, 47.6-ra javította a kerületi csúcst. Az országos bajnokságon harmadik, a vidékbajnokságon első. Patty István 1973-ban lett először válogatott és ebben az évben Oslóban, Londonban és Prágában versenyzett.¹⁰

1973. február 16., a Pécsi Munkás Sport Club (PMSC) megalakulását követően új helyzet alakult ki. A PMSC létrehozásának célja a minőség összevonása

⁹ Dunántúl, 1944. augusztus 20., 30.

¹⁰ BMTS története, II. kötet (kéziratban) Szerző: dr. Csernus Kálmán

volt. Így a PEAC-cal szerződést kötöttek, hogy a legjobb atlétákat átirányítják a PMSC-be. Ettől kezdve a PEAC elsősorban II. és III. osztályú versenyzőkkel foglalkozott. 1976-ban öt II. és huszonnyolc III. osztályú versenyzőjük volt. 1977-ben 8/30, 1978-ban 1/32, 1979-ben 5/35 volt az arány.¹¹

A PEAC-ban mindig kiváló atlétikai edzők tevékenykedtek: dr. Zsolt Zsongor, Jillek Emil, Baracs Ferencné mesteredző, aki a kialakult helyzet miatt 1980. december 31-ével megvált a szakosztálytól és visszavonult. Rajtuk kívül dr. Vass Miklós, Herlicska Károly nevét kell megemlíteni. A szakosztály még néhány évig működött, majd megszűnt.

Birkózás

Rövid életű volt a PEAC birkózó szakosztálya. 1935-ben alakult, 1936-ban megnyerték a kerületi bajnokságot, ezt követően megszűntek. Oka ismeretlen.

Gyeplabda

1928 januárjában alakult meg a szakosztály Puskás Ödön vezetésével. 1929-ben játszottak a Budapesti Hockey Club csapatával és 1:0-ra kikaptak. 1934-ben játszottak még egy mérkőzést és valószínűleg megszűntek.

Kosárlabda

A hallgatók 1939-ben írásban kérték a kosárlabda szakosztály megalakítását. A következő évben ezt megismételték, aláírók: Sümeghy Mihály, Makay Rudolf, Radochay Imre, Oppe Emil, Rácz István és Zsák Károly. Végül 1941-ben megalakult a szakosztály, dr. Radochay Imre és Sümeghy Mihály lettek a vezetők. A csapat rendszeresen készült, november 1-jén fogadták Kassa csapatát és tőlük 35:67 arányban kaptak ki. 1942 márciusában volt a visszavágó Kassán, ahol a kassaiak edzője foglalkozott velük. A visszavágó mérkőzésen 58:22 arányban szenvedtek vereséget. Az első siker a Szeged elleni 24-22-es győzelem volt, ezt az Oppe, Szikszai, Walter, Rácz, Sipos, Pölöskey, dr. Radochay, Zsák összeállítású csapat vívta ki. Ebben az évben megalakult a női csapat is, első mérkőzésükön 16:0-ra kikaptak a Leánygimnázium csapatától! A fejlődést nagyban segítette a Pécsre menekült lengyel edző: Walter Artur, aki másfél évig edzősködött a PEAC-nál. Egyre jobban a PEAC vette át a kosárlabda sport irányítását a városban, kiírták a városi bajnokságot és a középiskolások részére a „Losonczy Kupát.” Egyre gyakrabban győzött a klub férfi csapata a Fülöp, Dobray, Masszi, Deák, Lovrics összeállításban.¹²

1943-ban mutatkozott be először a női csapat Budapesten a vidéki városok kosárlabda tornáján, dr. Bódossy Mihályné vezetésével: Girscht Gabriella, Futár Magdolna és Piroska, Mánfai Mária, Laky Zsuzsa voltak az állandó játékosok. A PEAC 1944-ben már önállóan rendezett egy tornát, amelyen három vidéki és hat pécsi csapat vett részt. Ebben az évben a férfi csapat megnyerte a Dunántúl bajnokságot, ami akkor nagy sikernek számított.¹³

¹¹ Atlétika. Universitas-PEAC elnökségének jelentése, 1979-1983.

¹² Pécsi Napló, 1941. május 24.sz. 1942. március

¹³ BMTS története, I. kötet, 294-295.p.

Pécsre került a szegedi kosárlabda „atyja”, Légár Győző testnevelő tanár, akinek keze alól olyan játékosok kerültek ki, mint Radeczky, Szalai István, Szittyay Imre, Károlyi stb. Pécs bajnoka ez évben a PEAC női csapata lett.

A háború után újjászerveződött a PEAC kosárlabda szakosztálya is, bár a lányoké egy kicsit nehezebben. Hamarosan már komoly edzések folytak az egyes szakosztályoknál. 1947-ben az MKOSZ a legjobb vidéki kosarasok számára edzőtábort szervezett. Pécsről meghívót kapott: Bencze Réka, Varga Erzsébet, Morvay Sári, Zsibrik Katalin, Werner Edit, valamint Ifflinger József, Lovrics Géza, Rácz János, Kovács József és Szalai István. A női csapat ebben az évben feljutott az NB I-be, a férfi pedig az NB II-be.

1948-ban érzékenyen érintette a PEAC-ot a MEFESZ-szé történt átszervezés. Az új vezetés szélnek eresztette a női kosárlabda csapatot azzal az indoklással, hogy csak egy egyetemi hallgató van a csapatban. A Pécsi Postás mentette meg a helyzetet, átvette az NB I-es csapatot. Ezt követően évekig nem volt női csapata a PEAC-nak. 1957-ben a férfiak megnyerték az NB II-es bajnokságot. Az újra alakult női csapat a területi bajnokságban indult és az első helyen végzett. 1958-ban rossz évük volt, mert mindkét csapat kiesett, és a megyei I. osztályba kerültek. A férfiak 1962-ben, a nők 1964-ben kerültek vissza az NB II-be. Majd megint kiesetek, de 1967-ben már újból az NB II-ben találjuk az egyetemi klub csapatait. Ez a feljutás-kiesés elég gyakran ismétlődött. Szerepeltek az NB I-ben, az NB II-ben, sőt a hetvenes évek elején az NB III-ban is.¹⁴

1976. január 1-jével a PEAC, a Tanárképző Főiskola, a Pécsi Orvostudományi Egyetem és a Műszaki Főiskola összefogásából létrejött az Universitas, amely a PEAC nevet vette fel. Ettől kezdve a kosárlabda is jobb körülmények közé került. A férfi csapat feljutott az NB I-be, de megfelelő szponzor nélkül nem tudták vállalni a szereplést. Gyakorlatilag a magyar egyetemek és főiskolák, amelyeknek az amatőr sport fellegvárainak kellene lenniök, ezt nem tudják vállalni, hiszen e sportklubok anyagilag igen gyengék, másrészt nem biztosítanak megfelelő tanulmányi kedvezményt. Így a vizsgaidőszakban – májusban és novemberben – alig edzenek a játékosok, nem beszélve a nyári szünetről. E tények sújtották a PEAC különböző csapatait is.

A PEAC kosárlabda sportjának legnagyobb személyisége dr. Radochay Imre volt, aki társaival együtt létrehozta e szakosztályt, játékos is volt, majd később szakosztályvezető. Révész György, Cziráki János, dr. Papp Gábor, Bujtor István, Falusi József, Glöckner János és Hegyi Márta vezető volt a női és a férfi szakosztálynál. Az edzők közül is néhányat meg kell említenem: dr. Bódossy Mihályné, Légár Győző, ifj. Czéh László, dr. Pásztor Attila, aki többször vitte NB I-be csapatait. Bujtor István és dr. Papp Gábor nemcsak vezetők voltak, hanem edzők is. Még hosszan lehetne sorolni azok nevét, akik valamilyen formában segítették a PEAC kosárlabda szakosztályait.¹⁵

¹⁴ BMTS története, II. kötet (kéziratban)

¹⁵ A PEAC elnökségének jelentése a közgyűlés elé, 1979-1983.

KRASSÓ SÁNDOR

REKVIEM EGY PÉCSI ISKOLÁÉRT

A rendszerváltást követően az államosított iskolák nagy részét visszaadták korábbi tulajdonosaiknak. A Pécsi Zsidó Hitközség is visszakapta a Kossuth térrel szomszédos Fürdő utcában egykor működő elemi iskola épületét. Ezek a tantermek azonban, a városban visszajuttatott többi iskolaépület sorsától eltérően, nem népesülnek be újra.

Az 1920. évi népszámlálás idején még 4 292 lelket számláló pécsi hitközségnek ez év októberében már csupán 143 tagja volt, közülük is nyolcvanvan hatvan év feletti. Tíz éves, vagy ennél fiatalabb zsidó gyermek nem él ma Pécsen. Az egykori tantermek némelyikében most a hitközség rendezkedett be, a valamikori dísztermet kistemplomként használják, a többi helyiséget pedig bérbe adták.

Eredményes múltjukat hirdető iskoláinkban, mintegy példaképeket ajánlva az újabb generációknak szokássá vált, hogy emléktáblát állítanak a legismertebb életpályát befutó egykori diákjaik nevének megörökítésére. Ebben az iskolában erre már csak azért sem kerülhetett sor, mivel 1944-ben az iskola akkori neveltjeit kivétel nélkül, korábbi, életben lévő tanítványait pedig nagyrészt elpusztították. Ki tudná megmondani, ki-mi lehetett volna belőlük?

Néhány nevet azonban legalább e helyütt méltányos ismertetni. Ebbe az iskolába járt egykor a világhírnévre szert tevő **Ernster Dezső**, ki „minden énekes vágyának csúcsát” érte el azzal, hogy a New York-i Metropolitan operaház tagja lett a második világháború után. Ebben az iskolában nevelkedett **Fejér Lipót**, világhírnevet szerzett matematikus, kit nem csupán a magyar, hanem a bajor és a lengyel tudományos akadémia, továbbá a göttingeni és a calcuttai tudományos társaságok is tagjukká választottak. Itt tanult egykor **Forbát Alfréd** műépítész, a *Bauhaus* egyik vezéregyénisége, vagy neves orvosok sorából önkényesen egyet kiemelve, **Fodor Leó**, ki csonkult ujjai ellenére a harmincas évek Magyarországnak egyik legismertebb orr-fül- és gégeorvosa lett. Ide járt továbbá a gazdasági élet hírességei közül **Róth Sándor**, aki 1919-től 1942 végéig vezérigazgatóként fejlesztette naggyá az „Első Pécsi Bőrgyárat,” valamint a „jánosi” predikátummal magyar nemességet szerző **Engel familia** több tagja, kik részint gyáripárosként és a komlói kőszénbányászat megteremtőjeként, részint nagybirtokosként váltak ismertté. Azután ennek az iskolának padjaiban ült egykor Ländler Ervin is, kit politikai okok miatt **Szalai András** néven ismerhetett meg az ország, és akit a Rajk-per során Rákosiék kivégeztek.

Mindettől függetlenül azonban ez a tanintézet persze nem „elitképző”, hanem „elemi népiskola” volt, ahol a felsoroltak és a kevésbé ismertek pályájukhoz jó indítást nyerhettek. Történetével azonban nem csupán tragédiába fúló végleges bezárása és nem csak egykor itt tanuló, kiemelkedő tehetségű-szorgalmú tanítványai miatt érdemes foglalkoznunk. Mindmáig időszerű az a szellemiség, ami kilenc évtizedes működéséből kisugárzik. Örökérvényű erkölcsi normák hirdetése, a tanítványokba

már a múlt század során is plántált hazafias érzés, a szép magyar beszéd elterjesztésére irányuló törekvések, hittel hitre oktatás és mélységesen szeretetteljes, a gyermekek iránt türelmes légkör jellemezte ezt az iskolát ama dokumentumokból is kitűnően, amelyek némelyikét az alábbiakban vázlatosan bemutatjuk.

Közleményünk nem tesz kísérletet arra, hogy akár neveléstörténeti, akár hitélet-történeti eseménygyűjteményt nyújtson, ezek kronológiájához legfeljebb támpontokat adhat.

A szabadságharc előtti időkben Pécsen csak kisebb zsidó magániskolák működtek, ezek egyikét vette át 1851-ben a hitközség és kezdte meg az általa alkalmazott három tanítóval az oktatást. Ez az időpont nem lehetett a véletlen műve. Ugyanis éppen 1851-ben, amikor a magyar zsidóságra a nemzetiségeketől eltérő, hazafias szabadságharcbeli magatartásuk miatt a Haynau által külön kivetett kétmillió forintnyi hadisarc fele már összegyűlt, a király erről az összegről lemondott és elrendelte, hogy az mint „Országos Izraelita Iskolaalap” szegényebb (zsidó) iskolák támogatására fordíttassék.

Az 1851-ben alapított „régí” zsidó népiskolát, mely a mai Mátyás király utcában működött, 1860-ban minta-főtanodává léptették elő.

Az iskolaügy élére az 1867-es kiegyezést követően ismét Eötvös József báró került, aki „az első magyar minisztériumban” (már 1848-ban) „a közoktatásügyi tárcát viselte.” Hamarosan megalkották az 1868. évi 38. törvénycikket, a népoktatásügyi alaptörvényt, amely bevezette az általános iskolakötelezettséget. A tanulók száma ezt követően országszerte, így ebben a „régí” iskolában is rohamos növekedésnek indult. Ezért építették fel **Klotz Rudolf** építész tervei alapján és nyitották meg 1887-ben az „új” pécsi zsidó iskolát. Ez az 1869-ben elkészült zsinagóga szomszédságában emelt iskolaépület az, amelyet a közelmúltban visszaadtak a hitközségnek.

Az 1886/87-es tanév záró vizsgáit már ennek az épületnek a dísztermében tartották. Az iskola akkori igazgatója Klingenberg Jakab által összeállított, évről évre könyvecske formájában is közzétett értesítő erről a következőket írta: „Új, mondhatnók palotaszerű iskolahelyiség épült, amely 8 tanszobából, 1 díszteremből és több más rendbeli szobából áll...Baranya megye nagyérdemű főispánja, Perczel Miklós úr önméltósága... záróvizsgáinkat becses jelenlétével két ízben is megtisztelni és a tapasztalt eredmény fölött megelégedésének és örömeinek kifejezést adni méltóztatt...Baranya megye nagyérdemű kir. tanfelügyelője, Salamon József... 1213 sz. átiratával... elismeri iskolánk mintaszerű berendezését, vezetését...”

Az új iskola megnyitásakor a tantestületnek nyolc tagja volt, közülük négyen, az igazgatót is beleértve egy-egy osztályt tanítottak, hittanító, ének-, kézimunka- és tornatanító működött mellettük. Le nem becsülendő eredményt jelentett ez az állapot, hiszen az országban akkor tevékenykedő 13 000 népiskola több, mint 80 %-ában csupán egyetlen tanítót foglalkoztattak.

Az első osztályban 8, a másodikban 9, a harmadikban és negyedikben 10 tantárgyat oktattak. Azért létesítettek nyolc tantermet, mert külön-külön fiú- és lányosztályokat kívántak szervezni. A nyitás évében azonban és évtizedekkel később, amikor már megcsappant a tanulók száma, koedukált oktatás folyt. Az első osztály

Az egykori iskolaépület fűrdő utcai homlokzata 1999-ben

tárgyai vallástan, beszéd- és értelemgyakorlatok, magyar írás-olvasás, német írás-olvasás, számolás, kézimunka, testgyakorlat és ének voltak. A második osztályban e tárgyakhoz még az ún. szépírás járult. Harmadikban és negyedikben elmaradtak a beszéd-és értelemgyakorlatok, helyükbe a harmadik osztályban „szülőföldisme”, a negyedikben földrajz került, ezek mellett mindkét felső osztályban rajzot is tanítottak.

A magaviseletet háromféle osztályzattal bírálhatták ekkor el: dicséretes, jó és szabályszerű, a szorgalomra négy: ernyedetlen, dicséretes, változó és semmi, az előmenetelre pedig ugyancsak négy: jeles, jó, elégséges és elégtelen érdemjegyet adhattak. A mai gyakorlathoz képest szembetűnő különbséget jelentett például a tanév végén minden diák számára kötelező vizsga, amelynek időpontja sokáig késő nyárra esett.

Az iskola tanulóinak száma néhány jellegzetesnek minősíthető évben az alábbiak szerint alakult:

1852	67	Az iskolaalapítás tanévének végén
1887	243	A Fűrdő utcai „új” iskola létesítésének éve
1900	345	
1920	341	
1940	121	
1947	31	Az iskola megszűnését megelőző év

Az itt hirdetett erkölcsökről szólva értékes adalékokat nyújt az új épület megnyitásának évében közzétett, előzőekben idézett értesítő, amelynek legelső publikációja a már név szerint is említett igazgatónak „Az erkölcsstan a népiskolában” című dolgozata: *„Az iskolát elsősorban nevelő intézetnek kell tekinteni – írja – ahol...nem csak az értelmi, hanem első sorban az erkölcsi művelésre kell a fő súlyt fektetni...Mindenütt csak a tudás, a sok tantárgynak elsajátítása dominál, az erkölcsi nevelés pedig hátrébe szorul. Szoktassuk gyermekeinket igaz, őszinte szeretetre... A szeretet szeretetet szül... A gyermek azt tegye, ami jó és szabad... Idejekorán tanulja meg a rendet és pontosságot, a tisztaságot, a mértékletességet... a munkásságot, szorgalmat, kitartást... takarékoságot.”*

Egy 1902 júniusában tartott iskolai ünnepélyen mondotta dr. Perls Ármin pécsi főrabbi, akit később, 1912-ben „a haza és felekezete javára kifejtett buzgólkodásának elismeréséül ...felséges királyunk a Ferencz József rend lovagkeresztjével tüntetett ki,” a következőket: *„Két klasszikus nemzete volt a világnak... Jáfet és Sém gyermekei, a hellén és a zsidó. Egyik a tudás és művészet, a másik a hit és erkölcs népe. Amaz mindenütt csak természetet látott, melyen... keresztül csillan a szellem; emez mindenütt szellemet állított, amely megihleti a természetet... Amannak világa a véges lét... emennek világa a végtelen és eljut Istenéhez... A tóra a szellem világába emel bennünket és Isten képmására teremti az embert. Amaz a természet jelenségeiben látja az istenség megnyilatkozását és megalakítja a Szépnek ideálját a művészet remekeiben...”* A továbbiakban „a hit és erkölcs népének csodálatos fennmaradását” azzal magyarázta, hogy a zsidóság „az iskolát mindig a kicsinyek templomának, a templomot pedig a nagyok iskolájának tekintette.”

Az ősi hit és a haza szeretete nem zárta ki, sőt, feltételezte egymást, beszédéből kitűnően: *„Ha gyermeked gügyögni kezd, add ajkára Izráel vallásának dogmáját: Halljad Izráel, az Úr a mi Istenünk, az Úr egyetlen egy. És ha gyermeked gügyögni kezd, add ajkára: Hazádnak rendületlenül légy híve, óh magyar!”*

A szép magyar beszéd oktatására kezdettől fogva nagy súlyt helyezett ez az iskola, sőt elődje is. Az 1864/65. évi iskolai „Értesítvényből” idézzük a következőket: *„Azon időben, midőn ez az intézet felállított... az oktatási nyelv... német vala. Nagyságos és főtisztelendő dr. Kádas Rudolf kir. tanácsos és kerületi főigazgató úr... 2,5 órai látogatással tisztel meg ezen intézetet és búcsúzásakor a legnagyobb meglepődését fejezte ki azon gond és szorgalom iránt, amellyel a magyar nyelv műveltetik... A tanoncok nagyobb része hibátlanul és tiszta kiejtéssel beszéli hazánk edes nyelvét.”*

1889-ben Kardos Kálmán főispán látogatta meg immár az új iskolát és eként nyilatkozott: *„Pedagógiai szempontból a pécsi zsidó népiskolát legelsőnek tekintik a megyében.”*

Az 1893/94. tanévről beszámoló értesítő első oldalán közölt gyászkeretes fényképpel emlékezett meg „...a megdöbbentő gyász hírről, hogy felséges Királyasszonyunk meghalt. Arcképét az iskola dísztermében... fekete dísz takarta hat hónapon át, hogy mélyen vésődjön be tanuló ifjúságunk szívébe a haza őrangyalának emlékezete.

A millenáris ünnepekből akként vette ki részét 1896-ban ez az iskola, hogy gyűjteményt küldött a budapesti világiállításra. Itt Pécssett pedig „nyolcszáz elemi- és középiskolai tanuló részvételével istentiszteletet és...fényes ünnepélyt tartottak...az iskolaépület utcai frontja előtt milleniumi emlékfákat ültettek,” amelyek mindmáig zöldellnek.

Az első világháború kitörését követően katonai célokra foglalták le az iskolát, akkor osztályonként csak heti 7,5 órát lehetett tartani. A gyermekek „szabad idejükben gyógynövényeket, szederlevelet, hadi fémeket, szerzetadományokat gyűjtöttek, purimkor a templomban gyermeknapot rendeztek a hadiárvak javára. Szép összegeket gyűjtöttek össze a Kárpátokban elpusztult falvak segélyezésére... 23 növendékünk mezőgazdasági munkára is jelentkezett” - írja a Pécsi Zsidó Iskola története, amely 1929-ben látott napvilágot.

A háború utáni zűrzavarról ugyanitt a következőket olvashatjuk: *„Kikezdte az emberek hitét, türelmét, a kimerült, ínségbe jutott tömeg csak érezni tudott, de gondolkodni nem... békét áhított, de nem tudta, merre keresse. A legszélsőségesebb világnézetek máról-holnapra kerekedtek egymás fölé... és tiporták ma azt, amit tegnap építettek... Vallásellenes állapot ugyan nálunk nem következett be, mert a kommunista kormány hatalma ide nem ért, de helyette sok bajt okozott a szerb megszállás. Majd a pénzihiány tolakodott előtérbe, felvetődött az iskola fenntartásának nehéz problémája.”*

A húszas években, bizonyára **Danziger Zsigmond** tanító, későbbi igazgató szorgalmazására, erőteljesen kutatták-alkalmazták az oktatás-nevelés korszerűbb formáit. Ezek egyikéről, az iskolai színi előadások meghonosításáról a következőképpen ír az előzőekben ismételten idézett egykori iskolatörténet: *„1889-ben Klingenberg Jakabnak azt a javaslatát, hogy rendezzen az iskola purimi színélőadást, az iskolaszék elvben nem helyeselte, elvetette... Ma... amikor a nevelő a gyermekben nem csak a jövődő felnőttet látja, hanem a mostani gyermeket is... nyugodt lelkiismerettel helyezzük a száraz ismeretközlés mellé vagy fölé azokat a játékos eljárásokat, amelyek a gyermek fejlődési fokának jobban megfelelnek...”*

Ezekben az esztendőkből szép idő esetén bevezették a szabadban való tanítást is. *„Egymást nem zavarva egyszerre két osztály is tölthetett a nagy és csendes iskolaudvaron olyan órákat, amelyeken írnia nem kellett”*. Ugyanekkor gyakorlatiasabbá is vált az oktatás. A kézimunka tanításának eredményeként például *„...az első és második osztály papír aplikációkat... a harmadik osztály gyufadobozokból és más hulladék anyagból... lakberendezéseket, épületformákat... állított ki. A negyedik osztály pedig a terem padlójára 20 m²-en homokba egy vidéket épített, mely feltüntette a legtipikusabb földrajzi alakulatokat... a hozzájuk alkalmazkodó növényzetet, egy várost és környékét, a közlekedési módokat.”* Mindez 1928-ban, nem manapság történt!

A következő évben tartott egyik szülői értekezleten hangzott el az egyik tanító, **Löbl Klára** „Játék és munka” című előadása, ebből idézünk: *„A játék a gyermek természetes eleme és legjobb tanítója, amitől őt megfosztani és erőszakos könyvtanulással tudákkossá tenni nagy hiba... A nevelő feladata, hogy a gyermek*

cselekvő ösztönét a gondolkodás és érdeklődés irányításával a komoly munkába átvigye és olyan embereket neveljen, akik vidáman nyújtják avatott munkáskezűket, hogy maguknak és embertársaiknak használjanak.” Az iskola fennmaradásához ekkor még állami támogatás is hozzásegített. Ugyanis 1928-ban elodázhatatlanná váltak bizonyos felújítási munkálatok, amelyek 75 000 pengőt kitevő költségeihez az állam 16 000, Pécs városa pedig 14 000 pengővel járult hozzá. A renoválás némi átalakítással is járt. Kicserélték a födém szerkezetet, új alagsor épült, bővítették a dísztermet, áthelyezték az udvari kijáratot, stb. Az újjáalakított épület felavatását **Hoch József** nyugalmazott igazgató négy évtizedes működéséről és az iskola háromnegyed százados fennállásáról is megemlékező ünnepélyvel kötötték össze. Ezen megjelent még többek között dr. Berze Nagy János vezető kir. tanfelügyelő is. Az 1942. évi VIII.tc. hatálybalépésével azonban az iskola minden további városi és állami támogatástól elesett.

A harmincas esztendőkből, főként az évtized második felében mindinkább megszakadt az állami és városi szervekkel oly gondosan kiépített sok évtizedes kapcsolat, gyors csökkenésnek indult az iskolába beíratott gyermekek száma is. A nevelő munkában, az állami ünnepeken, a tanévek ünnepélyes megnyitásokor és berekesztésekor továbbra is hazafias magatartást, az állami és a helyi vezetés iránti lojalitást hirdetett az iskola, ennek viszonzása, elismerése azonban mind ritkábbá vált.

Az iskolába menő, vagy onnan hazatérő gyermekeket számos esetben inzultálták, olykor nagyobb, netán számszerű többségben is lévő gyermekek, néha még felnőttek is. A fiukat ráadásul különösképpen elkésztette az, hogy nem csupán a levente-, hanem a cserkészmozgalomból is kirekesztették őket. Mivel ez utóbbinak a pécsi zsidó iskolában ugyancsak mutatkoztak megörökítésre érdemes jelleményei, ezekről is némi kitéréssel ejtünk néhány szót.

Pécsi viszonylatban, csakúgy, mint az ország legtöbb városában a középiskolás zsidó diákok eredetileg iskolájuk cserkészcsapatának lehettek tagjai. A harmincas esztendő második felében azonban a magyar cserkészmozgalom mindinkább militarista, egyúttal antiszemita irányzatot vett. Származásuk miatt a zsidó vallású középiskolás diákokat valamennyi nem zsidó cserkészcsapatból kizárták.

A pécsi zsidó elemi iskola 1935-ben egy Tolcsváról származó fiatal tanítót, **Pataki (Pahmer) Miklóst** alkalmazott. Ő lelkes híve volt a cserkészzetnek, itteni nagyobbacska tanítványait kiscserkészsé „cserkészapróddá” szervezte és 615. számmal pécsi zsidó cserkészcsapatot alapított. Ebbe felvették az elemi iskolából már kinőtt, de a középiskolai cserkészcsapatokból kizárt egykori tanítványokat is. Összesen 16 zsidó cserkészcsapat működött 1940-ben hazánkban, köztük ez az elemi iskolai szervezésű cserkészcsapat is, amely Ámosz próféta nevét vette fel. E 16 csapat mindegyikét, ha működni akart, megkülönböztetésül nem magyar, hanem ószövetségi név viselésére kötelezte az akkori Magyar Cserkészszövetség.

Ezekben a baljós előjeleket mutató esztendőkből a pécsi zsidó iskola alagsorának legnagyobb helyiségét nyitotta meg cserkészcsapata számára. A fiúk pedig nemzeti színű és őrsi zászlókkal, fotókkal, papírkivágásaikkal, székely faragásaikkal díszítették az egyébként sötét és rideg helyiséget. „*Fiuk, fel a fejjel, ne csüg-*

Az iskola kiscserkészei tanító-parancsnokukkal, Pataki Miklóssal. 1938

gedjetek... erős vagyok... kit nem ijeszt meg a jövő... győz majd az igazság, győz a szeretet... itt élek én és az anyám, magyar vagyok, ez a hazám...” énekelték itt összejöveteleiken az iskola liturgiai énektanítója és egyúttal a templomi kórus karmestere által komponált indulójukat. A napfény azonban nem süthetett rájuk, sem a keskeny, vasrácsos ablakokon keresztül, sem jelképesen. 1941 decemberében a többi ilyen csapathoz hasonlóan feloszlatta a Magyar Cserkészszövetség a pécsi zsidó iskola csapatát is. A fiuk nagy részét azután két és fél évvel később deportálták, többségüket el is pusztították.

Korabeli, német parancsra teljesített adatszolgáltatás szerint 1944 tavaszán 112 tanulója volt a Pécsi Izraelita Elemi Népiskolának. Ezeket a 6-10 éves korú gyermekeket júliusban Pécsről az auschwitzi koncentrációs táborba hurcolták és mindnyájukat nyomban odaérkeztek után gázzal megfojtották, majd holttestüket elégették. Egyetlen egynek sem kegyelmeztek. Ezeknek az iszonyú sorsra jutott gyermekeknek nevét is őrzi a Pécsi Izraelita Hitközség által 1946-ban kiadott „Könnyek Könyve”.

Koncentrációs táborbeli kínhalált halt az iskola nyugdíjas igazgatója, **Kárpáti Sámuel** és neje, igazgató-tanítója, **Danziger Zsigmond**, hittan tanítója, **Schwarz Samu** és neje, énektanítója, **Mangold Rezső** nejevel és Tamás kisfiával együtt, továbbá özv. **Feszlerné Székely Márta** tanítónő is. Két harminc év körüli korban lévő tanító, köztük az előzőekben említett cserkészparancsnok maradt csupán életben a tantestületből, ugyanis munkaszolgálatra hívták be és ezért nem deportálták őket 1944 nyarán.

A második világháború után újra megnyíltak ennek az iskolának a kapui is, de csak átmenetileg. A tanítványok száma az 1945/46-os iskolaévben összesen 30, az 1946/47-es tanévben 31 volt. Közülük azonban 24-en Budapesten születtek.

Az iskola ÁMOSZ cserkész-csapatának örsi fala

Az említett első tanévben egyetlen egy pécsi születésű gyermek tanult itt (neve is ismert), a másodikban három pécsi akadt köztük. Ők feltehetően budapesti hozzátartozóiknál lehettek 1944-ben, majd visszaköltöztek Pécsre, alighanem szüleik vagy nagyszüleik üresen maradt otthonába. Az 1947/48-as tanév volt ebben a szörnyen megcsonkított iskolában hasonló létszámmal az utolsó, ezt követte az álamosítás. Az iskola végleg megszűnt.

SALLAY ÁRPÁD – SZIRTES BÉLA

ÖTVENHÉT AKNA PÉCS HATÁRÁBAN

A Mecsek hegység déli lankáinak látképét az elmúlt két évszázadban a szén- és ércbányászat tevékenysége jelentősen átalakította. A város keleti határában elterülő szőlőtelkek és erdőségek nagy része a múlt század közepére földtulajdon vagy bérleti jogviszony alapján összefüggő bányaterületté vált. E század második felében bányák nyíltak a várostól nyugatra fekvő községek területén is. Pécs határában a szénbányászat 42 függőleges és 2 lejtős, az uránérc-bányászat 13 függőleges, külszínre nyíló aknát létesített.

A bányászatot a nagyközönség elsősorban aknáiról, táróiról ismeri. Ezekhez kötjük ismereteinket a bányászatról szóló események hallatán, és ezek külszíni létesítményeit látjuk, ha arra vetődünk. Nem beszélhetünk tehát bányászatról anélkül, hogy ne ismernénk aknáinak legalább nevét, helyét.¹ Tekintettel arra, hogy a bányák nem csak a térfelszín előnytelen megváltoztatását okozták, hanem majd kétszáz éven keresztül több ezer pécsi polgár egzisztenciáját is biztosították, és a város 19-20. századi gazdagodását eredményezték, az aknák adatainak megörökítése a szélesebb városi közvélemény számára is indokolt és illendő.

SZIRTES BÉLA: A PÉCSVIDÉKI SZÉNBÁNYÁSZAT AKNÁI ²

A pécsvidéki szén bányászatának kezdeti időszakáról keveset tudunk. A levéltári dokumentumok már 1701-től utalnak a szén jelenlétére: „szennyeknek”, „szeneseknek” neveznek egyes területeket Pécs határában. A krónikák feljegyzései szerint a széntermelés a pécsi Lámpás-völgyben kezdődött. A piacra termelő, üzemszerűnek tekinthető szénbányászat a vasasi szénmezőn alakult ki az 1780-as években.³

A mecseki szénmedencében működött aknákról, tárókról a legutóbbi időkig összeállítás nem állt rendelkezésre. A két és fél évszázados művelési időhorizont, a számtalan tulajdonváltás, a korunkban történt gyakori vállalati átszervezés is elégséges magyarázat lenne arra, hogy a dokumentációk elkallódtak. A bányászat kezdeti korszakában ezen túlmenően a bányaműveletek dokumentálása elmaradt, vagy nem kielégítően történt. Több éves gyűjtőmunkánk során összeállítottuk a mecseki szénbányászatban működött aknák kataszterét. Meghatároztuk az aknák legfontosabb adatait, közöttük a földrajzi koordinátaikat, az aknák helyét térképen ábrázoltuk, és összegyűjtöttük az aknákról, bányakülszínről fellelhető korabeli fényképeket.⁴

Az összegyűjtött adatok egy részét szeretnénk az alábbiakban közreadni. A közlésnek az ad időszerűsége, hogy a jövő évben az utolsó mecseki mélyművelésű bánya is bezárásra kerül, új aknát és tárót többé a Mecsek hegységben széntermelési céllal nem építenek.

A pécsvidéki aknák száma a korabeli közigazgatási helyek szerint: ⁵

Pécs(bánya)	19 függőleges akna	1 lejtős akna	összesen 20
Mecsekszabolcs	11	-	11
Somogy	2	-	2
Vasas	7	1	8
Hosszúhetény	3	-	3
Pécsvidék	42	2	44

¹ Különösen igaz ez a mecseki szénbányászatra, ahol a több mint két évszázados művelés során nem kevesebb, mint 103 akna (Pécsett 44, Komlón 20, az északi medencében 39) és legalább 144 táró működött

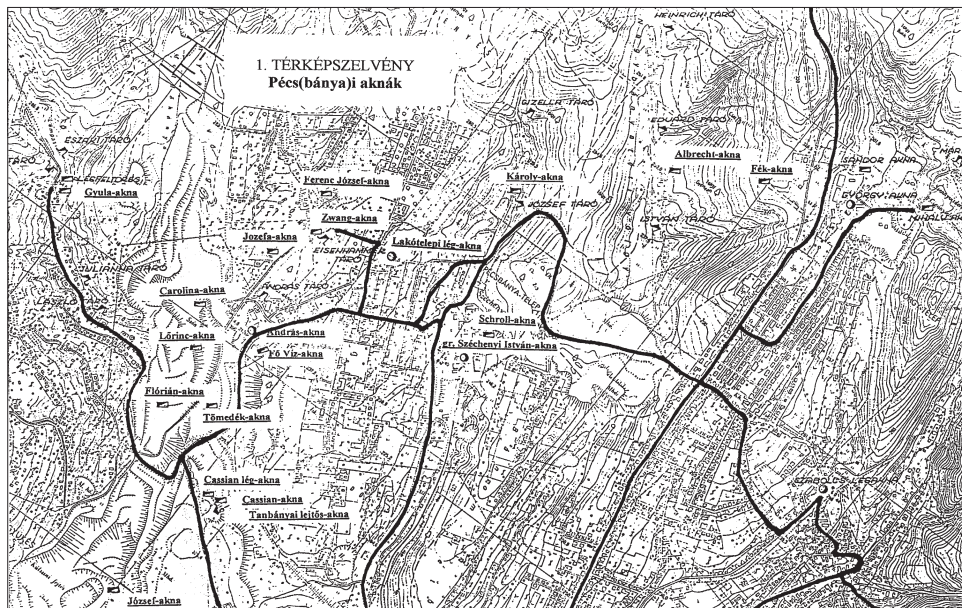
² Pécsvidéki, pécskörményéki, vagy pécsi szénbányászat alatt a város mai közigazgatási területén és Hosszúhetényben folytatott bányászat értendő

³ Az észak-mecseki (Magyaregregy-Kárász-Vékény-Szászvár-Máza-Váralja-Nagymányok) bányászat kezdete gyakorlatilag a pécsvidékivel esik egybe, míg a komlói bányászat kezdeteit 1812-re tesszük.

⁴ A tárókról is készítettünk összeállítást, az adatokban azonban, itt nem részletezhető okok miatt több a bizonytalanság, azért sem foglalkozunk most velük

⁵ Pécs korabeli közigazgatási határát a bányaterületen belül gyakorlatilag a Széki országot képezte, Mecsekszabolcs, Somogy, Vasas önálló községek voltak, Hosszúhetény ma is önálló

Pécs(bánya)ji aknák

Az aknák fontosabb adatai ⁶	mélység	első tulajdonos	
Flórián	1848	40 m	Littke Lőrinc és tsai
Zwang	1850	200	Csetnek-pécsi Vashámor Társaság
Lőrinc	1852	113	Littke Lőrinc és tsai
Carolina	1852	150	Riegel Antal
Ferenc József	1852	67	Cwetkowics Ferenc
Károly	1852	230	Hechtl és tsa.
András	1853	405	DGT
Fő Víz	1855	152	DGT
Tömedék	nincs adat	67	DGT
Albrecht	1863	131	Hechtl és tsa.
Fék	nincs adat.	nincs adat	nincs adat.
Cassian	1868	88	DGT
Schroll	1869	314	DGT
József	1870	43	DGT
Jozefa	1870	43	DGT
Cassian lég	1871	92	DGT
Lakótelepi lég	1873	145	DGT
Gyula	1911	40+173	Kornis Károly
gr. Széchenyi István	1913-1925	603	DGT
Tanbányai lejtős	1959	55	Mecseki Szénbányák

⁶ DGT = Első Dunagőzhajózási Társaság;

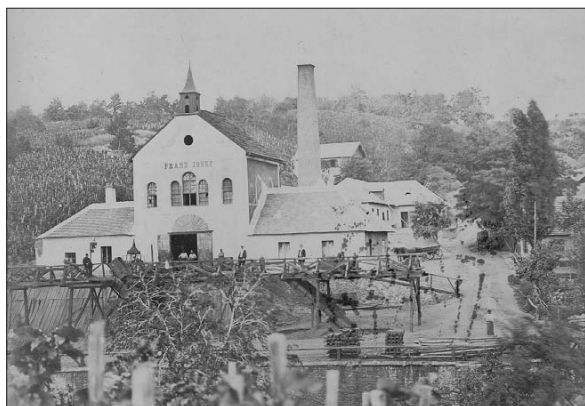
A bányászat a 18. század második felében külszíni gödrökben és kis tárókkal kezdődött. Az első mecseki függőleges akna, a Flórián-akna 1848-ban kezdte meg működését a város határában fekvő Lámpás-völgy keleti oldalán.⁷ A legtöbb függőleges akna a mecseki szénmedencében a pécsi területen létesült.

Ennek oka nem csak a terület produktivitása, hanem egyrészt az, hogy a terület nagy része pécsi polgárok tulajdonában volt, akiknek a vállalkozási kedve a szomszédos területek földesúri-egyházi tulajdonosaiét messze meghaladta. Volt idő, amikor a város határában 40-45 bányatulajdonost tartottak nyilván. Egymáshoz közel sok kis üzem, akna létesült, nem ritkán úgy, hogy működési területeik vertikálisan fedték egymást.

Másrészt a múlt század közepén a szervezett, üzemi bányászat, részben egyéni bányavállalkozók, részben pécsi polgárok alapította társas vállalkozások, majd a DGT révén itt bontakozott ki először, igazolva a pécsi szénhez fűzött gazdasági elvárásokat.

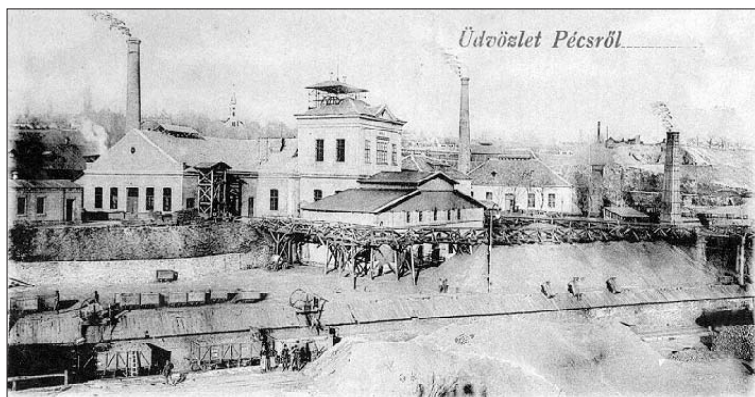
Flórián-akna, 1848.

Ferencz József-akna, 1852.

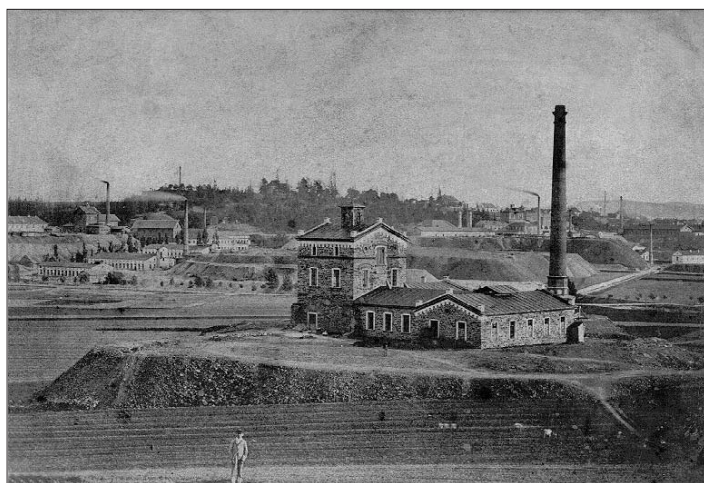
⁷ A bányát a pezsgőgyár alapító Littke Lőrinc és három pécsi polgár létesítette

András-akna, 1873.

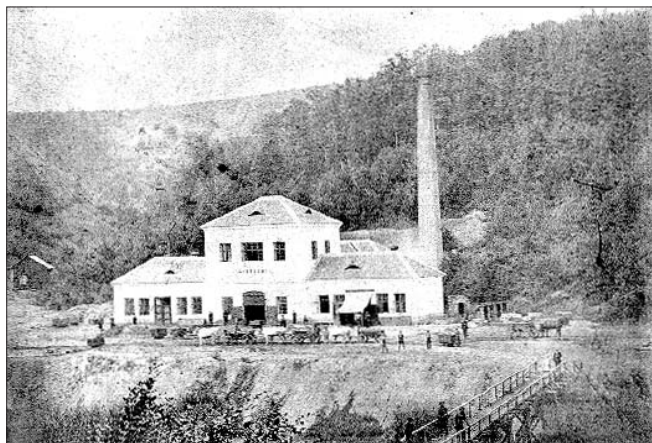
Carolina-akna, 1852.

*Háttérben az András
és a
Ferenc József- akna*

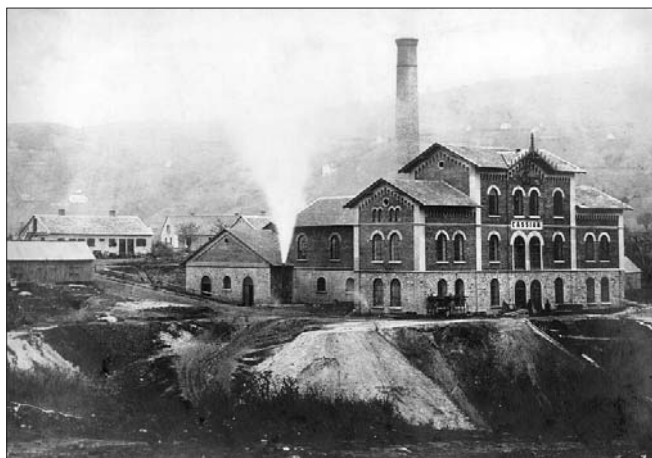

Károly-akna, 1852.

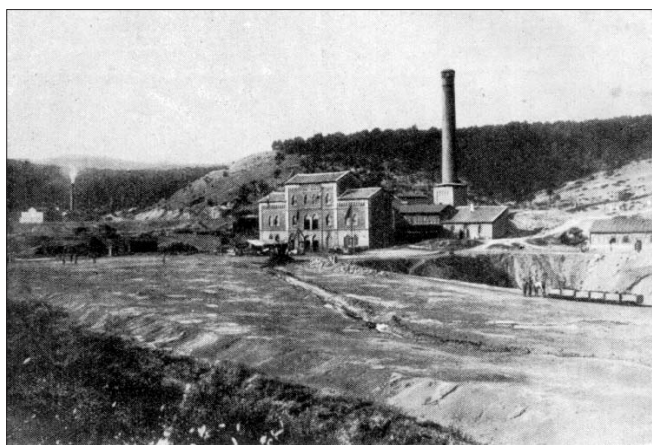

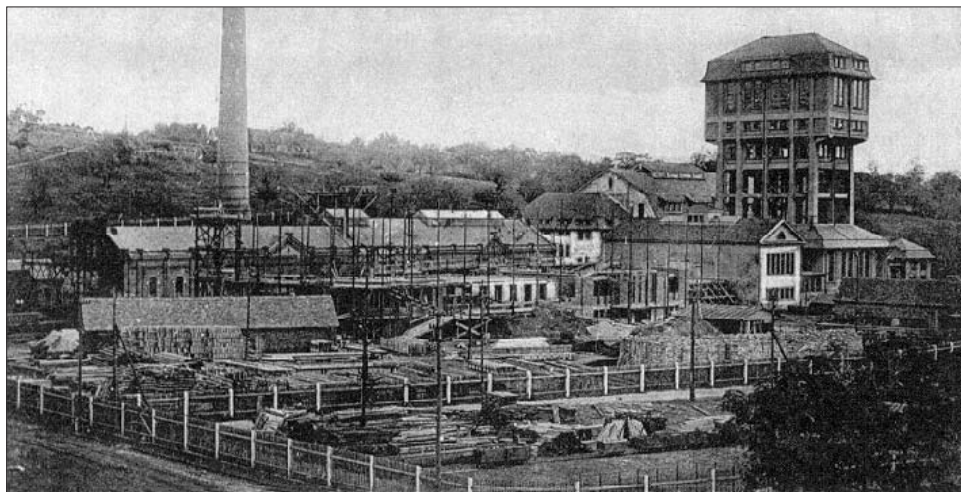
Albrecht-akna, 1863.

Cassian-akna, 1868

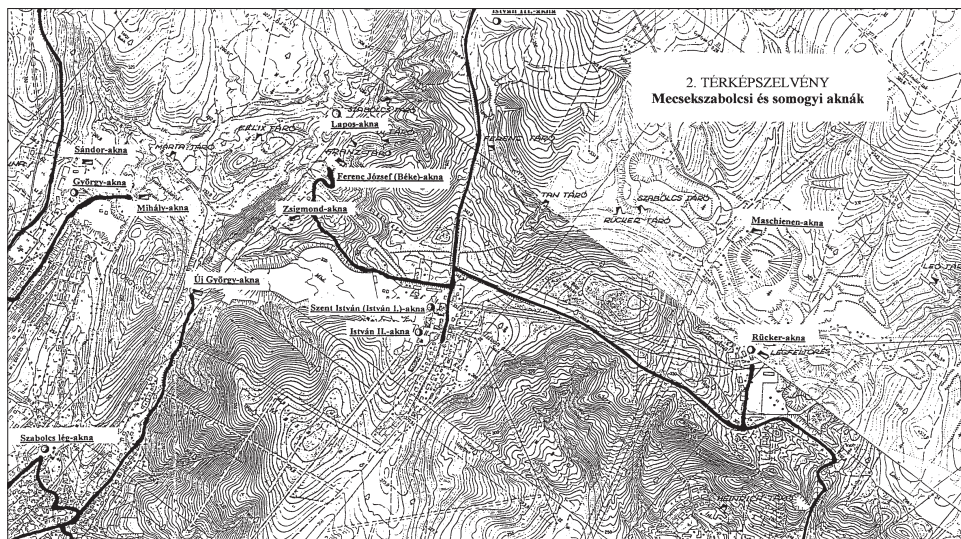

Schroll-akna, 1869.
Háttérben a Károly-akna

Gróf Széchenyi István-akna, 1913-1925.

Mecsekszabolcsi aknák

A mecsekszabolcsi bányaterület a Széki országút⁸ keleti oldalán elterülő keskeny sáv kivételével a római katolikus egyház tulajdonában volt.⁹ A bányászat a

⁸ Később Magyarorszáki országút, ma Komlói út, ill. 66. sz. út

⁹ A Széki országút mentén elterülő terület Mecsekszabolcs község birtokosainak tulajdonát képezte

Székesegyházi Uradalom birtokában lévő területen a pécsinél később kezdődött, lassabban alakult ki, és annak eredményeit követően csak az 1860-as évektől indult fejlődésnek.

Az aknák fontosabb adatai:	<i>mélység</i>	<i>első tulajdonos</i>	
Mihály	nincs adat.	80 m	Székesegyházi Uradalom
Ferenc József (Béke)	1865	216	DGT
György	1870	483	Pécsi György T.
Sándor	1870	40	Pécsi György T.
Új György	1875	18	DGT
Zsigmond	1875	154	Koch Ferenc
Lapos	1894	40	DGT
Szent István (István I.)	1913-1925	638	DGT
Szabolcs lég	1958	300	Pécsi Szénbányák
István II.	1959	640	Pécsi Szénbányák
István III.	1984-	751	Mecseki Szénbányák

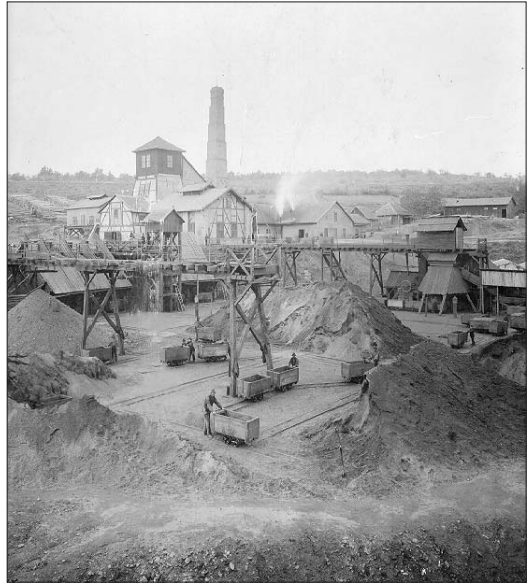

*Ferencz József-akna,
1865.*

Zsigmond-akna, 1875.

György-akna, 1870.

Szent István-akna, 1913-1925.

Somogyi aknák

A Pécsi Székeskáptalan somogyi területén 1798-ban megindult ugyan az első uradalmi bánya, de a somogyi terület bányászatáról az 1860-as évekig nem sok információval rendelkezünk.¹⁰ A somogyi területen végül is három számottevő termelő egység működött: Koch Ferenc tulajdonában a Josefin-táró, közvetlen közelében a DGT tulajdonú Heinrich-táró és a Rücker-akna.

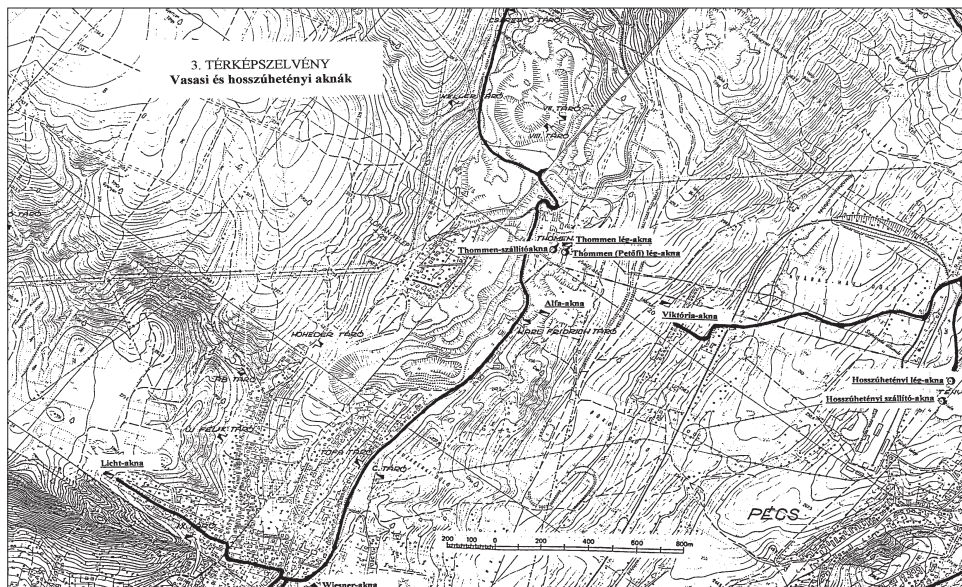
¹⁰ A DGT-ét megelőzően Miesbach Alajos és Koch Ferenc vállalkozóknak sikerült a Székesegyházi Uradalomtól bányatelket bérelni, illetve szabad területen bányajogot szerezni

Az aknák fontosabb adatai:		<i>mélység</i>	<i>első tulajdonos</i>
Maschienen	1870	40 m	Miesbach Alajos
Rücker	1876	496	DGT

Vasasi aknák

A területen 1750-1850 között zömmel uradalmi bányászkodás folyt, amelyet csak rövid időre szakított meg egy-egy bányavállalkozó bérlő megjelenése.¹¹ A változó, inkább alacsony színvonalú bányászatot követően 1858-ban Thiess Heinrich vállalkozó bérelt területet az alapítványi uradalomtól, folytatta a táróbányászatot, és az 1860-as évek közepén aknamélyítésbe kezdett. A DGT 1868-ban tőle vette át a bérleményt, majd bányatelkeket vásárolt.

Az aknák fontosabb adatai:		<i>mélység</i>	<i>első tulajdonos</i>
Alfa	1860	60 m	Thiess Henrik
Béta ¹²	1860	nincs adat	Thiess Henrik
Thommen szállító	1869	501	DGT
Licht	1871	165	DGT
Thommen lég	1871	150	DGT
Wiesner	1871	100	DGT
Thommen(Petőfi) lég	1926	505	DGT
Kövestetői lejtős	1965	167	Mecseki Szénbányák

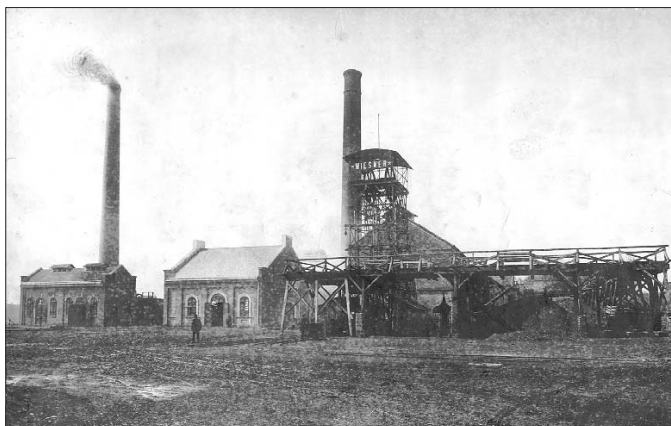
¹¹ Ebben az időben a vasasi területen 25 táró működéséről van tudomásunk

¹² Az akna helyét nem ismerjük

Rücker-akna, 1876.

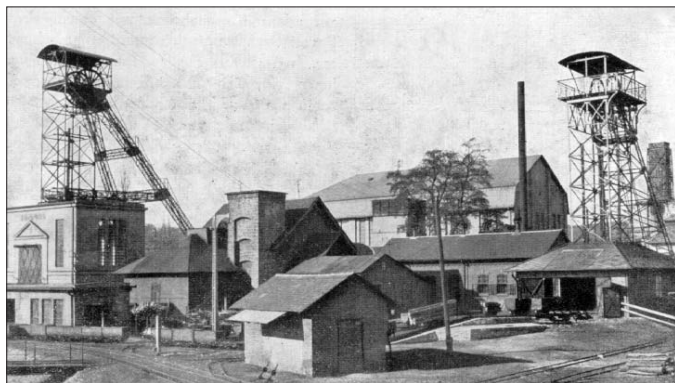

Wiesner-akna, 1871.

Thommen lég-akna, 1871.

*Thommen (Petőfi) légakna,
1876.*

Hosszúhetényi aknák

Hosszúhetényben először a Viktória Társaság létesített bányát, amelyet a DGT 1868-ban más bányatelkekkel együtt megvásárolt. A szénbányászat 1953-ban kezdett extenzív fejlesztése keretében a Pécsi Szénbányák Hosszú- hetényben két nagymélységű, modern akna létesítésébe fogott.¹³ A gazdasági irányváltást követően a komlói Zobák-aknával való versenyben alul maradva az aknák mélyítése leállításra került.

Az aknák fontosabb adatai:		<i>mélység</i>	<i>első tulajdonos</i>
Viktória	1870	50-60 m	Viktória Társaság
Hosszúhetényi szállító	1954-	575	Mecseki Szénbányák
Hosszúhetényi lég	1954-	537	Mecseki Szénbányák

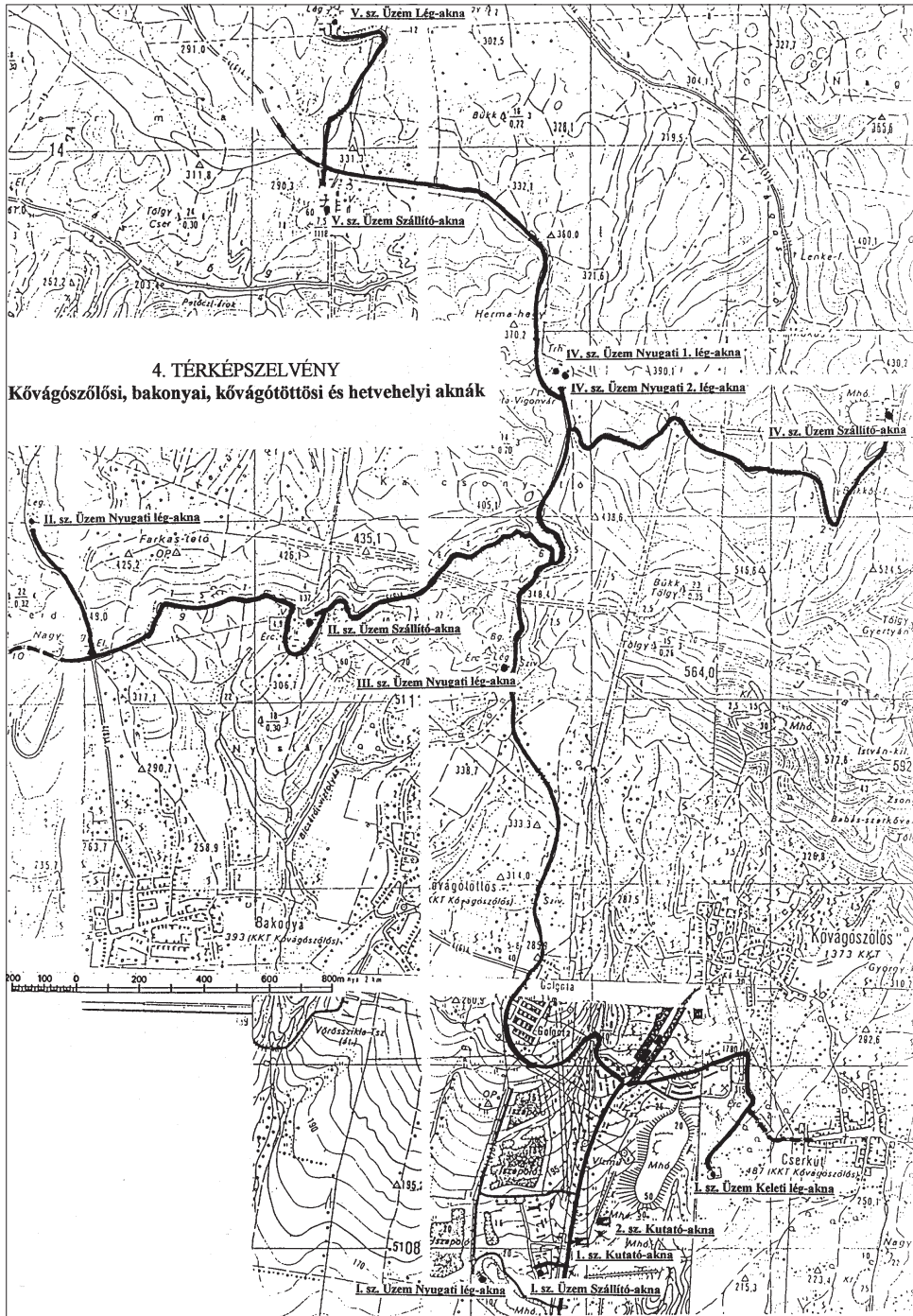
SALLAY ÁRPÁD: AZ URÁNÉRC-BÁNYÁSZAT AKNÁI

Az aknák száma közigazgatási helyek szerint:

Kővágószőlős	6 függőleges akna
Bakonya	2
Kővágótöttös	3
Hetvehely	2
Pécs környékén összesen	13

A pécsi üzemszerű széntermelésnél 175 évvel később, 1956-ban kezdődött el az uránérc kitermelése a Mecsek hegység nyugati oldalán, a Jakab hegy déli előterében. A Kővágószőlős, Bakonya és Kővágótöttös (Tótvár) körzetében jött létre az I., II. és III. bányüzem. A IV. és V. bányüzem ettől északra Petőcpszta és Hetvehely területén helyezkedett el.

¹³ Az ikeraknák a vasasi bányamező művelésének nagyobb mélységben való folytatását célozták volna

A jelentős uránérc-igény miatt gyors volt a bányászat felfutása. 1955-ben jött létre „Bauxitbánya” fedőnévvel a bányavállalat. Már 1956-ban megindult a kísérleti termelés az I. sz. Bányüzem 1. sz. kutatóaknájának szállítóképessé tételével.¹⁴ Ugyanebben az időben táróbányászattal kezdődött meg a termelés a II. sz. Bányüzemben. Mindkét üzemben 1955-ben elkezdték a szállítóaknák mélyítését, amelyek 1958-tól már nagyüzemi termelést tettek lehetővé. Ugyanezen évben radioaktív osztályozással megteremtődött az uránérc Szovjetunióba történő exportálásának a feltétele. Az I. sz. Bányüzem 1971-ben, a II. sz. 1984-ben, a III. sz. 1994-ben fejezte be a termelést.¹⁵

A sikeres kutatások megalapozták a IV. sz. (1971), illetve az V. sz. (1983) bányüzemek létrehozását. Az érc elhelyezkedése mindkét bányüzemben már 1000 m-t meghaladó mélységű aknamélyítést tett szükségessé. Ezeknek az üzemeknek az aknáik hazánk legmélyebb és legkorszerűbb aknáik voltak.¹⁶ E két üzem telepítési célját nem tudta teljesíteni, mert a hazai gazdasági- és az urán világgiazi helyzet változása miatt a tervezettnél lényegesen hamarabb, 1996-97-ben befejezte a termelést.

A pécsi uránérc-termelés négy évtizedes története ezzel véget ért. Az uránérc-bányászat több aknát nem fog létesíteni, napjainkban az utolsó aknák betömődése történik.

Az érc kitermelésére a külszínről 13 függőleges aknát mélyítettek.¹⁷ Az uránérc bányászat során a legmélyebb szintet (-1023,33 m B.t.f.¹⁸) az V. sz. üzemben a 13/23-as centrális vakaknával érték el. Ez a külszín alatt 1348,83 m mélység.

Kővágószőlősi aknák

A külszínről mélyített kutató aknákkal, árkokkal és fúrásokkal megkutatott területen Kővágószőlős településtől délre jött létre az I. sz. Bányüzem. A bányamező keleti és nyugati szélén egy-egy légakna létesült. A 6. szint alatt a főfeltárást vakaknákkal oldották meg. A IV. sz. üzem (Petőcpusztá) szállító aknája Magyarország legmélyebb aknája volt. A nagy mélységű bányában a közethőmérséklet elérte a 42 C°-t. A hazai bányászatban itt került sor először a levegő mesterséges hűtésére.

Az aknák fontosabb adatai:

1. sz. kutató-akna	nincs adat.	mélység 42 m	6,6 m2 négyszögszelvény
2. sz. kutató-akna	nincs adat.	42	8,0
I. sz. üzem szállító-akna	1956	119	11,3 m2 körszelvény
I. sz. üzem .K-i lég-akna	1958	142	11,3
I. sz. üzem Ny-i lég-akna	1957	24	11,3
IV. sz. üzem szállító-akna	1968	1146	38,5

¹⁴ Majd 1957-ben a 2. számú kutatóaknán keresztül is.

¹⁵ A III. sz. üzem 1961-ben lépett termelésbe.

¹⁶ Monolit beton biztosítással, rekord kihajtási sebességgel készültek el, a szállítóaknán négyszögszelvényű acél kas-vezetéssel, a légaknán kötélvezetéssel kas-szállítással.

¹⁷ Ezen kívül 19 vakaknát is létesítettek. Vakaknának az olyan függőleges aknát nevezzük, amelynek nincs közvetlen kijárata a külszínre. A szállítóaknák talpa alatt elhelyezkedő ércvagon kitermelését általában vakaknák segítségével oldották meg.

¹⁸ B.t.f. = Balti tenger felett

Bakonyai aknák

A szállítóakna 1958-ban történt üzemelépésével a táróbányászat megsűnt. A szállítóakna a 6. szintig mélyült, a mélyebb területek művelését vakaknákkal, és lejtős vágatokkal oldották meg. Az érctermeléssel a külszínről 561,7 m mélyséig jutottak. A II. sz. üzemben 700 m hosszú ülőszékes személyszállító berendezés működött.

Az aknák fontosabb adatai:

II. sz. üzem szállító-akna	1956	137 m	11,3 m ² körszelvény
II. sz. üzem Ny-i lég-akna	1960	438	8,0

Kővágótöttösi aknák

A tótvári (Ny-i lég) aknán keresztül 1959-ben indult meg a III. sz. Bányüzem feltárása és termelése. A 3615 m hosszú északi, illetve a keleti táró létrehozásával a termelés ide helyeződött át. A mélyebb területekről vakaknákkal és lejtős vágatokkal oldották meg a termelés kiszolgálását. Az akna később szellőztetési szerepet kapott.

Az aknák fontosabb adatai:

III. sz. üzem Ny-i lég-akna	1957	mélység 104 m	11,3 m ² körszelvény
IV. sz. üzem Ny-i 1. lég-akna	1965	1090	23,8
IV. sz. üzem Ny-i 2. lég-akna ¹⁹	1986	852	23,8

Hetvehelyi aknák

Az V. sz. üzem szállító aknájában az országban elsőként valósult meg automatizált bányászati teherszállítás.²⁰

Az aknák fontosabb adatai:

V. sz. üzem szállító-akna	1978	mélység 1118 m	44,2 m ² körszelvény
V. sz. üzem lég-akna	1982	1065	23,8

A Pécs határában másfél évszázad alatt létesített bányászati célú aknák befejezték működésüket. A szénbányászat aknái – István III. akna kivételével – már felszámolásra kerültek, az uránérc bányászat utolsó aknáit most tömedékelik. Az aknák egy részének a helyét a növényzet benőtte, jelentős részét a külszíni fejtések elművelték. Több akna helyén valamilyen üzem működik, esetleg a valamikori aknaházban vagy annak helyén lakások találhatók.

Az összes akna sorsa abban azonban közös, hogy helyüket semmi sem jelöli. Nincs, ami az arra vetődő utódoknak felhívna a figyelmét, hogy ott évtizedekig

¹⁹ Az akna építése úgy történt, hogy először alulról felfelé kis szelvényben 852 m hosszú függőleges fel-törést létesítettek, majd azt felülről lefelé 23,8 m² szelvényre bővítették át

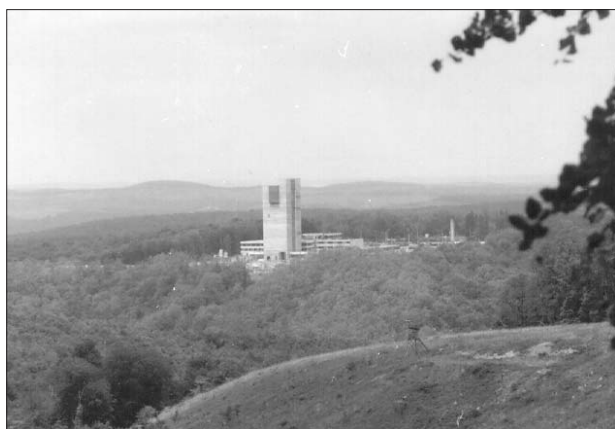
²⁰ 16 m/sec sebességgel

emberek dolgoztak, alkottak, küzdöttek a természeti veszélyekkel azért, hogy felszínre hozzák a társadalom számára nélkülözhetetlen energiahordozókat, és ez által megélhetésüket biztosítsák.

Magunk megbecsülését is szolgálná, ha az aknák helyét megjelölnénk egy oszloppal, kővel, egy kis táblával, a táblán a legfontosabb adatokkal.

I. sz. üzem szállító-akna, 1956.

II. sz. üzem szállító-akna, 1956.

Felhasznált irodalom

- A megszűnt mecseki bányák létesítményeinek katasztere. (Szerk.: Juhász J. és Szirtes.) Kézirat, Pécs, 1996.
- Szirtes Béla: A mecseki föld alatti szénbányászat aknáinak... Bányászati és Kohászati Lapok – Bányászat 131. évf., 1998. 6. szám 538.-548.p.

A felhasznált képek Szirtes Béla fotó-másolat gyűjteményéből származnak, és elsősorban a pécsi Bányászati Múzeum, azon kívül a Baranya Megyei Könyvtár, a Baranya Megyei Levéltár, a Janus Pannonius Múzeum, az Első Dunagőzhajózási Társaság korabeli helyi kiadványai és magánszemélyek fotóanyagainak másolatai. (A legtöbb kép több forráshelyen is fellelhető).

CSERTA PÉTER

A PÉCSI ERŐMŰVEK TÖRTÉNETE

I. A Légszeszgyár utcai erőmű

Az első pécsi erőmű több mint száz évvel ezelőtt, 1894-ben kezdte meg a vilamos energia termelést. A Ganz és Társa, illetve a Magyar Villamossági Részvény-társulat kivitelezésében épült villanytelepen, a Légszeszgyár utca 13. sz. alatt 1893-ban kezdték meg az építkezéseket, s az áramszolgáltatás 1894. december 1-jén vette kezdetét.

A villanytelepen két 150-150 lóerős, kéthengeres tandem gőzgéppel közvetlenül kapcsolt egyfázisú, 42 periódusú 2000 voltos Ganz gyártmányú, 75 kilowattos generátor volt üzemben (az egyik), ill. üzemkész állapotban (a másik). A gépek fordulatszámja 250 volt, és párhuzamos üzemben is járhattak. 1895. december 31-én 35 transzformátor volt üzemben. A szén lovas kocsikkal a Duna Gőzhajózási Társaság (DGT) szállította Pécsújhegyről. A salakot kézi erővel, talicskával hozták ki a rostélyok alól.

1899-ben, az új tulajdonos, egy budapesti cég 200 lóerős kondenzációs gőzgéppel bővítette az erőmű kapacitását. A gőzgép szíjhatással forgatta a gerjesztőt, illetve a 120 kilowattos generátort. Ez a gép azonban a 150 lóerős gépekkel nem volt párhuzamosan kapcsolható. A géppark ily módon való bővítése azonban műszakilag nehezen indokolható. A gép csak tartalékként volt kezelhető.

1900-ban 90-100 kilowatt volt az erőtelep csúcsterhelése, amikor a 325 fogyasztó 9 160 izzólámpával, két 22 lóerős villanymotorral és 12 kisméretű ventilátorral terhelte a hálózatot. A közvilágítást, illetve munkatér világítást 80 ívlámpa szolgáltatta.

Az ezerkilencszázas években rohamosan nőtt a város energia szükséglete. 1903 végén csúcsidőben elérte a 150 kilowattot. A gázvilágítás ekkor még komoly vetélytársa volt a villamos világításnak.

1903-ban az igények növekedése egy újabb 400 lóerős tandem gőzgép üzembe helyezését tette indokolttá. Ennek 280 kilowattos generátora már párhuzamosan volt járható a 120-as generátorral. A kazánház ugyanekkor két Steinmüller kazánnal bővült.

1906-ban új kazánház építését kezdték meg. Ebbe három új kazánt rendeltek, melyek már 55 négyzetméteres túlhevítővel is rendelkeztek. Ezeket 1911-ben helyezték üzembe.

A gépház kapacitását 500 lóerős tandem gőzgéppel növelték. E gép 400 kilowattos, háromfázisú, 2 kilovoltos üzemszükségű generátort hajtott meg.

1910-ben korszerű, 1500 lóerős Láng-Zoelly rendszerű gőzturbinát szereztek be, amit 1912 végén helyeztek üzembe a vele közvetlenül kapcsolt 1200 kilowattos generátorral együtt. Ezzel egyidejűleg lebontásra került az első két 150 lóerős gőzgép. Az erőtelep 1918-ig volt folyamatosan üzemben, amelynek szerepét

ekkor a Pécsújhegyi Erőmű vette át. A Légszeszgyár utcai erőtelep látta el 1918. szeptember 26-ig a pécsi közúti villamosvasutat is villamos energiával.

A város fejlődésével, az igények növekedésével az erőtelep technikája azonban nem tudott lépést tartani. A kazánok, a gépek elavultak, versenyképtelené váltak, s ezt a város és az erőtelep vezetősége együttesen is megállapította. Felmerült tehát egy új, korszerű erőmű létesítésének a szükségessége.

Időközben Pécsújhegyen, a város határában viszonylag nagyteljesítményű erőmű épült, és a DGT vezetősége vállalta, hogy 10 000 kilowatt teljesítményig biztosítja Pécs város villamos energiával való ellátását. Amikor ugyanis a villamos üzem gazdasági és üzembiztonsági előnyei a bányászati körökben ismertté és egyértelművé váltak, a villamos energia termelés centralizálásának gondolata nagyteljesítményű, központi fekvésű, korszerű erőmű létesítésének irányába mutatott.

Legcélszerűbb megoldásnak a központi szénosztályozó térsége látszott, ahol a minőségi szenek mellett kézenfekvően adódott a középtermék féleségek, az ún. energetikai szenek hasznosításának a lehetősége.

II. A Pécsújhegyi Erőmű

Az energiaszolgáltatási alapszerződést 1914. július 11-én kötötte meg Pécs városa a DGT illetékeseivel. A városnak szánt energia a szerződés szerint háromfázisú, 50 periódusú, 15 000 voltos távvezetéken csatlakozott a meglévő városi hálózathoz. Külön érdekessége volt a szerződésnek az egységárakra vonatkozó fejezet, mely a tarifákat a szén minőségéhez és annak egységárához kötötte. Az egységárat 5 880 kcal/kg fűtőértékű, 13 korona/tonna szénegység árához ill. azok változásához rögzítette. Egy korona szénegységár változás 0,25 fillér/kWh vonzattal bírt, s a szerződést huszonöt évre kötötték. A világítási célokra átadott villamos energia termelői ára 6,6 fillér volt, míg a közúti vasút fogyasztását 5 fillérrel számolták el. A szerződés megkötését követően azonban pár héten belül kitört a világháború, és ez késleltette az energia átadás-átvétel megvalósítását. Több mint négy év telt el a szerződés megkötése óta, amikor 1918. szeptember 26-án megindulhatott az áramszolgáltatás.

Az első kiépítés, hat darab 14 atmoszférás kazán és két 5 000 kilowattos turbógenerátor utolsó gépegységének üzembe helyezésére 1914 első felében került sor.

1922-ben egy 10 megawattos BBC turbinával és újabb öt, az első kazánokhoz hasonló kivitelű Burghardt gőzkazánnal bővült az erőmű kapacitása. A bővítést a bányák üzembiztonsága és Pécs energia igényének kielégítése indokolta. Annak ellenére történt mindez, hogy ebben az időben az átlagterhelés nem haladta meg a 3 megawattot, s a csúcsterhelés sem volt nagyobb 5,5 megawattnál.

A Mecsek-vidéki erőművek – Pécs, Komló, Máza – ekkor még nem voltak távvezetékekkel összekötve, hogy üzembiztonság esetén egymást kiegészítve biztosítsák az áramszolgáltatást. A kazánokba a szenet gépi erővel juttatták a tüztérbe, Plutó-Stokker rendszerű tüzelőberendezéssel. Az egymás melletti, alternatív mozgást végző rostély-elemek vályúiban kiképzett levegő-csatornákon keresztül jutott

a tűztérbe az égéshez szükséges levegő, s a képződött salak összesülését is megakadályozta a rostélyelemek bolygató mozgása. A meredek forrcsővek kazánonként négy-négy nagytérű dobba csatlakoztak. A füstgázok hőtartalmát a túlhevítők vették fel, biztosítva a kilépő 350 fokos túlhevített gőzt.

1931-1932-ben a két, ún. félszabadtéri, 37 atmoszféra nyomású elemes kazánal és egy 2,8 megawattos előtét turbinával bővült az erőmű. A félszabadtéri megoldás a harmincas évek elején korszerű megoldásnak számított. Az előtét turbina biztosította az összeköttetést a két-paraméterű gőzrendszer között, hasznosítva a hőesést villamos energia formájában. Az új kazánok egyikét, a 12-es számút salakbolygató, ún. kaszkád rostéllyal szerelték fel. Ez megfelelt az összesülő szenek tüzelésére, mert megakadályozta a nagy táblákká összesülő salakréteg kialakulását. A 13. kazánt szakaszos aláfűvással vándorrostéllyal rendeltek meg. Ez korszerű tüzelőberendezés volt, de alkalmatlannak bizonyult az összesülő salakot alkotó szénféleségek eltüzelésére. A szén, ill. salak a tűztérben nagy lepénnyé sült össze, így a szén nem tudott kiégni, nagy volt a veszteség, a kazán teljesítménye alig érte el az 50 %-ot.

A II. világháború teremtette fokozódó hadiüzemi igények révén, 1942-44-ben két új nagyteljesítményű gőzkazán beépítése vált szükségessé, melyeket Krämer-féle malomtüzeléssel láttak el. A szenet nagyfordulatszámú, páncélozott lapátokkal bíró malmok őrlték, s juttatták a tűztérbe. A füstgázok a kazán tetejére szerelt acéllemez-kéményen keresztül jutottak a légtérbe. A füstgázok portartalmát azonban ekkor még elektrofilterek nem szűrték.

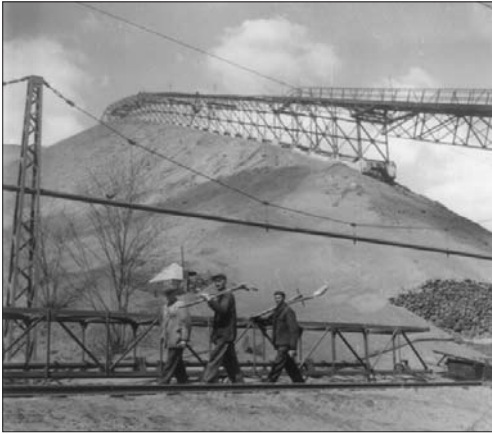
Az erőmű rendelkezésére álló szénféleségek minőségének romlása a kazánok ill. tüzelőberendezések teljesítményét nagy mértékben csökkentette, s azt a kazán többletkapacitást, mely a harmincas években jellemezte a Pécsújhegyi Erőművet, az évek során teljesen felemésztette.

Említettem, a három Mecsek-vidéki erőmű ekkor még nem volt egymással összeköttetésben. Az első, légmentes célokot szolgáló távvezeték 1942-ben építették, de ez a kooperáció lehetőségét még nem biztosította, csupán kiegészítést jelentett. Az 1951-ben kiépített Szedres és Pécs közötti távvezeték Pécsújhegyet is bekapcsolta az országos villamos energia rendszerbe. Ez kedvezően hatott a dél-magyarországi energiaellátás biztonságára, jelentősen csökkent a fogyasztókra is kiható üzemzavarok száma és időtartama.

A kazánok állapota eközben erősen leromlott. A „lúgridegség” jelei mutatkoztak, ezért a vándor-rostélyos kazán üzemeltetése mecsekvidéki szénnel szinte lehetetlenné vált. Idegenből szállított gázdús és nem sülőképes szénrel tudták csak üzemét biztosítani. De a teljesítmény még ez esetben sem érte el az 50 %-ot. A Krämer-tüzelésű kazánoknál forrcső dudorodási jelenségek léptek fel a szénbefűvással szembeni oldalon. Ezek több esetben kirepedtek, s ez a kazán leállításához vezetett. A gyenge minőségű szeneket a Krämer-malmok nem tudták kellőképpen kiégetni. Nagy volt a „verőfejek” kopása is, hat naponként 500 kg verőfejet kellett cserélni. Felújításokkal, csőcserékkel próbálkoztak, apró módosításokat hajtottak végre, üzembe állítottak porszén tüzelésű kazánokat is, egyúttal több kazánt ki kellett selejtezni.

A szénellátás

Az erőműbe szállított szén minőségét, főleg a DGT korszakban, a mindenkori piaci érdek határozta meg. A minőségi szenek fűtőértéke volt az értékmérő. Az erőmű részére bocsátott szén minőségét is ez határozta meg. Ebből ered az eltüzelésre kerülő szénfajták minőségének a romlása, a középtermeék és palaféleségek, nem utolsó sorban az iszap részarányának a növekedése. A DGT konszern érdekei több esetben a technológiai érdekek fölé emelkedtek, amikor például nagy illótartalmú barnaszének tüzelésére alkalmas kazánokat rendeltek sülőköszének tüzelésére, a kazángyártó céggel való kereskedelmi kapcsolatok ápolása érdekében. Ekkor fordult elő, hogy 100 km-es távolságból kellett barnaszénnek beszállítani a pécsi bányákra települt erőmű részére. A 40 tonnás vasúti koszikban érkező aknaszenek az újhegyi szénmosóba érkeztek, és feldolgozás,

A 70 m-es salak-pernye-hegy a kötélpályával

A város felé száll a pernyével terhelt fekete füst

mosás, minőségi osztályozás után szállítószalagon jutottak a kazánhombárokba, illetve a szabadtéri tárolóterekre, ahol kb. 5 000 tonna szén tárolására nyílt lehetőség.

A tüztérben képződött salakot, pernyét serleges kotrórendszer emelte ki a vízzel töltött salaktölcsérből, és rakta be a 600 kg-os függő csillékbe. A salakkal megrakott csilléket kézi erővel tölték a kötélpálya feladó állomásához, ahonnan 45 fokban emelkedő kötélpálya szállította fel a vizes salakot az időközben 70 m magasra megnőtt salakhegyre, a város rettegett porforrására.

A nedves állapotban lévő salak, később pedig a malomtüzelésű kazánok pernyéje kiszáradt, s a lassan hegygyé növekedett salakdomb nemcsak esztétikailag rontotta a városképet, hanem széles időben a város, különösen azonban a Gyárváros levegőjét súlyosan terhelte. A salakhegy mára már eltűnt. A Pécsi Hőerőmű Rt., a Pécsújhegyi Erőmű jogutódja elmosatta, illetve az építő-anyagipar rendelkezésére bocsátotta. Megszűnt a porforrás, s nem rontja már a városképet sem az egykori „ÚJ HEGY”.

A salak-pernyehányó mosatásakor a nagynyomású vizet a déli oldalon vezették fel

A nagynyomású vizet „monitorok” irányítják

A hányó mosatás félideje. Előtérben a lemosott vizes pernye

A vízellátás

Az erőmű vízigénye két jelentősebb tételből, a kazánvizek pótlására szolgáló „póttápvízből” és a hűtési célokat szolgáló, a hűtővizek párolgási veszteségét pótló „póthűtővízből” tevődik össze. Artézi kutakból, fakasztott bányavizekből, pl. a Schroll-aknán, továbbá a Tüskés-réten ásott kutakból nyerték a vizet. A vízgondokkal küzdő pécsi vízmű nem tudott résztvenni a vízellátásban. A rendelkezésre álló víz nagyon „kemény” volt, s ennek hatása a későbbiekben erősen érződött a kazánok üzemeltetésében. A hűtővíz hűtésére két nagyteljesítményű hűtőtorony állt rendelkezésre, melyek a gőzturbinák fáradt gőzét hűtötték le. A keringtetett hűtővíz a nem kellő mértékű vízlágyítás hatására kemény maradt. Emiatt a kondenzátorokat kéthetente tisztítani, illetve savazni kellett.

A gőzszolgáltatás

A Pécsújhegyi Erőmű nemcsak villamos energiát termelt, hanem jelentős szerepet vállalt a környező ipari üzemek gőzellátásában is. A DGT szénmosója és brikettgyára mellett a kokszolómű és a betonelemeket gyártó üzem hőigényét is biztosította az újhegyi erőmű. Az új Pécsi Hőerőmű építkezése és a gépszerelés korszakában Pécsújhegy az új erőmű igényeit is kielégítette a távolsági szénszállító szalag hídjára szerelt kb. másfél kilométer hosszú gőz-távvezetéken keresztül. 1964 végéig ezen keresztül az új erőműből kiinduló hő-távvezeték rendszer fűtését is újhegyi gőzzel kellett biztosítani mindaddig, amíg az új erőműben, a *kisbővítés* keretében létesülő IV-es számú fűtő turbina ezt a feladatot át nem vette. A Pécsújhegyi Erőműben, az első évben 5 234 gigakalória hőt értékesítettek. Ez a mennyiség az évek folyamán fokozatosan nőtt, s 1964-ben már 65 002 gigakalóriának megfelelő hőmennyiséget szolgáltatottak.

Az 1913 évi indulástól 1946-ig a német DGT konszern tulajdonában volt az erőmű a pécsi bányákkal együtt. 1946-ban, mint német érdekeltségű vállalat a jóvávételi akció keretében, a potsdami konferencia határozata értelmében a Szovjetunió tulajdonába került. A Magyar-Szovjet Hajózási Rt. (MESZHART) így vált tulajdonosává az Újhegyi Erőműnek és a DGT szénbányáinak.

1955-ben szűnt meg a MESZHART, amikor a magyar állam vette át az objektumokat, és az erőmű a DÉDÁSZ keretében, annak üzemegységeként folytatta tevékenységét, majd 1961. január 1-jétől a Nehézipari Minisztérium döntésével a Pécsi Hőerőműhöz csatolták. Az újhegyi dolgozók az új hőerőmű, illetve a DÉDÁSZ állományába kerültek.

Az átcsatolás időpontjában az újhegyi erőmű mint tartalék erőmű került a Pécsi Hőerőműhöz, és munkanapokon biztosítani kellett a villamosenergia-termelés üzemképességét és a hőszolgáltató kapacitást.

Ötvenkét évi szolgálat után, 1965-ben vált nélkülözhetővé az újhegyi erőmű-matuzsálem, mely a tervezettnél, és az erőműveknél szokásos 25 évnél jóval hosszabb ideig állt a hazai energiarendszer szolgálatában. 1 911 400 000 kWh-t termelt, és ehhez 5 151 000 tonna szenet használt fel. A legtöbb villamos energiát 1952-ben fejlesztették.

A két világháború alatt teljes kapacitással dolgozott az erőmű, s csak a szerb megszállás alatt akadozott a termelés, de akkor is csak a szénhiány miatt. A szerbek a bányák termelését elszállították. A II. világháború végén az erőműben a német csapatok távozása és a szovjet megszállók megjelenése alatt sem szünetelt a termelés. Az üzem folytonossága létfontosságú volt a bányák számára. Az aknákat villamos energia hiányában ugyanis vízelöntés fenyegette volna. Folyamatos volt az üzem az 1956-os események alatt is.

Az erőmű végleges leállításával a hazai energiaipar hányatott életű, gondokkal küzdő, eredményekben gazdag bázisa lépett ki a termelő üzemek sorából, s kiváló szakemberekből álló gárdája az új Pécsi Hőerőműben hasznosította évtizedes tapasztalatait, továbbra is vállalva a becsületes munkát a vállalati hierarchia minden szintjén.

III. A Pécsi Hőerőmű

Az ötvenes évek végén Dél-dunántúl energia igénye 110-120 megawatt volt. A térségben két erőmű, a komlói és a pécsújhegyi termelt villamos energiát. A hiányzó teljesítményt a szedresi ideiglenes transzformátor-állomás, és egy kéttrendszерű távvezeték az országos hálózatból szállította Pécs térségébe.

A hazai energiarendszer gerincét képező Ajka-Budapest-Miskolc képezetbeli vonaltól hozzávetőlegesen 100 km távolságban fekvő Mecsek-vidéki és Kaposvár környéki fogyasztói góccok biztonságos energia ellátásának érdekében született az a döntés, mely a Pécsi – kezdetben Pécsújhegyinek nevezett – Hőerőművet életre hívta.

Az energiaellátás biztonságának javítása mellett a hazai energiaigények rohamos növekedése is új erőmű létesítése mellett szólt. Mecsek szénbányái évtizedes távlatokban is biztosítani tudták egy 100-200 megawatt nagyságrendű erőmű tüzelőanyag bázisát, zömmel hulladékszámba menő, nagy hamutartalmú, olcsó, közepes minőségű palaféleségek formájában. Kézenfekvő volt tehát az új erőmű térségbe való telepítése, melyet az alábbiak is indokoltak: A Pécs-környéki szénbányákból kitermelt szenek a Pécsújhegyi Dúsítóműben kerültek feldolgozásra. E központi széncentrumba volt célszerű telepíteni a napi 5-6 000 tonna szenet igénylő fogyasztót. A közelbe való telepítés a legkorszerűbb, egyben a leggazdaságosabb módszer, a gumihevederes szállítószalag alkalmazását teszi lehetővé.

A dúsítómű mellett éktelenkedő, füstölgő meddőhányó még éghetőt tartalmazó anyagának felhasználására is lehetőség nyílt a közelbe való telepítéssel.

Ez esetben leállíthatóvá vált a közel ötvenéves erőmű-matuzsálem, az Újhegyi Erőmű, ahol a szénportüzelésű kazánokban képződő füstgáz és pernye elektrosztatikus leválasztó nélkül került a város légtérébe.

A vízgondokkal küszködő mecsekaljai nagyváros gondjain is nagymértékben segíthetett egy új hőerőmű Pécsre telepítése, amennyiben az erőmű üzemeltetéséhez szükséges Duna-víz-távvezeték kapacitását bővebbre méretezik.

A városközelbe telepített erőmű esetén megteremtődtek a műszaki feltételei egy kombinált, villamos- és hőenergiát szolgáltató erőmű létesítésének, mely az új

városrészek kommunális hőigényének kielégítése mellett a város ipari üzemeinek gőzigényét is biztosíthatta. A nagyvárostól délre és a telepítendő erőműtől nyugatra fekvő ingoványos, mocsaras terület, a Tüskés-rét sok millió tonna nedves pernye tárolását tette lehetővé, lehetővé téve a terület hasznosítását. Pécs térségébe telepítve jelentős mértékben javította Pécs város lakáshelyzetét, hisz több száz lakás építésével a zömében pécsi származású dolgozók lakáshoz jutottak.

A város légtérének szennyezettsége, továbbá a nyári vízhiány az erőmű tervezésének időszakában is az érdeklődés középpontjában állott. Érthető tehát az előítélet, ugyanis az új létesítményt bizonyos ellenszenv fogadta. Az öreg erőmű sűrű fekete füstöt kibocsátó kéményei, az erőmű tőszomszédságában létesített 75 m magas salak-pernyehegy porzása bőven szolgáltatott alapot erre, s ez a különböző fórumokon, értekezleteken, valamint a sajtó hasábjain is nyilvánosságot kapott.

Az erőmű tervezése 1951-ben kezdődött. Az ERŐTERV hét változatot dolgozott ki. Az Országos Tervhivatal felülbírálta az elképzeléseket, és 1951. november 2-án rögzítette az erőmű beruházási programját: Az Erőmű kapacitása 3×25 MW=75 MW gép és 6×60 t/h=360 t/h gőzkapacitással, továbbá 12 t/h gőzszolgáltatási kapacitással a bőrgyár részére. A vízellátást elsősorban a városi szennyvíz hűtővízként való felhasználásával kívánták megoldani. A salakeltávolítást a közismert pécsi vízhiány miatt ekkor még pneumatikus úton kívánták megoldani.

Az 1951-ben készült programot csak jelentős módosítás után, két éves késéssel 1953-ban hagyta jóvá a Tervhivatal. A késedelem több okra vezethető vissza, de egyik legjelentősebb tényező a kormányprogram megváltozása volt. Az új koncepció szerint nem volt indokolható a túlzott iparosítás, ennek értelmében mindenképp a nehézipar fejlesztését kellett visszafogni, s az addig elhanyagolt mezőgazdaságot előtérbe helyezni. E program keretében állították le például a dunaújvárosi kokszevegyszeri gyár építését is.

Majd ezt követően az új koncepciót elhamarkodottnak, gazdaságilag meg nem alapozottnak nyilvánították, s folytatták a dunaújvárosi nagyberuházást, melynek pécsi, illetve mecseki vonzata is volt. Az új direktívák szerint a mecseki szénbányászatot intenzíven fejleszteni kellett. Új aknák kezdték meg a termelést. Megkezdte a szén szállítását a komlói altáró. Drótkötélpálya épült Petőfi-akna és Hosszúhetény között, kiépült Hosszúhetény és Pécsújhegy között a vasúti szállítás. A termelés rohamosan növekedett. Fentiek következtében megnőtt az energetikai célokra alkalmas szén iránti igény. Növelte az energetikai szenek mennyiségét az alkalmazott új dúsítási technológia is.

Az 1953. április 27-én jóváhagyott tervfeladatban a fentiek tükröződnek. A szénhelyzet ismeretében 3×32 MW = 96 MW gépteljesítményhez 8 db 60 t/h kazán tervezendő. Az erőmű vízellátását mélyfúrású kutakból, tisztított szennyvízből, és mecseki karsztvizekből tervezték kitermelni. Időközben módosult a salakszállítási technológia is. Környezetvédelmi és egyéb okokból a pneumatikus salak-pernye szállítás helyett hidraulikus technológiára esett a választás, ami jelentős többlet-víz-igénnyel járt. Egy Duna-parti vízkivételi mű és hozzátartozó nagynyomású szivattyútelep és távvezeték megépítésére készült terv, melyet 1956. április 12-én hagyott

jóvá a Minisztertanács Elnöke. A vízkivételi mű kapacitása: 50 000 m³/nap volt, amelyből 10 000 m³/nap a Mohácsi Farostlemezgyárat illette meg. A napi kapacitásból 21 000 m³ a Hőerőmű, 19 000 m³ a város és ipari üzemeinek kontingense. A felmelegedett hűtővíz visszahűtésére mesterséges szellőzésű hűtőházakat terveztek.

Az erőmű épületei, gépészeti berendezései nemcsak hazai vonatkozásban, hanem európai viszonylatban is sok esetben újszerűek, egyedülállóak voltak.

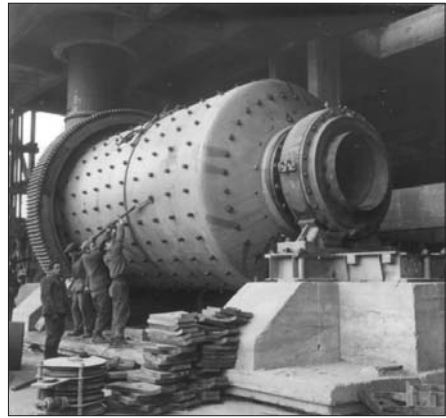
Magyarországon, az ötvenes években még nem volt 40 km-t meghaladó hosszúságú, nagyteljesítményű, 700 mm átmérőjű víztávvezeték, mely naponta 40 000 m³ víz szállítására lett volna képes.

Európában csak Belgiumban van egy olyan széntüzelésű erőmű, ahol a pécsihez hasonló gyengeminőségű, nagy hamutartalmú szenet tüzelnek. A tervezésnél alapul vett szénkeverék hamu- és nedvességtartalma meghaladta a 60 %-ot.

A betervezett kazánmagyság alatta maradt a nagy kazángyárak által tervezettkének méretéhez, ennek ellenére a kazántervezők tudását és bátorságát dicséri, hogy az adott gyenge minőségű szén tüzelésére ill. tervezésére vállalkoztak.

Hazai vonatkozásban teljesen újszerű volt a szénőrlő-technológia. A nagy ballaszt tartamú szén kellő finomságúra való megőrlésére csak az ún. golyós malomokat tartották megfelelőnek. A jó kiégést biztosító őrlési finomságot a malommal egybekapcsolt légszűr biztosítja. A megfelelően megőrlött szénporoknak csak 15 %-a maradhat fenn a szitán. A maximális szénporoszem nagyság 70 mikron. A nyersszén szárítását is a malomrendszer végzi, s a megszártított szén kerül a 40 000 acélgolyóval töltött és percnként 17,5 fordulattal forgó, vízszintes tengelyű, 45 mm-es páncélzatú malomba. A 4,5 m hosszú, 3 m átmérőjű ún. csőmalomba töltött őrlőgolyó súlya 42,5 tonna. A hajtómotor 580 kilowatt teljesítményű.

Egyedülálló volt a pécsi szénellátó rendszer is. Az erőműben tizenhét-fajta, rendkívül eltérő tulajdonságú és mi-

A 4,5 m hosszú, 3 m átmérőjű szénőrlő malom szerelése

Az udvari széntér

nőségű szenet tüzelnek, iszapféleségektől a meddőhányókról származó, de még éghetőt tartalmazó palaféleségekig bezárólag. A szenek összekeverését erre a célra kialakított „keverőállomásban” végezik. A hombárokából, adagoló- és szalagrendszerekből kiképzett keverőműben egyidőben nyolcfajta szénből lehet összekeverni a kívánt minőségű keveréket.

A szénbányákból ill. a szénmosóból vasúti kocsiban, vagy nagyteljesítményű szállítószalagon érkezik a szén. A komlói szén a Mecseket megkerülve MÁV vonalon érkezik a keverőállomásra,

A főépület: bunkertér, kazánház, tápház, gépház

vagy kerül közvetlenül az erőmű udvari széntárolóba, ikervagon-buktató közbeiktatásával.

A nyolc kazános, három gépes kiépítettségű erőmű speciális épülete 9 000 m² alapterületű, melynek légtere 310 000 légm³. E főépület négy főrésze, gépházra, tápházra, kazánházra és bunkertérre tagozódik. A gépház fesztávolsága: 25,15 m; a tápházé: 9,20 m; a kazánházé: 19,20 m; a bunkertéré: 19,25 m. A vezénylőterem épületét zárt folyosó köti össze a főépülettel. A zárt kapcsolótér a vezénylőteremtől keletre, a 120 kilovoltos szabadtéri állomás a vezénylőtől délre helyezkedik el.

Az elemeket sík terepen készítették

A főépület tervezője, a Kossuth-díjas Mátray Gyula, újszerű, különleges megoldásokat alkalmazott. A szerkezet felépítése az ún. többrendeltetésű panelkonstrukció, melynek lényege az óriásméretű panelpillér, a csőpillér és az acélrudas dongaelem. Az 50 tonnát is meghaladó súlyú elemeket sík terepen, vízszintes helyzetben készítették és két 30 tonnás emelőbikával emelték a helyére. A beemelt hatalmas elemeket a belső oldalon kiképzett darupálya rögzíti, mely két 50 tonnás darunak ad alátámasztást. Az erőmű építése 1955 október havában kezdődött a 26. sz.

Állami Építőipari Vállalat kivitelezésében. A gépeszeti szerelés 1958 júliusában indult.

Úttörő jelentőségű volt a kazánok szerelésénél az először Pécssett alkalmazott úgynevezett blokk-szerelési eljárás, mely a gyártási munka fokozott gépesítésében nyilvánult meg. A blokk-szerelés során az eddig 70-80 ezer részből összeszerelt kazánt a gyártóműben, vagy pedig az erőmű területén létesített elő-

Előtérben az emelő bikák. Háttérben a felvonulási lakótelep, a pala-meddőhányó és a salak-pernyehányó

szerelő téren rakták össze nagyobb egységekké, ún. blokkokká. Egy kazán 50-60 blokkból áll. Az összeszerelt blokkokat platókocsra emelve szállították a kazánházba, ahol a szerelést kazánházi daru segítségével végezték. A 3. és 4. számú kazán szerelésével egyidőben kezdődött meg a II. számú, a gépház közepére tervezett 32 megawattos turbógenerátor szerelése. Ez a turbina a 3. és 4. számú kazánokkal „blokk-kapcsolásban” épült. Egy 32 megawattos turbina gőzigényét két kazán tudja kielégíteni. A tervfeladat szerint a 7. és 8. számú kazán tartalékot képezett, hogy bármelyik kazán meghibásodása esetén pótolni tudja a kiesett kazánt.

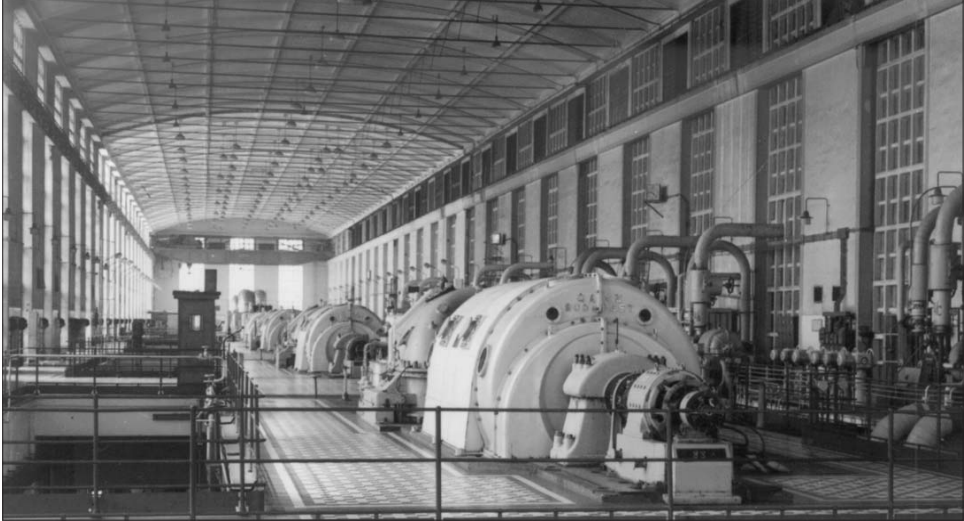
A két kazánnal egyidőben elkészültek a transzformátorok szerelésével, befejeződött a száz méteres kémény építése, a 4. számú kazán „kifőzése”, s a II-es generátor fűtése, a védelmi berendezések próbája, a generátorvédelem felülvizsgálata. A fő-gőzvezeték „kifúvatása” után a II-es turbina első megforgatására került sor.

A sikeres védelmi próbák után 1959. december 23-án, 19.55 kor kapcsolták hálózatra a II. számú turbógenerátort.

A kazánház közepén felépített 4-es számú kazántól jobbra-balra épültek a többiek, 3-6 hónapos időközben úgy, hogy a 8-as kazán 1962-ben kezdhette meg a termelést.

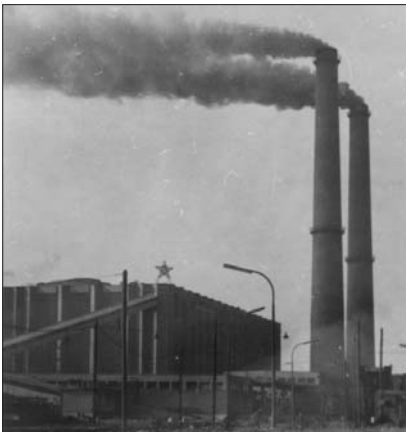

A II-es turbógenerátor üzembe helyezését követően az I-es gép 1960 októberében, a III-as gépegység 1961 augusztusában kezdte meg a villamos energia termelést. Ezzel az eseménnyel a Pécsi Hőerőmű elérte a tervdokumentációban rögzített 96 megawattos teljes kiépítettségét.

A turbógenerátorok terme

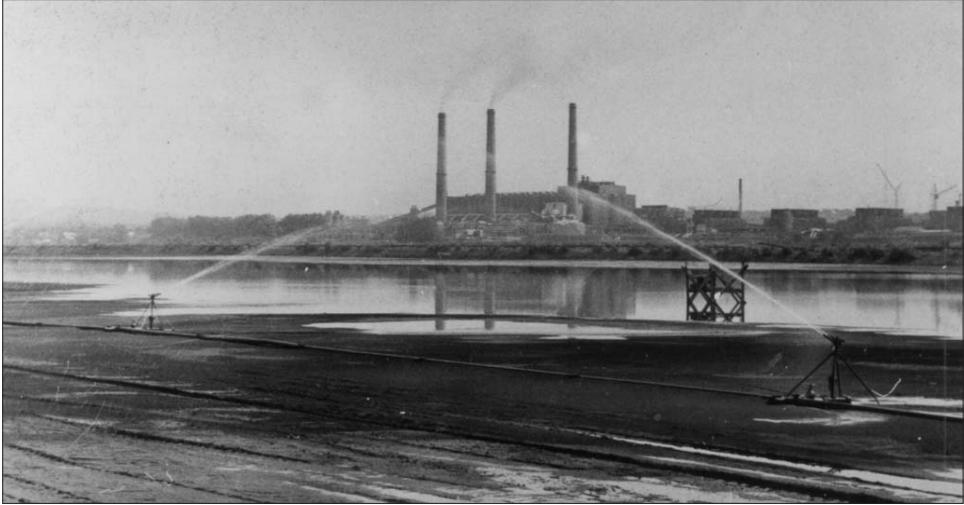
A kazánokat a Magyar Hajó- és Darugár gyártotta az Erőmű Kazánszerkezési Iroda tervei alapján. A meredekcsöves, sugárzó rendszerű gőzkazán állandó teljesítménye 60 t/h. Az engedélyezett kazánnomás 86 bar, a túlhevítóből kilépő gőz nyomása 74 bar. A tervezett kazánhatásfok 73,29 %.

Mechanikus elven működő „füst-tisztítás”

A sugárzó rendszerű gőzkazánoknál a tűztérben felszabadult hőenergia főleg sugárzás útján jut el a tűzteret határoló csőkötegeken keresztül a kazánvízhez, gőzhöz. A tűztér négy sarkában kiképzett égőkön keresztül jut a forró levegővel összekevert szénpor a tűztérbe, ahol 2-3 sec alatt kiég és a kémény felé távozik. A kazán indításakor olajgőzzel gyújtják be a szénpor-levegő keveréket. A forró levegőt a tűztérből távozó forró füstgázok fűtik fel a „léghevítők” közébejöttével. A forró füstgázokkal szárítják a szénőrle malmokba adagolt nyers szenet is. A kazánból kilépő füstgázokat a kazán után kapcsolt Van Tongeren-rendszerű porleválasztók szabadítják meg a portól. Ezen mec-

hanikus elven működő porleválasztókat 1965-66-ban német gyártmányú elektrosztatikus pernyeleválasztókkal cserélték le, melyek leválasztási hatásfoka elérte a 99,5 %-ot. A leválasztott port-pernyét fluid állapotban szállítják a Seifert rendszerű elmosató berendezésbe ill. zagyterre. A pernye értékesíthető.

A zagyteret pormentesítő öntözővíz-rendszer

A malmokban megőrlt szénpor a leválasztóba, majd a szénpor-hombárba kerül. A tüztérbe juttatandó szénpor mennyiségét cellás adagolók végzik. A kazánokban képződő és a pernyeleválasztókban leválasztott pernye kiszállítását egy hidraulikus rendszer biztosítja. A salak-pernye keverékét, a „zagyot”, vízzel keverve szállítják a zagyterre. A vizet a visszaforgatott zagyvízből, tisztított szennyvízből ill. Duna-vízből biztosítják.

A kazánok műszereit, irányítástechnikáját a német ASKANIA cég ill. az osztrák NORMA gyár szállította. Az őrlőberendezés, a turbina és a tápház irányítás technikáját a csehszlovák REGULA cég gyártotta.

A gépházba beszerelt három gőzturbina azonos kivitelű és teljesítményű, Láng-BBC típusú, rudazatnélküli, hidraulikus szabályozással ellátott, akciós-reakciós gőzturbina, tengelykapcsolón mérve 32 megawatt teljesítőképességgel. Formulatszám: 3000 ford/perc.

A kétházás kondenzációs gőzturbinának négy, nem szabályozott elvétele van. A belépő hűtővíz hőmérséklet 16 C fok, a hűtővízszükséglet: 6500 m³/óra. A két részre osztott turbina nagynyomású részében egy kétfokozatú Curtis-kerék és 34 reakciós lapátsor található. A kisnyomású házban 21 lapátsoron fejeződik be az expanzió. A turbinába ömlő gőz mennyiségét öt szelep szabályozza.

A turbinában munkát végzett gőz rejtett hőtartalmának eltávolítására szolgáló 2500 négyzetméter hűtőfelületű kondenzátorba 4 760 db 6,5 m hosszú sárgaréz

hűtőcső van beszerelve. A kondenzátorban vízzé kondenzálódott gőzt szivattyúk szállítják vissza az előmelegítő rendszerbe ill. a kazánba. A generátorban képződő hőt körlég-hűtő közbejöttével ugyancsak hűtővíz távolítja el. A hűtővizet két hűtőszivattyú biztosítja és juttatja a hűtőházakba. A hűtővizet hőmérséklete a kondenzátorokban megemelkedik. A hűtővizet az ún. hűtőházakban hűtik vissza, ventilátorok segítségével. A hűtőházakban a szétpermetezett vizet az ellenáramban haladó levegő lehűti és jelentős részét elpárologtatja. Ez a hűtővíz-veszteség. Az elpárolgó hűtővíz mennyisége hozzávetőlegesen azonos a lehűtendő gőz mennyiségével. Egy kg fáradt gőz hőtartalmát kb. 60 kg vízzel lehet elvonni, s vízzé kondenzálni, miközben a hűtővíz hőmérséklete kb. 10 C fokkal megemelkedik, és kb. 1 kg hűtővíz elpárolog. Az óránként elpárolgó hűtővíz mennyisége tehát a kondenzátorba áramló gőz mennyiségével azonos. A három kondenzációs turbina óránkénti hűtővízigénye, teljes kiterhelés esetén 19 500 m³, s közben 120-125 tonna párolog el, amit pótolni kell megfelelően előkészített, lágyított pótvízzel.

A 96 megawattos erőmű hűtővizét öt mesterséges szellőzésű cellás rendszerű, 4500 m³/h teljesítményű hűtőház hűti vissza. E hűtőházak nyolc-nyolc cellásak, s a

A hűtőház

mesterséges szellőzést minden cellában egyegy, összesen negyven nagyteljesítményű ventilátor végzi. A magasban vezetett csatornákból szóró tányérra hulló, és ott szétporlasztott hűtővíz kezdetben falécekből, farácsokból álló hűtőszervezetekre hullott és lehűlt. A faszervezetek nagyon gyorsan, két éven belül elkorhadtak és rontották a hűtőházak hatásfokát. Ezt kiküszöbölend-

dő a farácsok helyett polietilénből készült, fröccsöntött betétek alkalmazására tértek át, s azóta minden hűtőházban ilyen betéteket alkalmaznak.

A víz tehát nélkülözhetetlen eleme a hőerőműveknek. Döntően befolyásolja egy erőmű telepítését. Ez a megállapítás a Pécsi Hőerőműre is vonatkozik és fokozottan érvényesül, mert szorosan kapcsolódik Pécs város súlyos vízhiányával. Az erőmű vízellátásának tervezésekor Pécs város vízigényét is figyelembe vették. Az erőmű napi 21 000 m³ Duna-vízigényével szemben a mohácsi vízművet 40 000 m³ napi teljesítményűre tervezték. A Dunából kiemelt vizet a szivattyúk a derítóműbe szállították, ahonnan nagynyomású szivattyúk nyomták fel 700 mm belső átmérőjű acélcsőveken Pécsre ill. az üszögi 30 000 m³ kapacitású víztárolóba. A homokfogóból, „flokulátorból” és függőleges áramlású üleptető medencéből álló műben a szí-

lárd, mechanikus szennyeződésektől szabadul meg a Duna-víz. A derítés hatásfokának javítása érdekében alumínium szulfátot adagolnak a nyers Duna-vízhez. A derített Duna-vizet 500 m³-es tárolómedencéből szívják ki a nagynyomású szivattyúk és egy-lépcsőben nyomják fel Pécsre. A szivattyúk teljesítménye mindkét szivattyúműben azonos. A felnyomott Duna-vizet az üszögi víztározóban osztják el.

A Mohácsról érkező vizet Pécssett további kezelésnek vetik alá. A hőerőműnek négy vízrendszere van. A hűtővizek rendszere, a pót-tápvízrendszer, a zagyvíz-rendszer és ivóvíz-rendszer. Ez utóbbi a városi vízmű látja el.

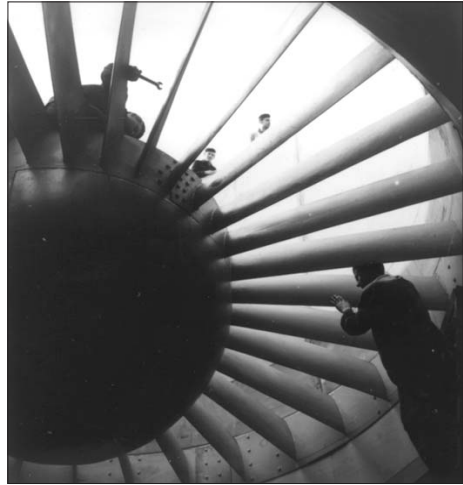
A hűtőházak részére, a cseppvesztéséget is figyelembe véve, naponta kb. 15-16 000 m³ Duna-vizet kell előkészíteni, lelágýtani. A dekarbonizáló technológia keretében mésztejjel végzik a lágýtást és kavicsszűrőkben távolítják el a nem ülepedett karbonátokat és egyéb szennyeződéseket. A kazánvíz-vesztéséget a pót-tápvíz-rendszer pótolja. Ez a víz is a dekarbonizált vízből készül ún. teljes sótalanító rendszerben. A mésszel előlágýtott vízből kémiai úton közelítõleg ionmentes vizet állítanak elő, két lépésben, mûgyanta segítségével. A sótalanítás közben kimerült mûgyantákat savas-lúgos kezeléssel regenerálják.

A zagyvíz-rendszer a kazánokban képzõdött salak-pernye eltávolítást szolgálja. Egy kg salak-pernye eltávolításához kb. 5-6 liter vízre van szükség. A salak-pernye-víz keveréket, a zagyot, csõvezetéken szállítják ki az erõmûtõl nyugatra elterülõ ingoványos területre, a Tüskés-rétre, és az ún. zagykazettákban tárolják. A zagy szilárd részecskéinek leülepedése után a vizet visszaszivattyúzzák az erõmûbe ismételt felhasználás céljából. E szállítási rendszer veszteségeit pótolja a „pót-zagyvíz”. Kezdetben Duna-vízzel, késõbbiekben tisztított városi szennyvízzel ill. egyéb hulladékvízzel pótolták a rendszer veszteségeit.

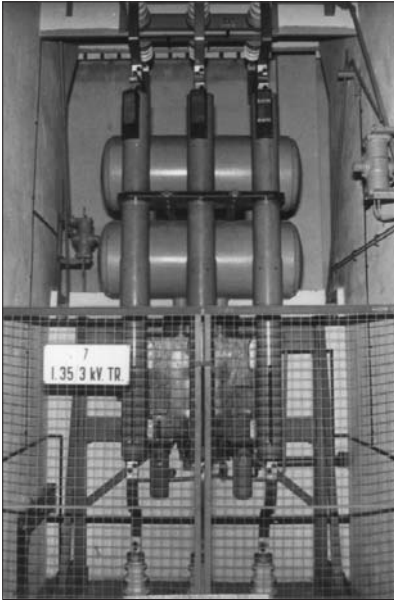
Az erõmû villamos fõberendezéseit blokkrendszerben építették ki. Az elsõ három gépegység GANZ gyártmányú generátor. Az erõmû elsõ indulásakor a II-es generátort rákapcsolták az országos hálózatra.

A házi üzemi villamos önfogyasztás energiaszükségletét 3 kilovoltos hálózatból biztosítják. Ezek a rendszerek az ún. „hónalj-transzformátorokból” kapják a villamos energiát, közvetlenül a generátorok gyújtósínérõl ágazva le. A generátorokban képzõdõ hõt vízzel hûtött „körleghûtõk” hozzák ki a rendszerbõl.

Az erõmûben két villamos állomás található. A 35 kilovoltos és a 120 kilovoltos. Mindkettõ kétgyújtósínes. A két állomást „kuplung” transzformátorok kötik össze.

*Szerelik a ventilátort,
a járókerék átmérõje 5460 mm*

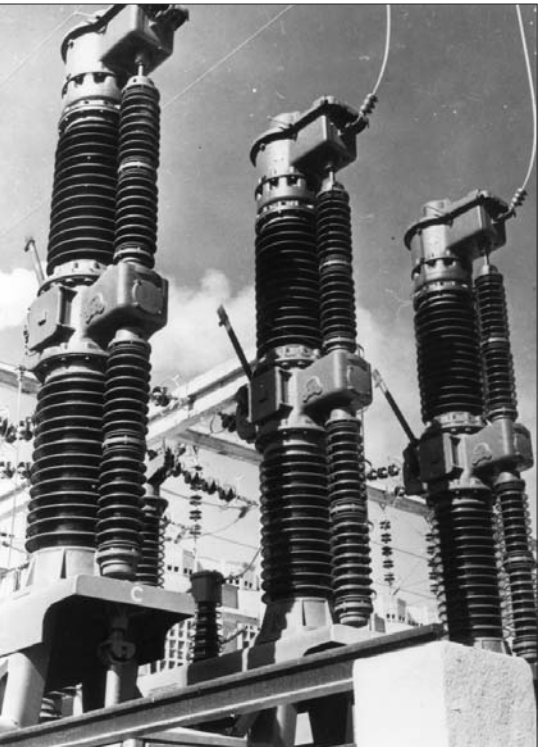
A 35 kilovoltos alállomás kapcsolója

vegő működteti. E nagynyomású levegőt kompresszortelep biztosítja. Az egyenáramú berendezések táplálására akkumulátor-telep áll rendelkezésre, melyet 24 kilowatt teljesítményű motordinamó – szelén egyenirányító – táplál.

A pécsi erőmű kapacitása a 96 megawattos első kiépítés után (ún. „alaperőmű”), kétszer került bővítésre. Az ún. „kisbővítés” keretében, 1966-ban egy 22,4 megawattos kettős elvételes kondenzációs gőzturbinával, a „nagybővítés” alkalmával két darab 50 megawattos kondenzációs gépegységgel bővült és ezzel a pécsi erőmű elérte a 214,6 megawattos kiépítettségét.

(A fotók a szerzőtől származnak)

A 120 kilovoltos alállomás kapcsolója

Egy különálló épület legfelső szintjén, a villamos vezénylőben helyezték el mindazon készülékeket és az ún. sémákat, elrendezési vázlatokat, amelyekkel az erőmű villamos berendezéseit ill. üzemét irányítják. A személyi feltételeket a vezénylőbe telepített kezelőszemélyzet, vezető és beosztott elektikus biztosítja.

A tizenhét-mezős, 120 kilovoltos alállomásról nyolc 120 kilovoltos távvezeték és két kooperációs távvezeték ágazik le. Ez utóbbi kettő biztosítja az összeköttetést a 35 és 120 kilovoltos alállomások között. A 35-ös alállomás huszonnégy mezőből álló zárttéri kapcsolótér. Innen ágaznak le a sugaras légvezetékek, a Pécs városi és a bányavonalak légvezetékei, és a két indítótranszformátor, ill. az ún. kuplung-trafók. A pneumatikus működtetésű megszakítókat 10-20 bar nyomású le-

TÜSKÉS TIBOR

WEÖRES ÉS PÉCS

Azok közül a huszadik századi magyar írók közül, akik nem Pécsen születtek, a legintenzívebb kapcsolata – **Babits Mihály** mellett – alighanem **Weöres Sándornak** volt a várossal. 1933 őszén iratkozott be a Pozsonyból Pécsre települt Erzsébet Tudományegyetemre. Hogy a középiskolai érettségi után miért ezt a várost választotta a továbbtanulás színhelyéül, abban minden bizonnyal annak volt szerepe, hogy Pécsen anyai ágon számon tartott rokonai, a Blaskovichok éltek. Előbb joghallgatónak jelentkezett, majd 1935 őszén átiratkozott a bölcsészettudományi karra, ahol a földrajz szakon hallgatott előadásokat. Végül 1939-ben filozófiából tesz doktori vizsgát. Ugyan rokonai éltek Pécsen, de nem náluk, hanem különböző albérleti szállásokon lakott. Pécsről küldött levelein feladóként például ezek a címek szerepeltek egy időben: Mecsek utca, Bercsényi utca 3., Ágoston utca 5.

Szellemi gyarapodása sokat köszönhet Pécsnek. A harmincas évek elején a Trianonban gazdasági háttérétől megfosztott város magára talált, és hátrányát és veszteségét más területen, a kultúra felvirágoztatásában kívánta pótolni. 1931-ben megalakult a *Janus Pannonius Irodalmi Társaság*, amely egész Dunántúl szellemi erőit igyekezett maga köré tömöríteni. A fiatal Weöres egyetemi társai közül **Takáts Gyulával** és **Tatay Sándorral** köt barátságot, később megismeri **Csorba Győzőt**. Atyai barátai közül a könyvtáros **Várkonyi Nándor**, az egyetemi oktató **Fülep Lajos** és **Halasy-Nagy József** van rá hatással, később **Martyn Ferenc**szel kerül kapcsolatba. Egyetemi társaival *Öttorony* címmel irodalmi folyóirat indítását tervezi, szerkesztőnek Várkonyi Nándort kéri föl, kéziratot Babits Mihálytól kér. A lap nem jelenik meg, de **Lovász Pál**, a Janus Pannonius Társaság főtítkára bevonja a társaság munkájába, sőt gondoskodik Weöres első önálló versesköteteinek a kiadásáról. Weöres első öt könyve Pécsen jelenik meg: három verseskötet (*Hideg van*, 1934; *A kő és az ember*, 1935; *A teremtés dicsérete*, 1938), továbbá itt lát napvilágot doktori disszertációja (*A vers születése*, 1939), valamint a *Sorsunk* folyóirat első számából különlenyomatként adja közre *Theomachia* című drámai költeményét (1941).

Weöres 1939-ben elbúcsúzik a pécsi egyetemről, de 1941-ben újból visszatér a városba. Ekkor indul a *Sorsunk* Várkonyi Nándor szerkesztésében, s a fiatal költő az akkor szerveződő városi könyvtárban kap állást. Ugyanazzal a kézzel írja verseit, amellyel a könyvtár (ma is megtalálható) leltárkönyveit vezeti. Ekkor válik intenzívve kapcsolata Várkonyival, aki bevonja a folyóirat szerkesztés munkájába, és érdeklődését a keleti kultúrák, az ősi eposzok (pl. a Gilgames-eposz) felé fordítja. Azok a később született tisztelgő versei, amelyekkel egy-egy jubileum alkalmával (vagy akár alkalomtól függetlenül) Fülep Lajost, Lovász Pált, Várkonyi Nándort, Csorba Győzőt, Martyn Ferencet köszönti, azt a mély és bensőséges viszonyt tükrözik, amely Weörest hozzájuk, a városhoz, az itt élő emberekhez fűzte. Az életrajzi tények is fontosak és érdekesek, de még fontosabbak az életműben fölszívódó hatások, a művekben megformált

Martyn Ferenc: Weöres Sándor, 1942

és tetten érhető élmények. Weöres nyíltan pécsi ihletésű versei: *Hannának, Széltor-nya, Az éjszaka csodái, Az üres szoba, a Rongyszőnyeg sorozat Domb közt, dombon át...* kezdetű darabja és a fent említett személyeknek ajánlott költemények. Egy rövid, négysoros, emblémaszerű versében így jellemzi a várost: „*A hullámos város felett / hangrangok hang-leve folyt. / De mind fölitta a Hold, / hogy éjszaka lett.*”

1943 után Weöres Sándor már csak látogatóként tért vissza Pécsre. De ezek a látogatások igen sűrűn történtek. Az 1946 májusában rendezett pécsi ünnepi hetek alkalmával – Illyéssel, Kodályal, Kassákkal, Keresztúry Dezsővel együtt – Weöres is a város vendége. Lovász Páltól hallottam, hogy amikor 1951-ben Weöres Pécsen járt, akkor született *Az erkély* című, látomásos hangú költeménye, melyet később Krúdy Gyula emlékének ajánlott, s a *Symphonie Concertante* című, háromtételes művébe illesztett. Itt írja: „*Levegő alján óriási pók, / magasból függ a székesegyház, / négy tornyán irró fém-gumók, / a láthatatlan kötélzet-váz / ott kapcsolódik, s tört sovány / kőszobrok ülnek homlokán.*” A város egy másik jellegzetes részlete jelenik meg a Lovász Pálnak ajánlott *Álom a régi Pécsről* című versben: „*Fenn az idő tűhegyén / kirakó-játék a Tettye, / lenn behorpad a Puturluk. / Zegzugok körül a város / félig-nyitott kőgallerja...*”

A hatvanas évektől Weöres pécsi látogatásainak már magam is tanúja voltam. 1963 őszén került sor a *Jelenkor* című folyóirat fennállásának ötödik évfordulójára. Az ebből az alkalomból rendezett irodalmi esten Weöres is jelen volt, verseiből olvasott föl. Egyébként 1961 és 1963 között, azokban a zord években, amikor Weöres költészetét nem túlságosan kedvelte az irodalompolitika, és önálló kötete hosszú éveken át nem jelenhetett meg, ez a folyóirat volt az, amely írásait – három év alatt tizenöt költeményét – publikálta. Itt jelent meg Csorba Győzőnek az ötvenéves költőt köszöntő „nyílt levele” is, akkor, amikor erről a jubileumról másutt többnyire megfélemeztek, illetve óvatosan hallgattak.

A hetvenes években aztán megsűrűsödnek Weöres Sándor pécsi útjai, amelyekre mindig költő-feleségével, **Károlyi Amy**val érkezett. Vendégek voltak 1970 júniusában a könyvhéten. Majd visszatértek ugyanezen év novemberében, hogy részt vegyenek Csorba Győző szerzői estjén. 1978 szeptemberében Weöresék azt tervezték, hogy hosszabb időt Pécsen és Baranyában töltenek. Ekkor egyik nap a megyei könyvtárba látogattak, és itt találkoztak az olvasókkal. A következő évben Weöres mesejátékának, *A holdbéli csónakosnak* a pécsi bemutatója hozta a városba a költőt. A kamaraszínházban rendezett előadás kivételes pillanata volt, amikor a mű három alkotója, a három hajdani barát, a zeneszerző **Takács Jenő**, a diszlettervező Martyn Ferenc és a költő Weöres Sándor a közönség elé lépett.

Ezeknek az utazásoknak a Pécsre küldött levelekben, a dedikálásra átnyújtott kötetekben is ott van a nyomuk. Olvashatjuk a költő gondolatait a látogatások alkalmával megjelent újság-interjúkban, s őrzik arcának vonásait a Pécsen készült fotók.

Weöres Sándor 1988 őszén Pesten kórházba került. A Pécsről küldött csomag, a pár kiló banán (amit akkor nem lehetett a fővárosban kapni) a viszonzott figyelem és az emlékezés apró jele volt. A költő 1989. január 22-én hunyt el.

Már korábban megkezdődött Weöres jóváhagyásával Pécsen megjelent első öt könyvének reprint kiadása a megyei könyvtár műhelyében. (A költő a jogszabályokban biztosított tiszteletdíjról is lemondott.) E kötetek egyikében jelent meg először a doktori vizsga alkalmával, 1939-ben írt önéletrajza, valamint *A vers születése* című disszertációjára fogalmazott két professzori bírálat szövege. Amikor a megyei könyvtárnak új épületszárnya épült, az emeleti olvasótér északi falára Martyn Ferenc két üveglap került. Az egyik üveglap alatt Weöres Sándornak, az előd-könyvtár hajdani munkatársának négy sora olvasható: *„Előbb elfujhatsz házat és hegyormot, / mint egy tegnap elhamvadt tollpihét. / Örök arcukat mutatják a dolgok / a múltban. Nem másít rajtuk a lét.”*

Weöres Sándor több mint tíz éve halott. A bevezetőben Weöres nevét Babitséval együtt említettem. Amikor Babits Mihály halála után eltelt tizenkét év, a pécsi Janus Pannonius Gimnázium irodalmi szakkörében megkezdődött Babits pécsi emlékeinek és a városhoz fűződő kapcsolatának a „nyomozása”, feltérképezése és e kapcsolat dokumentumainak az összegyűjtése. Babits Mihály emlékét ma Pécsen a róla elnevezett utca és iskola, emléktábla és szobor hirdeti. Babits és Pécs kapcsolatának írásos emlékeit 1984-ben a megyei könyvtár önálló könyvben jelentette, s a könyv 1998-ban hasonmás kiadásban újból napvilágot látott.

Weöres Sándor halála óta is lassan eltelik a tizenkét év. De Weöres Sándor nevét Pécsen se utca, se emléktábla, se szobor, se iskola nem jelzi. Weöres és Pécs kapcsolatának dokumentumai is publikálásra várnak.

Száz éve Pécsett... 1899-ben

- Október
1. Az Irgalmasok utcájában megnyílt az újjáalakított Bedő-kávéház
 12. Az egyházmegye papi értekezlete a pécsi katolikus egyetem érdekében
 15. A város által létesített katonai gyakorlótér ünnepélyes átadása
 - Füredi Sándor hegedűművész nagysikerű hangversenye a Vigadóban
 - A Pécsi Athletikai Club közgyűlése a városi tornacsarnokban
 19. A Nemzeti Színház Hamlet-előadása, Bakó Lászlóval a címszerepben
 22. A 15 éves Pécsi Torna Egyesület tornaversenye a városi tornacsarnokban
- November
5. A Pécsi Athletikai Klub gyalogló- és futó versenye
 - A pécsi főpályaudvar két szárnyépületének műszaki átadása
 10. A Nemzeti Színház Othello előadása, Bakó Lászlóval a címszerepben
 14. A Nemzeti Színház Rómeó és Júlia előadása, Bakó Lászlóval és T. Hadrik Annával a főszerepben
 16. A Pécsi Zenekedvelők Egyesületének kamarahangversenye
 17. Hegedűs Sándor kereskedelemügyi miniszter látogatása Pécsett
 19. Erzsébet királyné halálának első évfordulóján a Pécsi Dalárda és a Pécsi Zenekedvelők Egyesülete előadta Mozart: Requiemjét
 26. Megnyílt a városi népkonyha
 27. A pécsi szocialisták népgyűlése
 28. A Nemzeti Színházban előadták Jókai: Az aranyember dramatizált változatát
- December
9. A Pécsi Kereskedelmi- és Iparkamara közgyűlése
 15. A Pécsi Vöröskereszt Egylet jótékony célú előadása a Nemzeti Színházban
 29. A Magyar Nemzet cikke a város társadalmi viszonyairól
 31. Nagy vigassággal búcsúztatták az óévet Pécsett

Hetvenöt éve Pécsett... 1924-ben

- Október
1. Mikszáth: Szent Péter esernyője dramatizált változatával nyitotta meg a színi évadot a Nemzeti Színház
 2. Meghalt Stenge Ferenc, Baranya vármegye alispánja
 5. Ünnepélyes keretek között nyitották meg a tanévet a pécsi Erzsébet Tudományegyetemen
 6. 0 – 0 a PSC – PAC pécsi labdarúgó rangadón
 9. Vármegyei közgyűlés, elfogadták a vármegye 1925. évi költségvetését
 15. A Pécsi Kamarazene Társaság hangversenye
 19. Fölszentelték a Nőzárda Leánygimnáziumának új épületét
 20. A városi törvényhatóság és az egyetem szerződése városi épületek átengedéséről
 28. A Pécsi Zenekedvelők Egyesülete hangversenye
 31. A Dunagőzhajózási Társaság fölmondta a várossal kötött, a kedvezményes szén szállítására kötött szerződést
- November
1. Rendbe tették és földíszítették a pécsi köztemetőben a világháborús sírokat
 3. A Pécsi Torna Egylet kerékpár versenye
 4. Basilides Mária hangversenye Pécsett
 6. Elhunyt Falcsik Dezső, az egyetem közigazgatási jogi professzora
 9. A PSC nagyszabású birkózó versenyt rendezett
 10. A Pécsbányatelepi Iskola 50 éves jubileumi ünnepe
 - Teleki Andor kormányfőtanácsos, bécsi gyáros 115 millió koronát adományozott a pécsi egyetemnek
 23. A Pécsi Katolikus Kör 30 éves jubileumi ünnepe
 26. Megalakult a Pécs Egyházmegyei Szociális Misszió karitatív szervezete
 27. Ünnepsorozat a városi múzeum alapításának 20. évfordulója alkalmából
- December
1. A városi népkonyha megnyitása
 5. Az Országos Orvosszövetség Pécs-Baranyai közgyűlése
 14. Megkezdődött a PAC új sporttelepének építése
 15. Balázs Árpád nótaszerző szerzői estje a Nemzeti Színházban

20. Az ítélőtáblák felállításának 200. évfordulóján ünnepség a pécsi táblán
25. Szőnyi Ottó cikket irt a Dunántúl karácsonyi számában a székesegyház helyreállítási munkáinak befejezéséről

Ötven éve Pécssett... 1949-ben

Október	1. Pavlov születésének 100. évfordulóján emlékünnepeket tartottak a Nemzeti Színházban, Issekutz Béla egyetemi tanár tartott előadást 3. Lope de Vega: A kertész kutyájával vendégszerepel a Nemzeti Színház társulata Kaposvárott 4-5. A Nemzeti Színház operatársulata Verdi: Traviatáját és Puccini: Bohéméletét mutatta be. Főbb szerepekben Orosz Júlia, dr. Palló Imre, Rösler Endre, vezényelt Lukács Miklós 7-9. A Pécsi KASE megrendezte Pécs város teniszbajnokságát 9. A Verseny utcai pályán a BTC labdarúgó csapata 3500 néző előtt 2:0 arányban győzte le a Kaposvár csapatát Központi bányászünnepség a MESZHART-nál 16. A MÁV Szimfonikus Zenekar hangversenye a pécsi fűtőházban A Pécsbányatelepi Munkás SE nagyszabású MHK (Munkára, Harcra Kész) versenye 19. Kenyérgyár Községi Nemzeti Vállalat alakult Pécssett 22. Ernst Jenő és Szentágotthay János pécsi orvosprofesszorok látogatása a Szovjetunióban 23. A labdarúgó rangadót a BTC nyerte. 6.000 néző előtt a Verseny utcai pályán 5 – 3 arányban győzte le a Pécsi Lokomotívot 29. Az államosított Pécsi Nemzeti Színház Móricz: Uri muriját mutatta be, Szendrő József színigazgató ismertette a színház új célkitűzéseit 30. Megnyílt a városi múzeumban a 70 éves Nikelszky Géza keramikus kiállítása
November	4. A Filharmonikus Zenekar átszervezéséről közölt tudósítást a pécsi sajtó 6. A mecsekszabolcsi bányászok szocialista munkaversenyre hívták ki Pécsbányatelep és Vasas bányászait 7. A Pécsi Pedagógiai Főiskolán fölavatták a Vörös Falat, amelyen elhelyezték Lenin, Sztálin és Rákosi arcképét 13. Népbüfé létesült a Széchenyi téri volt Sik-féle textilüzlet helyén 24. Krancz Pál polgármester nyilatkozata az élelmiszerkorlátozás megszüntetéséről
December	2. Molnár Klára hegedű- és Varsányi László zongoraestje 3. A Zsolnay-gyár befejezte hároméves tervét – jelentették dísztáviratban Rákosi Mátyásnak 4. A Magyar-Szovjet Társaság ifjúsági szavalóversenyt rendezett Megnyitották az újjáalakított Állami Áruházat 9. Megkezdte pécsi vendégszereplését az Oszipov szovjet népi ének- és zeneegyüttes 11. A MESZHART bányaüzemek dolgozói megválasztották a központi üzemi bizottság tagjait 12. A Batsányi János Irodalmi Társaság József Attila-estje 19. A mecsekszabolcsi bányászok befejezték hároméves tervüket 21. Sztálin születésnapjára készült el a MÁV pályaudvar és a Verseny utcát összekötő vasúti fölüljáró A pécsi mozik bemutatták a Sztálingrádi csata című szovjet filmalkotást 27. „A kódexektől a Sztálin művekig” címmel kiállítás az egyetemi könyvtárban

Huszonöt éve Pécssett... 1974-ben

Október	1. Hat pécsi képzőművész kiállítása Lahtiban 4. A Nemzeti Színház évadnyitó előadása Illyés Gyula: Dupla vagy semmi című drámája. A bemutatóra a szerző Pécsre érkezett A Mecsek Kórus finnországi turnéja

7. „Találkozás vezetőinkkel” címmel sorozatot indított a József Attila Művelődési Ház
- 16-18. A kétszáz éves Egyetemi Könyvtár ünnepségsorozata
19. Hetven éves a Janus Pannonius Múzeum néprajzi osztálya
25. Országgyűlési képviselők megyei csoportjának ülése
28. Együttműködési szerződést kötött a pécsi és a komlói városi tanács
- November
1. Együttműködési megállapodást kötött a pécsi műszaki főiskola és a wroclawi műszaki egyetem
15. Sárospatak István első színházi bemutatója, darabjának címe: Zóra
21. Pécs-Baranyai küldöttség Eszéken
24. A tízéves fennállását ünneplő Mecsek Fúvósötös hangversenye a Csontváry Múzeumban
- December
30. Megyei Ifjúsági Parlament a Fegyveres Erők Klubjában
6. A Pécsi Rádiót URH közvetítő láncsal szerelték fel
7. Molière: Don Juan című művének bemutatója a Nemzeti Színházban
- Megjelent Pákolitz István: Koronák című verseskötete
- 6-7. Sztjatoszlav Richter zongoraművész hangversenye a Liszt-teremben
9. Bárdosi Németh János: A lélek lángjai című verseskötetét dedikálta a Magyar Írók Könyvesboltjában
11. Kocsis Zoltán hangversenye a Liszt-teremben
20. Bessenyei Ferenc előadástje a József Attila Művelődési Házban
24. Karácsonyra 40 bányászlakást adtak át Pécssett

Pécssett ma... 1999-ben

- október
1. Bizet: Carmen című operájának bemutatója a Nemzeti Színházban
- Bárdos Lajos zeneszerző emléktábláját felavatták a Szent István téren
3. A fülemüle című Andersen-mese bemutatója a Bóbita Bábszínházban
4. Regionális Európa Ház nyílt Pécssett, a Mária utca 9. sz alatt
5. Várhegyi Attila, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának politikai államtitkára látogatása Pécssett
6. A Kossuth téren felavatták Batthyány Lajos mellszobrát, az Aradi vértanúk útján emléktáblát lepleztek le. Az est ünnepi szónoka Csoóri Sándor volt
7. 16 győri képzőművész alkotásaiból nyílt kiállítás a Pécsi Galériában
- Szokolay Balázs zongoraestje a Művészetek Házában
8. Felavatták Keresztes-Fischer Ferenc, Pécs-Baranya főispánja majd belügyminiszter mellszobrát, Péterfi László alkotását
- Fennállásának 75 éves jubileumát ünnepelte a POTE Gyermekklinikája, az eseményen részt vett Gógl Árpád egészségügyi miniszter
- 8-10. A Magyar Általános Orvosok Tudományos Egyesületének VIII. Vándorgyűlése a POTE-n
9. A Pécsi Zeneművészeti Főiskola felvette Bárdos Lajos nevét
11. Pauk György (hegedű) és Jandó Jenő (zongora) koncertje a Liszt-teremben
14. Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának Képviselőtestülete
15. Rektorválasztás az egyetemen. Az új rektor január 1-jétől Tóth József, a JPTE jelenlegi rektora
- Jorge Chen mexikói nagykövet látogatása Pécssett
- Webber: Jézus Krisztus Szupersztár című rockoperájának bemutatója a Nemzeti Színházban
- Az Ernst Múzeumban megnyílt Lantos Ferenc festőművész kiállítása
20. Bánky József zongoraművész Chopin-estje a Művészetek Házában
21. Író-olvasó találkozó Kányádi Sándorral a Művészetek Házában
- Szigetvár-vidéki fehérhímezések címmel kiállítás nyílt a pécsi Várostarténeti Múzeumban
- Fennállásának 85. évfordulóját ünnepelte a pécsi sebészet Glatz Ferenc, az MTA elnöke Pécs és a megye vezetőivel tanácskozott

- 22-23. XXXI. Egyetemi Napok a POTE-n
23. Megemlékezések, koszorúzások, ünnepségek az 1956-os forradalom tiszteletére
25. Szamosi Szabolcs orgonakoncertje a Bazilikában
Ülést tartott Baranya Megye Önkormányzatának képviselőtestülete
26. Megalakulásának 5. évfordulóját ünnepelte a Pécs-Baranyai Kereskedelmi- és Iparkamara
Megnyílt a Pécs Plaza
Vásáry Tamás zongoraművész koncertje a Liszt-teremben
27. Megnyílt a TESCO bevásárlóközpont
28. Ülést tartott Pécs Város Önkormányzatának képviselőtestülete
- november
1. Göncz Árpád köztársasági elnök látogatása a POTE-n
3. Bezárt a Park mozi
5. Romváry Ferenc: Csontváry című könyvének bemutatója a Művészetek Házában
G. Sándor Mária: Pécs Püspökvár – Régészet és épületkutatás című könyvének bemutatója a BAB színházban
7. Michael Lake, az Európai Unió nagykövetének látogatása Pécssett
10. Molnár Sándor keramikus kiállítása a Művészetek Házában
11. Ülést tartott Pécs önkormányzatának képviselőtestülete
Kopasz Tamás és Szurcsik János kiállítása a Pécsi Galériában
18. Ülést tartott Pécs önkormányzatának képviselőtestülete
Fürtös György keramikus kiállítása a Pécsi Kisgalériában
20. Sportszarnokot avattak a Gandhi Gimnáziumban
26. Shakespeare: York napsütése című drámájának ősbemutatója a Nemzeti Színházban
27. Az 50 éves Pécsi Egyetemi Kórus ünnepi hangversenye a Liszt teremben
29. Ülést tartott Baranya Megye Önkormányzatának képviselőtestülete
30. EURO Információs Központ nyílt Pécssett
- december
- Elhunyt dr. Kiss Attila régész
2. Passim című új pécsi –filozófiai– folyóirat bemutatója a Művészetek Házában
3. Moliere: Képzelt beteg bemutatója a Pécsi Horvát Színházban
4. Horvátországi naív festők, kiállítás a Parti Galériában
6. Átadták a forgalomnak az Ágoston téri csomópontot
7. C. Borja Martinez equadori nagykövet látogatása Pécssett
9. Gárdonyi Tamás: Színes visszája című kötetének bemutatója a Vasutas Művelődési Házban
10. Ernyes Mihály: A Pécsi Rendőrség története című könyvének bemutatója a Művészetek Házában
Ivan Kusan: Galócza című művének bemutatója a Kamara Színházban
12. Orbán Viktor miniszterelnök és Pintér Sándor a POTE-n meglátogatta a 9-i pécsi ékszerablás rendőr sérültjeit
13. Trischler Ferenc: Prinz Gyula mellszobrának avatása a JPTE Botanikus Kertjében
14. A 80 éves PVSZ ünnepi közgyűlése
Gyenis Tibor képzőművész kiállítása a Pécsi Kisgalériában
16. Felavatták Agócsy László karnagy, zenepedagógus emléktábláját a Mátyás király utca 15. sz. ház falán
17. Tompa Kálmán emlékszobájának avatása a Várostarténeti Múzeumban
Schiff András zongoraestje a POTE aulában
18. Vári Éva Edith Piaf-estje a Művészetek Házában
Spiró György: Szappanoperájának bemutatója a Pécsi Harmadik Színházban
30. Századforduló – Ezredvég, kiállítás a megyeháza dísztermében